ספר

דרך ה׳

כללי האמונה והעבודה

מכבוד הרב הגאון המובהק אוצר התכונה והדעת החסיד המקובל
מארי דרזין עלאין איש אשר רוח א׳ בו המפורסם בחיבוריו
הקדושים והנפלאים כבוד קדושת

מורינו משה חיים לוצאטו זצללה"ה

וז"ל בהקדמתו, וכונתי בו להציע לפניך כללי האמונה והעבודה על בורים, באופן שתוכל לעמוד עליהם אל נכון, ויצטיירו בשכלך ציור מספיק מוצל מן הערבוב והמבוכה, ותראה שרשיהם וענפיהם במדריגותם בבירור האפשרי שיתישבו על לבך, ותקנה אותם בשכלך במובחר שבפנים. ומשם והלאה יקל לך למצא דעת אלקים בכל חלקי התורה ופירושיה, ולעמוד על כל סתריה, כברכת ה׳ אלקיך אשר יתן לך.

נדפס ראשונה באמשטרדם שהועתק מכי"ק המחבר זצ"ל ולא היה מצוי כלל במדינותינו ועתה נדפס פה עה"ק בתיקון הרבה שבושים שהיו בו מקודם גם נלוו אליו עוד כמה דברים וקצת מגדולת הגהמ"ח זצ"ל גם מפתח למצוא דברי חפץ פרטי הענינים שנתבארו פה

נוסח דף השער דפוס ירושלים תרע"ד

יוצא כעת לאור במהדורה חדשה מאירת עינים, ובתוספת הערות והארות, אשר בהם מתבארים הרבה מדברי רבינו באור חדש שלא נסדר עד כה
ושמו נקוב עליו

מאיר הדרך

על ידי
יהושע ליפשיץ
מחבר הספרים
מאיר הפתח על פתחי שערים לג"ר יצחק אייזיק חבר, **מאיר הספרא** על ביאוה"ג בספרא דצניעותא, **מאיר האידרא** על אד"ר ואד"ז, **מאיר העץ** על העץ חיים לרח"ו ג׳ חלקים, **מאיר הלשם** על ספרי לשם שבו ואחלמה ד׳ חלקים, **מאיר הנפש** על נפש החיים, **מאיר תפילה**, ו**מאיר הדעה** על שו"ע יורה דעה הל׳ נדה

ירושלים חשון תשע"ט

©
כל הזכויות שמורות
להשיג הספר ובכל עניני הספר
יהושע ליפשיץ
רח׳ בית וגן 19
ירושלים עיה״ק
02-641-2336

ניתן להשיג את הספרים

בירושלים עיה״ק
ספרי ׳גירסא׳
חפץ חיים 13
02-538-1211

ובבני ברק
׳מרכז הספרים׳
רח׳ הרב שך 2
03-619-4114

ובארה״ב
שירה - יהושע וידר
718-871-8652

הדר ביופיו
עימוד והכנה לדפוס
5725225@gmail.com

ספר זה מוקדש
לע"נ האשה החשובה

שרה בת הרב חיים יהודה ליב ע"ה

נתגדלה בבית של תורה ויראה, אביה היה רב ושוחט בעיר קנזס סיטי, קנזס. בגיל 19 נישאה להרב יהודה ארי' מייער זצ"ל ויחד עימו גידלו את שני בניהם ושתי בנותיהם ברוח ישראל סבא. ביתם היה בית של תורה ויר"ש. הר"ר יהודה זצ"ל שבק חיים לכל חי במיטב שנותיו והוא בן 52 שנים. היתה עקרת הבית ובריח התיכון לבני משפחתה, אותם אהבה במסירות בל תתואר. בכל המצבים חיתה מתוך אמונה פשוטה ובטחון בשי"ת. היתה מיוחדת באהבת הבריות, ונתקיים בה מאמר רבותינו שכמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. היתה דוגמא לכולם כיצד לחיות כיהודים נאמנים

יהי זכרה ברוך

ישראל משה והינדא אסתר מייזל

לעילוי נשמת

יואל מאיר בן זאב

היה אחד ממייסדי הכולל
בקולומבוס, אוהיו, ומעמודי הקהילה.

חי את כל חייו באמונה ושמחת החיים.
אפילו בזמן שהיה בצער חיזק אחרים,
וראה את הטוב שבכל מצב.
כאשר אחרים חשבו לחזקו אדרבא הוא
חיזק אותם.
היה חי בידיעה שהעולם הזה פרוזדור
לעולם הבא.

Yeshiva ישיבת
Shav Shematata שב שמעתתא

Rabbi M. Shapira
Dean

הרב מ. שפירא
ראש הישיבה

בס"ד ירושלים ט' ניסן תשע"ג

הנני בזה להגיד שבחו של אברך בן שלי' ובן תורה חשוב מבקש ה' הרב הגאון ר' יהושע ליפשיץ שליט"א אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה מלאכת שמים לעסוק בחלק הח"ן שבתורה וחפץ ה' בידו הצליח ועשה חיל בתלמודו ומצא ח"ן, וכבר הוציא לאור את ספר "פתחי שערים" למרן הגריא חבר צ"ל עם הערות מחכימות הוצאה שהיא תפארת לעושי' ועתה זכה ביגיעתו לעטר את הספרא דצניעותא עב הגרא בהארות והערות שהן מסיעי שיש בו ממש לתפיסה כל שהיא בנשגבות הדברים ועוד יבו נטוי' להאיר ולהעיר בחדרות הק' ובחלקים מכתבי האר"י ז"ל, המעט שראיתי נכתב בחריצות גדולה וברב כשרון ובודאי יועילו הדברים למבקשי ה' הטרודים לדעת סודה. של תורה ונלאים למצא פתחי'

בכבוד ובברכה לעמלי תורה היגעים לקלות צפונותי'
ובצפי' לראות נפלאות כימי צאתנו ממצרים ויקרע ומא דאורייתא
(תקוז מ"ג.)

משה שפירא

רח' יפו 115 94342 ת.ד. 57107 ירושלים טל. 02-6252265 פקס. 02-6257492
115 Jaff St. P.O.B. 57107 Jerusalem 94342 Tel. (972)2-625-2265 Fax. (972)2-625-7492

הרב יחיאל מיכל זילבר

פנים מאירות 12 ירושלים

טל: 02-5372252

בס"ד

מכתב ברכה

הנני להוקיר ולהכיר האי צורבא דרבנן הרה"ג ר' יהושע לפשיץ שליט"א העוסק זה כמה בהוצאה מחדש של ספרים העוסקים בחכמת האמת, ובכשרונותיו הברוכים וחריצותו המופלגת עלה בידו להעיר הערות חשובות ונכבדות להבנת דבריהם העומדים ברומו של עולם, בהבאת דבריהם ממקומות אחרים בהם הוסיפו ביאור, ונוכחתי לדעת התועלת הנפלאה בהשוואת דבריהם, בגדר "דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר" כדברי הירושלמי מס' ר"ה,

ועתה באתי לעודד פעליו המבורכים ברך ד' חילו ופועל ידיו תרצה שלא תצא ח"ו תקלה בהבנת יסודי האמת, ונזכה שיתקלס עילאה יתי' ישוטטו הרבים ותרבה הדעת להתקרב אל ד'

הכו"ח בחיל וברעדה

יחיאל מיכל זילבר

יחיאל מיכל זילבר

נ.מ. זילבר

רח' פנים מאירות 12 ירושלים

תוכן הענינים

חלק ראשון

ביסודות המציאות

פרק א בבורא ית״ש ..... ג
פרק ב בתכלית הבריאה ..... ח
פרק ג במין האנושי ..... יא
פרק ד במצבו של האדם בעוה״ז והדרכים שלפניו בדרך פרט ..... יח
פרק ה בחלקי הבריאה ומצביהם בפרט ..... כו

חלק שני

ביסודות ההשגחה

פרק א בענין השגחתו ית׳ בכלל ..... לז
פרק ב במקרי המין האנושי בעוה״ז ..... לח
פרק ג בהשגחה האישית ..... מב
פרק ד בענין ישראל ואומות העולם ..... מט
פרק ה באופן ההשגחה ..... נה
פרק ו בסדר ההשגחה ..... נח
פרק ז בענין השפעת הכוכבים ..... סא
פרק ח בהבחנות פרטיות בהשגחה ..... סג

חלק שלישי

ביסודות הנבואה

פרק א בענין הנפש ופעולותיה ..... סט
פרק ב בענין הפעולה בשמות ובכישוף ..... עב
פרק ג בענין הרוה״ק והנבואה ..... עט
פרק ד במקרי הנבואה ..... פד
פרק ה בהבדל שבין נבואת כל הנביאים למשה ..... פח

חלק רביעי

ביסודות העבודה

פרק א בחלקי העבודה ..... צה
פרק ב תלמוד תורה ..... צה
פרק ג באהבה ויראה ..... צט
פרק ד בק״ש ותפלה ..... ק
פרק ה [בתפלה] ..... קז
פרק ו בסדרי התפלות ..... קט
פרק ז בעבודה הזמניית ..... קיח
פרק ח במצות הזמנים ..... קכ
פרק ט בברכות ..... קכה
הערות ..... קכט
מפתח מקורות ..... קלה
נספח: נוסחאות י״ג יסודות האמונה לרמב״ם ..... קלט

מבוא מאת המהדיר

בכל הספרים של קדמונינו אשר הידרתים והוצאתים לאור עולם בלבוש חדש, לא היתה מטרתי כי אם להגיש כלים לבני התורה, להיות לאחיעזר ואחיסמך למעיין בספר, להקל עליו להגיע ללימוד עמוק ויסודי של דברי הספר מיניה וביה. אשר על כן השתדלתי מאוד בהבאת מקורות שתקוותי שיהיו נאמנים לדברים, בדרך כלל במלואם. אפילו כאשר עלו ברעיוני הבנות משלי בביאור הנושאים, כבשתי את מעייני ולא רשמתים עלי גליון הדפוסים, שכן אין זו הבמה כלל. כאן באתי אך ורק להועיל למעיין, בסיפוק הכלים אשר יועילו לו בצורה הטובה ביותר. וכן היא מלאכתי כאן, בספרו הנפלא של רבינו הרמח"ל. ומאחר שראיתי שזהו ספר יסודי בהבנת עניני אמונה והשגחה וכו׳, ולומדים את דבריו כדברי נביא שהמקור היא מהקב"ה עצמו או מאליהו או איזה מגיד אחר, ראיתי שיש להביא מקורות לדבריו כדי להסביר פנים כי רבינו לא חידש כמעט מאומה ברוב דבריו, אלא רק חידש את צורת הדברים שהיו מקובלים באמונת ישראל מקדמת דנא. אשר על כן באתי בזה להראות מקורות קדמונים, שקדמו לרבינו, שאמרו כדברים שנמצאו כאן, ומהם לכאורה שאב רבינו את רובי דבריו, ותועלת רבה ישנה בהשוואת הדברים, לשם הבנת עצם הדברים למאי קא מכוין. כן הוספתי מראי מקורות רבים שלא ראיתים בכל הדפוסים שהיו לפני מהדורא זו.

סוף דבר, כל מה שעשיתי בספר זה הוא להבין את הדברים כמות שהם, להביא מקורות מוסמכים לדברים, לתת לדברים לדבר בעד עצמם מבלי להוסיף או לגרוע.

והנה יתכן ויש להקשות על מעשי אלו, הרי הרמח"ל בא כאן לגלות טמירין, להוציא אל האור סודות בלבושים של השקפה ואמונה, ואני כאן לעתים מראה שורשיו שבתורת הח"ן, והכיצד אגש אל האש הגדולה לגלות סודות אשר הוא דבר חמור מאוד כידוע מה שהזהירו על כך בזוה"ק [עי׳ אד"ז רצד ע"ב שכל מי שעושה כן סימן שהוא מהערב רב]. ועוד יותר קשה, הרי ספר זה תכליתו העיקרית להיות ספר הדרכה באמונת ישראל בכל העניינים לבררם ולפרשם באופן שיהיה שווה לרוב הנפשות, זקן וצעיר כאחד. ואם כן הכיצד זה העזתי להביא במקומות רבים את דברי הזוה"ק ודברי האריז"ל על אתר.

ותשובתי בזה היא בתרתי, הרי איני מגלה סודות ח"ו, אני מקפיד מאוד על כך שלא לעשות כן, אלא עשיתי כמעשה כל הקדמונים כולם כבעל הראשית חכמה, יסוד ושורש העבודה, נפש החיים ועוד ועוד, שתמכו יתדותיהם בעצם הבאת הדברים מהזהר ולשונות האריז"ל בתורת ראיה ואסמכתא, אם כי לא פירשו ופתחו את הדברים בחוץ והותירו את הדברים בתורת תן לחכם ויחכם, מה גם שהדברים עצמם מחזקים את יראתו של ההוגה בדברים, כמפורסם. ומכיוון שלא פירשתי את הדברים אלא רק זימנתי

את הדברים שיהיו נגישים, הרי שאין הדברים בתורת גילוי סודות. ומלבד זאת בוודאי שהדברים הללו אמיתיים יותר ומועילים יותר להבנתו של הלומד מאשר כל מיני סברות אישיות של בן דורינו.

מאחר ונראה לי שהרבה מדברי הרמח"ל בנויים על דברי הרמב"ם בהקדמה לפרק חלק אשר הוא י"ג יסודות האמונה שלו (המכונה י"ג עיקרים), והנוסח שבידינו (התרגום המובא בש"ס וילנא) לכאורה הוא משובש, לכן הבאתי בסוף הספר נספח המכיל את דברי הרמב"ם כפי הנוסח המובא בספר ראש אמנה לרבינו דון יצחק אברבנאל. ובתוך הדברים שילבתי תוספות מהנוסח של מוסד הרב קוק המוגה על פי כתב ידו של הרמב"ם ותורגם על ידי הרב יוסף קאפח.

שלמי תודה

אודה ה׳ בכל לבב, על שזכיתי להוציא ספר זה לאור, ובו יכול אני לפרסם בשער בת רבים את תודתי, וראשית כל לה׳ ית׳: על כל הטוב שגמלני, שזיכה אותי לצאת מארץ מרחקים, לחיות בירושלים עיה״ק ולעסוק בדברי תורה, להתקרב לת״ח חשובים להתאבק בעפר רגליהם, להנות מדבריהם, ולגדול מהחינוך שלהם. יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שאזכה לחיות בתוך כותלי בית המדרש כל ימי חיי, ולהוציא לאור עולם עוד ספרים רבים שיאירו עיני ישראל ויסייעום בלימוד תורתך הקדושה, אמן.

איתא במשנה (ב״מ לג ע״א) ״אבידת אביו ואבידת רבו, של רבו קודמת לשל אביו, שאביו הביאו לחיי העה״ז, ורבו שלימדו חכמה הביאו לחיי העה״ב״. והרי קיום מצוות הדבקות בשי״ת מתקיים בעיקר בתלמידי חכמים. ואם כן העולה הוא בסדר ההודאה כי לפני שאני פונה להודות לקרובי, הרי קודם לכן עלי להודות לרבותי, אשר המה כמלאכי ה׳ צב-אות. וכל מה שיש בי שהוא מצד המעלה היא בזכותם ומהם, וכל החסרונות שיש בי, הם מהחסרון שלי בקבלה מהם. כל זאת על דרך כלל.

ועל דרך פרט, הודאתי נתונה להרה״ג יאי״ר שליט״א [אני מזכירו בדרך רמז שכן רצונו של אדם זהו כבודו] שזכיתי לקבל ממנו ולגדול בהשפעתו. ועל כל העידוד, התוכחה, האמונה והחיזוק ששתל בי.

וכן מודה אני מאד להרה״ג א״ש שליט״א [ורצונו כבודו כנ״ל] שהרבה מספיקות שהיו לי בלימוד זה נתרצו על ידו.

וכן ליתר רבותי שזכיתי לקבל מהם רבות: להרה״ג ר׳ יוסף צבי חשין שליט״א שזכיתי ממנו להרבה הדרכה. והודאה מיוחדת במינה להגאון הגדול רבי משה שפירא זצ״ל, אשר מלבד התורה הנפלאה שקבלתי ממנו, זכיתי שסייע לי רבות בעצם הוצאת ספרי לאור עולם בגשם וברוח, בעצה ובתבונה.

ועתה מעומק לבי אודה להורי היקרים אאמו״ר מאיר וא״מ מרת אליזבט אלישבע שיחי׳, על כל אשר עשו ועושים למעני הן בגשמיות והן ברוחניות במסירות רבה. כמו כן ברכת תודתי נתונה למו״ח ר׳ יונה וחמותי מרת איטא דבורה שיחי׳.

ובמיוחד לאשתי היקרה שתחיה מנב״ת, שאני חייב לה תודה מרובה יותר ממה שאפשר לכתוב, שכן עומדת היא לימיני תמיד לסייע לי בכל מעשי, דואגת להסיר מעלי כל עול וטורח דרך ארץ בכדי שיהיו כל חיי נתונים אך ורק ללימוד התורה ועשיית המצוות, מוסרת את נפשה כיד ה׳ הטובה עליה לחנך את ילדינו בדרך הנכונה על פי התורה. יהי רצון שנזכה עוד שנים רבות לגדל יחדיו בנים ובני בנים לתורה ויראה.

בספר זה היו רבים שסייעו לי להגיע עד הלום, הרי הם עשרה אברכים שמשתתפים עמי בעמלם על כל ספר וספר שיצא ממכון ״מאיר פנים״. וכן תודה מיוחדת נתונה לעורך

הראשי, ה״ה הרה״ג ר׳ שמאי מיכאל אסטרייכר שליט״א, מח״ס מחמדיה מימי קדם על סוגיות הנביאים והכתובים, שהגיה והפך כל עקוב למישור, ויגע יגיעות רבות להפוך את דברי התורה המוגשים בזה לבהירים ושווים לכל נפש עד כמה שניתן במסגרת גבהות הדברים.

וכן תודתי נתונה להרה״ג ר׳ יוסף ספינר, שהרשה לי לעשות שימוש בספר דרך ה׳ שיצא לאור במהדורתו, המוגה ע״פ כת״י. וכן אני מודה לר׳ יצחק פלדהיים הי״ו שהרשה לי לעשות שימוש בהערותיו של הגאון המופלא רבי אריה קפלן זצ״ל שנדפסו במהדורת פלדהיים, שכן היה הדבר לי רב התועלת.

ואשא בזאת תפילה לא-ל נורא עלילה, שיצילנו מכל מכשול וטעות, וישמחו בי חברי.

יהושע ליפשיץ
ירושלים תשרי תשע״ט

הקדמת המחבר

יתרון ידיעת הדברים על מתכונת חלקיהם כפי מחלקותם וסדרי יחסיהם, מידיעתם שלא בהבחנה, כיתרון ראית הגן המהודר בערוגותיו ומיופה במסילותיו ובשורות מטעו, מראית חורש הקנים והיער הצומח בערבוב. כי אמנם ציור חלקים רבים אשר לא נודע קשרם ומדריגתם האמיתית בבנין הכל המורכב מהם אצל השכל המשתוקק לדעת אינו אלא משא כבד בלא חמדה, שייגע בו ויעמול ונלאה ועיף ואין נחת. כי הנה כל אחד מהם שיגיע ציורו אצלו, לא יניח מהעיר בו התשוקה לבא עד תכליתו, וזה לא יעלה בידו, כיון שנעדר ממנו תשלום ענינו, שהרי חלק גדול מהדבר הוא יחסיו עם המתיחסים לו, ומדריגתו במציאות, וזה נעלם ממנו. ונמצאת תשוקתו טורדתו מבלי שבעתה וחמדתו מכאיבתו ואין מנוחה. לא כן היודע דבר על אפניו, שבהיות נושאו מתגלה לעיניו בעליל כמות שהוא, הלוך ילך והשכל אל אשר יפנה שם, וביופי מלאכותיו יתענג וישתעשע.

והנה כלל מה שיצטרך לאדם שיבחן בנושאו הוא מדריגתו האמיתית שזכרנו. וזה כי הנה כשנבחין כלל הנמצאות המוחשים והמושכלים, שהם כלל כל מה שמצטייר ציורו בשכלנו, נמצא שאין כולם מין אחד ומדרגה אחת, אלא מינים שונים ומדריגות מתחלפות. וכפי התחלף מינם כן יתחלפו משפטיהם וחוקיהם. וזה ממה שיכריחנו להבחין ביניהם בהשכלתנו למען נשיג אותם לאמתם, כל אחד כפי חוקו. ואמנם ראשי המדריגות והמינים אחד[1], והם מה שראוי שיבחן בנושא להכיר מאיזה מהם הוא, והם הכל והחלק, הכלל והפרט, הסבה והמסובב, הנושא והמתחבר. וזה מה שנדרוש ראשונה בנושא, לדעת אם הוא כל ואם הוא חלק, אם הוא כלל או פרט, אם הוא סבה או מסובב, אם הוא נושא או מתחבר.

והנה כפי מדריגתו כן יבחן בו הבחנות אשר כפי טבעו מצטרכות להשלמת השכלתו וציור ענינו, אם חלק הוא יבקש לדעת הכל שהוא חלק ממנו. אם הוא פרט יחקור על כללו. אם סבה יחקור על מסובבו. אם מסובב את סבתו. אם מתחבר יבקש על נושאו. ויחקור כמו כן לדעת איזה מין ממיני המתחברים הוא, אם קודם אם נמשך ואם מתלוה, אם עצמי ואם מקרי, אם בכח ואם בפועל, כלן הבחנות לא ישלם ציור ענין זולתם. ועל הכל יתבונן על טבע הענין לדעת אם הוא מוחלט או מוגבל, ואם מוגבל הוא יחקור על גבוליו, כי אולם כל ענין אמיתי ישוב כוזב אם ייוחס לנושא בלתי הגון לו, או אם ילקח שלא בגבולו. ואמנם צריך שתתבונן שהנה מספר הפרטים עצום מאד מהכיל אותם שכל האדם, ואי אפשר לו לדעת כלם. ואולם מה שראוי לו שישתדל עליו, הוא ידיעת כללים, כי כל כלל בטבעו כולל פרטים הרבה. וכשישיג כלל אחד,

1. בכת״י איתא במקום ״אחד״ ״שמונה״.

נמצא משיג מאליו מספר רב מן הפרטים. ואע״פ שלא הבחין בם עדיין, ולא הכיר היותם פרטי הכלל ההוא. כי הנה כשיבוא אחד מהם לידו, לא יניח מלהכיר אותו, כיון שכבר ידוע אצלו הענין הכללי אשר אי אפשר להם היות בלתו, וכן אמרו ז״ל (ספרי האזינו א) לעולם יהיו דברי תורה בידיך כללים ולא פרטים[2].

אך מה שיצטרך בידיעת הכללים הוא הדעת אותם בכל גבוליהם ובחינותיהם וכמש״ל. ואפילו דברים שנראים בתחלה נעדרי התולדה, צריך שתשמור אותם ותשית להם לבך ולא תהיה בז להם, כי אין לך דבר קטון או גדול בכלל שאין לו מקום תולדה בפרטים, ומה שלא יוסיף ולא יגרע בקצת הפרטים, הנה יוליד תולדה רבה בזולתם. ובהיות הכלל כלל לכלם, צריך שיהיה בו מה שיספיק לכלם, על כן צריך שתדקדק בזה מאד, ותתבונן על ענינם ועל יחסיהם וקשריהם בדקדוק גדול, ותבחין יפה יפה המשכם והשתלשלותם, איך נמשכים ענין מענין מן הראש ועד הסוף, ואז תצליח ואז תשכיל.

והנה על פי הדברים האלה חיברתי לך קורא נעים חיבור קטן זה, וכונתי בו להציע לפניך כללי האמונה והעבודה על בורים, באופן שתוכל לעמוד עליהם אל נכון, ויצטיירו בשכלך ציור מספיק מוצל מן הערבוב והמבוכה, ותראה שרשיהם וענפיהם במדריגותם בבירור האפשרי שיתישבו על לבך, ותקנה אותם בשכלך במובחר שבפנים. ומשם והלאה יקל לך למצא דעת אלקים בכל חלקי התורה ופירושיה, ולעמוד על כל סתריה, כברכת ה׳ אלקיך אשר יתן לך[3]. והנה נשתדלתי לסדר הדברים בסידור שנראה לי יותר נאות, ובמלות שחשבתים היותר הגונות לתת לך ציור שלם מהדברים האלה, אשר גמרתי להשכילך. על כן גם אתה עתה צריך אתה לדקדק על כל זה, ולשמור את כל זה שמירה מעולה, עד תמצא מקום שיועיל לך, ולא תוותר על שום דקדוק פן יתעלם ממך ענין הכרחי. אבל זה אשר תעשה, תדקדק על כל המלות, ותשתדל לעמוד על תוכן הענינים, ולעצור כל אמיתתם בשכלך, ומצאת לך מנוח אשר ייטב לך.

והנה קראתי שם הספר דרך ה׳ כי הנה הוא כלל מדרכיו ית׳ שגלה לנו על ידי נביאיו, והודיענו בתורתו, ובהם מנהלנו ומנהל כל בריותיו. וחלקתי אותו לד׳ חלקים: הא׳, מדבר בו על כלל יסודות המציאות ופרטותיו. הב׳, בהשגחתו ית׳. הג׳, בנבואה. והד׳, בעבודה. ואתה אחי, כל מבקש ה׳ בדרך הזה לך, וה׳ יהיה עמך, ונתן לך עינים לראות ואזנים לשמוע נפלאות מתורתו אמן כן יהי רצון.

2. ז״ל: היה ר׳ יהודה אומר לעולם הוי כונס דברי תורה כללים ומוציאם כללים שנאמר יערוף כמטר לקחי ואין יערף אלא לשון כנעני [צ״ל כניסה עי׳ ילקוט דברים תתקמב] משל איך אדם אומר לחבירו פרוט לי סלע זו אלא ערוף לי סלע זו כך הוי כונס דברי תורה כללים ופורט ומוציאם כטיפים הללו של טל ולא כטיפי הללו של מטר גדולות אלא כטיפים הללו של טל שהם קטנים.

3. כמאמר הכתוב ״רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר כברכת ה׳ אלקיך אשר נתן לך בכל שעריך״ (דברים יב טו), וכן ״איש כמתנת ידו כברכת ה׳ אלקיך אשר נתן לך״ (שם טז יז).

חלק ראשון

ביסודות המציאות

פרק א

בבורא ית״ש

מציאותו

(א) כל איש מישראל צריך שיאמין וידע[1 א] שיש שֵׁם[2] מצוי ראשון[3 ב], קדמון[4] ונצחי[5], והוא שהמציא וממציא[6] כל מה שנמצא במציאות, והוא האלוק ב״ה[7].

שלימותו

(ב) עוד צריך שידע, שהמצוי הזה ית״ש אין אמיתת מציאותו מושגת לזולתו כלל[8], ורק זה נודע בו שהוא מצוי שלם בכל מיני שלימות ולא נמצא בו חסרון כלל[9]. [ואולם דברים אלה

מאיר הדרך

1. עי׳ משנה תורה (הלכות יסודי התורה פ״א ה״א) יסוד היסודות ועמוד החכמות, לידע שיש שם מצוי ראשון, והוא ממציא כל נמצא, וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו, ע״כ, ועיי״ש הלכה ו שהדבר הזה נצטוינו במאמר הכתוב אנכי ה׳ אלקיך. ועי׳ בכד הקמח בתחילתו שמביא שיש חיוב להאמין דווקא.

ועי׳ מש״כ רבינו בספר דעת תבונות בריש הספר: אמרה הנשמה, הנה כל העיקרים הי״ג הנה הם מאומתים אצלי בלי שום ספק כלל, אבל יש מהם שהם מאומתים לי וגם מובנים, ויש מהם שהם מאומתים לי באמונה, אך לא מבוארים מן ההבנה והידיעה.

ידיעה היא בחי׳ הדעת והוא חיבור מערכת המוחין עם מערכת החושים (פת״ש אח״ף ד), ואילו אמונה היא למעלה מהשכל (פתח נקודות יח בית נתיבות).

2. עי׳ כס״מ במשנה תורה הנ״ל, שהוא בדרך לשונות הנוהגים להוסיף לתיבת ״יש״ תיבת ״שם״ אע״ג שאין לה משמעות של הוראת מקום ולמעשה אין לה בלשונינו משמעות כלל.

3. עי׳ משנה תורה הובא לעיל הערה 4.

4. ז״ל פירוש המשנה לרמב״ם הקדמת פרק חלק (גירסת ״ראש אמנה״): והיסוד הרביעי הוא, שהאחד הנזכר הוא הקדמון באמת, וכל מה שזולתו אינו קדמון כשנעריכהו אליו והראיות על זה הרבה בספרים וזה היסוד הד׳ אנו למדין מן מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם וגו׳ [תוספת ממהדורת מוסד הרב קוק: ודע כי היסוד הגדול של תורת משה רבינו הוא היות העולם מחודש יצרו ה׳ ובראו אחר ההעדר המוחלט וזה שתראה שאני סובב סביב ענין קדמות העולם לפי דעת הפילוסופים הוא כדי שיהא המופת מוחלט על מציאותו יתעלה כמו שביארתי ובירתי במורה]. ועי׳ משנה תורה הל׳ יסודי התורה (פ״ב ה״ט), וז״ל: כל הנמצאים חוץ מן הבורא מצורה הראשונה עד יתוש קטן שיהיה בטבור הארץ הכל מכח אמיתתו נמצאו.

מקורו של הרמב״ם לזה מהפסוק מעונה אלהי קדם, צ״ע. ועי׳ מורה הנבוכים (ח״א פרק ע), שמביא את דברי המדרש בבראשית רבה: (פרשה סח סי׳ ט) ויפגע במקום ר״ה בשם ר׳ אמי אמר מפני מה מכנין שמו של הקב״ה וקוראין אותו מקום שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו, מן מה דכתיב (שמות לג) הנה מקום אתי הוי הקב״ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו. א״ר יצחק כתיב (דברים לג) מעונה אלהי קדם, אין אנו יודעים אם הקב״ה מעונו של עולמו ואם עולמו מעונו, מן מה דכתיב (תהלים צ) ה׳ מעון אתה הוי הקב״ה מעונו של עולמו ואין עולמו מעונו. א״ר אבא בר יודן [משל] לגבור שהוא רוכב על הסוס וכליו משופעים אילך ואילך, הסוס טפילה לרוכב ואין הרוכב טפילה לסוס, שנאמר (חבקוק ג) כי תרכב על סוסך.

5. עי׳ זהר פנחס רנז ע״ב: יהו״ה מניה תלייא כל הויין ואיהו וכל הויין דיליה סהדין על מארי עלמא דאיהו הוה קדם כל הויין ואיהו בתוך כל הויה ואיהו לאחר כל הויה ודא רזא דסהדין הויין עליה היה הוה ויהיה.

תרגום: יהו״ה, ממנו תלויות כל ההויות, והוא וכל ההויות שלו מעידים על אדון העולם, שהוא היה קודם כל ההויות, והוא בתוך כל הויה, והוא לאחר כל הויה, וזה סוד שמעידות ההויות עליו, היה הוה ויהיה.

6. עי׳ רמב״ם הובא לעיל הערה 4.

7. עי׳ הלכות יסוד התורה (פ״א הלכה ה, ו), ז״ל, המצוי הזה הוא אלהי העולם אדון כל הארץ והוא המנהיג הגלגל בכח שאין לו קץ ותכלית בכח שאין לו הפסק שהגלגל סובב תמיד ואי אפשר שיסוב בלא מסבב והוא ברוך הוא המסבב אותו בלא יד ובלא גוף. וידיעת דבר זה מצות עשה, שנאמר אנכי ה׳ אלהיך וכל המעלה על דעתו שיש שם אלוה אחר

ידענום בקבלה מן האבות[10]ג ומן הנביאים[11] והשיגום כל ישראל במעמד הר סיני[12] ועמדו על אמיתתם בבירור ולמדום לבניהם דור אחר דור כיום הזה[13], שכן ציום משה רבינו ע״ה מפי

מאיר הדרך

חוץ מזה עובר בלא תעשה שנאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וכופר בעיקר, שזהו העיקר הגדול שהכל תלוי בו.

8. עי׳ שערי אורה (ב ע״א) כלל גדול: דע כי אמיתת עצם הבורא יתברך איננה מושגת לזולתו, ואין בכל המוני מעלה יודע מקומו, כל שכן עצם אמיתתו. הלא תראה מלאכי מעלה מה הם אומרים, ברוך כבוד י״י ממקומו (יחזקאל ג יב) בכל מקום שהוא, ע״כ. [עי׳ חגיגה דף יג ע״ב ז״ל: כתיב ברוך כבוד ה׳ ממקומו מכלל דמקומו ליכא דידע ליה].

9. עי׳ מורה הנבוכים (ח״א פרק לה) יש נמצא שלם בלתי גשם ולא כח בגשם הוא האלוה לא ישיגהו מין ממיני החסרון. וכן עוד (שם פרק נח) דע כי תאור האלוה ית׳ בשלילות הוא התאור האמיתי, אשר לא ישיגהו הדבר מן ההקל ואין בו חסרון בחוק האלוה כלל ולא בשום ענין. אמנם תארו בחיובים יש בו מן השיתוף והחסרון מה שכבר בארנוהו.

10. עי׳ רמב״ן (דברים ד ט): אמר שם (שמות יט ט) וגם בך יאמינו לעולם, כי כשנעתיק גם כן הדבר לבנינו ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאלו ראוהו כל הדורות, כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דבר הבל ואין בם מועיל והם לא יסתפקו כלל בעדותנו שנעיד להם, אבל יאמינו בודאי שראינו כולנו בעינינו, וכל מה שספרנו להם והענין הזה יבוא עוד בפרשת כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום וגו׳ (להלן יג ב), וכבר הזכרתיו שם בפרשת בחדש השלישי (שמות יט ט). ועי׳ מדרש שמואל על אבות (פ״ו מ״ז קנין כג) ז״ל: באמונת חכמים. וכו׳ אפשר שרמז שענין האמונה בו יתב׳ שלא יכניס האדם את עצמו להשיגה בדרך חקירת השכל כי בזה ילאה למצא הפתח, רק האמנתו תהיה כדרך אמונת החכמים, שהיא אמונת אומן מקובלת איש מפי איש עד למשה מסיני, ובזה תהיה האמונה שקועה בלבו.

11. ז״ל הדעת תבונות אות לד: אבל יחודו, אדרבא, זה מתגלה ומתברר לנו בירור גמור. ונמשך לנו מזה שלא די שהוא מתברר לנו, אלא שחייבים אנחנו להשיב אל לבנו הידיעה הזאת, לתקוע אותה בלבבנו בישוב גמור בלי שום פקפוק כלל. והוא מה שמצוינו משה רבנו ע״ה מפי הגבורה (דברים ד, לט), ״וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה׳ הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד״. ופי עליון מעיד בעצמו ומודיע כי כל הנלקט מכל מסיבותיו הגדולות אשר הוא מתהפך בעולמו, הלא הוא גילוי יחודו הגמור הזה, כענין אמרו (דברים לב, לט), ״ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי״, ומקרא זה נאמר אחר שכלל כל סיבוב הגלגל, שהיה עתיד ומזומן להיות סובב בעולם, שנכלל הכל בדברי השירה ההיא של האזינו, וכמו שפשטן של כתובים עצמן מוכיח, והנה חותם החזון שלו חתם בלשון הזה, ״ראו עתה כי אני אני הוא״ וגו׳. ובדברי הנביא ישעיה נתבאר בהדיא (ישעיה מג, י יא), ״למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא, לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה. אנכי אנכי ה׳ ואין מבלעדי מושיע״, וכמו שכתוב (ישעיה מד, ו), ״אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים״, וכמו שכתוב (ישעיהו מה, ו-ז) ״למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי אני ה׳ ואין עוד. יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע, אני ה׳ עושה כל אלה״. והנה ״למען ידעו״, ״למען תדעו ותבינו״ כתיב, משמע שרוצה שנדע בידיעה והבנה. ותכלית כל ההצלחה שהוא מבטיח לישראל הוא התברר יחודו לעיני הכל. ודבר זה נזכר פעמים אין מספר בדברי הנביאים ע״ה (ישעיהו ב, יא), ״ונשגב ה׳ לבדו ביום ההוא״, (זכריה יד, ט), ״והיה ה׳ למלך וגו׳ ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד״, (צפניה ג, טו), ״כי אז אהפוך אל עמים לקרוא כלם בשם ה׳ לעבדו שכם אחד״. וסוף דבר, הלא זה עדותנו בכל יום תמיד (דברים ו, ד), ״שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד״.

12. עי׳ זהר (יתרו פב ע״א): חמו ישראל מה דלא חמא יחזקאל וכלהון אתדבקו בחכמתא עילאה יקירא.

תרגום: ראו ישראל [בהר סיני] מה שלא ראה יחזקאל, וכולם דבקו בחכמה עליונה המכובד.

עי׳ משנה תורה (יסודי התורה פרק ח הלכה א): משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף וכו׳ ובמה האמינו בו, במעמד הר סיני שעינינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר האש והקולות והלפידים והוא נגש אל הערפל והקול מדבר אליו ואנו שומעים משה משה לך אמור להן כך וכך, וכן הוא אומר פנים בפנים דבר ה׳ עמכם. ועי׳ עבודת הקודש (חלק ד פרק לא) הקול שהיו שומעים הנביאים והקול שראו במעמד הר סיני, שנאמר וכל העם רואים את הקולות, ולא אמר שומעים, וזהו רוח הקדש כי המדבר ברוח הקדש לא ישמע קול אלא הרוח ההוא תבא בקרבו וידבר מאליו. וכן עי׳ שם (חלק ג פרק א) ז״ל: אבל אתם בית יעקב כי מתחלה עמדתם על הר סיני והגעתם למעלת הנבואה וקבלתם האמת מפי הגבורה והאיר עיניכם בתורתו ועבודתו ומצותיו.

13. כנראה שרבינו מרמז לדברי המדרש (תנחומא כי תבא א): מהו היום הזה ה׳ אלהיך וכי עד עכשיו לא צוה הקב״ה את ישראל והלא אותה שנה שנת ארבעים היתה שנאמר (דברים א) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש ומה ת״ל

הגבורה (דברים ד ט) פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך וגו׳ והודעתם לבניך ולבני בניך[14]. אמנם גם מצד החקירה במופתים הלימודיים יאמתו כל הענינים האלה[15], ויוכרח היותם כן מכח הנמצאות ומשיגיהם אשר אנחנו רואים בעינינו על פי חכמת הטבע ההנדסה התכונה, ושאר החכמות שמהם תלקחנה הקדמות אמיתיות, אשר יִוָּלֵד מהן בירור הענינים האמיתיים האלה[16]. ואמנם לא נאריך עתה בזה, אלא נציע ההקדמות לאמתם, ונסדר הדברים על בורים כפי המסורת שבידינו והמפורסם בכל אומתנו[17].]

הכרח מציאותו

(ג) עוד צריך שידע שהמצוי הזה ית״ש הנה מציאותו מציאות מוכרח שאי אפשר העדרו כלל[18].

מאיר הדרך

היום הזה אלא כך אמר משה לישראל בכל יום יהא התורה חביבה עליכם כאלו היום הזה קבלתם אותה מהר סיני.

14. וז״ל הפסוק: רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך.

ועיי״ש ברמב״ן: הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא תעשה, הזהיר בה מאד, כי כאשר אמר שנזהר בכל המצות ונשמור החוקים והמשפטים לעשותם, חזר ואמר רק אני מזהירך מאד להשמר ולשמור עצמך מאד מאד לזכור מאין באו אליך המצות, שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו שם עיניך הקולות והלפידים את כבודו ואת גדלו ודבריו אשר שמעת שם מתוך האש, ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם ופירש הטעם כי השם עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים ואת בניכם תלמדון לדורות עולם, אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו.

15. עי׳ שער היחוד לחובות הלבבות. ועי׳ זהר חדש (ו ע״ד): שאל ר׳ יהודה לר׳ דוסתאי, הנפש אשר באדם הנקראת שכלית, איזהו נפש היא, ואיזהו מקומה. א״ל, הלא ידעת כי האדם ברא אותו המקום יתברך בשמו, וכאשר הוא גדל ורואה עניני העולם. ומביט בלבו, הוא מעצמו מריח הנפש הזאת, כי הואיל והוא מביט ורואה נפלאות הבורא, וחידוש העולם, וזרוח המאורות ערב ובקר, וכי כל העולם כלו תלוי בכחו יתברך, הוא משתדל בעצמו לחקור ולהשיג השגה קדושה וברה, ואז יש לו נפש השכלית, מפני שהוא משכיל לדעת לחקור בחכמה.

16. עי׳ מורה הנבוכים (חלק א פרק לד): אין במציאה זולתי השם יתברך ומעשיו כלם, והם כל מה שכללה אותו המציאה בלעדיו, ואין דרך להשיגו אלא ממעשיו, והם המורים על מציאותו. ועל מה שצריך שיאמין בו, רוצה לומר מה שיחויב לו או ישולל ממנו יתברך, יתחייב אם כן בהכרח לבחון הנמצאות כלם כפי מה שהם עליו עד שנקח מכל מין ומין הקדמות אמתיות צודקות, יועילונו בבקשתנו האלהיות, וכמה הקדמות ילקחו מטבע המנין ומסגולות צורות התשבורת, יורה לנו על ענינים נרחיקם ממנו ית׳, ותורנו הרחקתם על הרבה ענינים. אמנם עניני התכונה הגלגלית והחכמה הטבעית, איני רואה שתספק בהיותם דברים הכרחיים בהשיג ערך העולם להנהגת השם איך היא על האמת, לא כפי הדמיונות, ויש ענינים רבים עיוניים, ואף על פי שלא ילקחו מהם הקדמות לזאת החכמה, אלא שהם ירגילו השכל ויקנוהו קניין עשות המופת וידיעת האמת בענינים העצמיים לו, ויסירו השבושים הנמצאים ברוב דעות המעיינים מהסתפקות הענינים המקריים בעצמיים, ומה שיתחדש בעבור זה מהפסד הדעות, מחובר אל ציור הענינים ההם כפי מה שהם עליו גם כן, ואם לא יהיו שרש לחכמה האלהית, ואינם נמלטים מתועלות אחרות בענינים מקרבים לחכמה ההיא, אי אפשר אם כן בהכרח, למי שירצה השלמות האנושי, מבלתי התלמד תחלה במלאכת ההגיון ואחר כן בלימודיות על הסדר, ואחר כן בטבעיות, ואחר כן באלהיות.

17. עי׳ מורה הנבוכים (חלק א פרק לה): לא תחשוב כי כל מה שהצענוהו באלו הפרקים הקודמים, מגדולת הדבר והסתרו, ורוחק השגתו, והיותו נמנע מן ההמון, שהרחקת ההגשמה והרחקת ההפעליות נכנסת בזה, אינו כן, אבל כמו שצריך שיתפשט בהמון ויחנכו הנערים על שהשם יתברך אחד ואין צריך שיעבוד זולתו, כן צריך שימסר להם על דרך קבלה שהשם אינו גוף ואין דמיון בינו ובין ברואיו כלל בדבר מן הדברים, ואין מציאותו כמציאותם, ולא חייו כדמות חיי החי, ולא חכמתו כדמות חכמת מי שיש לו מהם חכמה, ושאין החלוף בינו ובינם ברב ובמעט לבד, אבל במין המציאה, ר״ל שצריך ליישב לכל, שאין חכמתנו וחכמתו או יכולתנו ויכלתו מתחלפים ברב ובמעט ובחזק ובחלוש ומה שדומה לזה.

18. עי׳ משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק א הלכות ב-ד): ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי אין דבר אחר יכול להמצאות. ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאים מלבדו מצויים הוא לבדו יהיה מצוי, ולא יבטל הוא לבטולם, שכל הנמצאים צריכין לו והוא ברוך הוא אינו צריך להם ולא

היותו בלתי נתלה באחר

(ד) עוד צריך שידע שמציאותו ית׳ אינו תלוי בזולתו כלל אלא מעצמו הוא מוכרח המציאות[19].

פשיטותו

(ה) וכן צריך שידע שמציאותו ית׳ מציאות פשוט בלי הרכבה וריבוי כלל, וכל השלימיות כולם נמצאים בו בדרך פשוט[20]ד. פירוש, כי הנה בנפש ימצאו כחות רבים שונים שכל אחד מהם גדרו בפני עצמו, דרך משל הזכרון כח אחד, והרצון כח אחר, והדמיון כח אחר. ואין אחד מאלה נכנס בגדר חבירו כלל, כי הנה גדר הזכרון גדר אחד, וגדר הרצון גדר אחר, ואין הרצון נכנס בגדר הזכרון, ולא הזכרון בגדר הרצון, וכן כלם. אך האדון ית״ש איננו בעל כחות שונים, אע״פ שבאמת יש בו ענינים שבנו הם שונים, כי הרי הוא רוצה והוא חכם והוא יכול, והוא שלם בכל שלימות[21]. אמנם אמיתת מציאותו הוא ענין אחד שכולל באמיתתו וגדרו [פירוש אמיתת ענינו,

מאיר הדרך

לאחד מהם, לפיכך אין אמתתו כאמתת אחד מהם. הוא שהנביא אומר וה׳ אלהים אמת, הוא לבדו האמת ואין לאחר אמת כאמתתו, והוא שהתורה אומרת אין עוד מלבדו, כלומר אין שם מצוי אמת מלבדו כמותו.

ועי׳ מורה הנבוכים (חלק א פרק סג), ז״ל: הוא נמצא לא במציאות, ובא באור הענין ההוא ופרושו כן, הנמצא אשר הוא הנמצא, כלומר, המחויב המציאות. וזה אשר יביא אליו המופת בהכרח, שיש דבר מחויב המציאות לא נעדר ולא יעדר.

19. עי׳ הערה קודמת.

20. עי׳ מורה הנבוכים (חלק א פרק נז): ידוע כי המציאות הוא מקרה קרה לנמצא, ולזה הוא ענין מוסף על מהות הנמצא, זהו הדבר המבואר הראוי לכל מה שלמציאותו סיבה, שמציאותו ענין נוסף על מהותו, אמנם מי שאין סבה למציאותו, והוא השם יתעלה ויתרומם לבדו, כי זה הוא ענין אמרנו עליו יתברך שהוא מחויב המציאות, תהיה מציאותו עצמו ואמתתו ועצמו מציאותו, ואינו עצם קרה לו שימצא, ותהיה מציאותו ענין נוסף עליו, שהוא ראוי המציאה תמיד אין מתחדש עליו ולא מקרה קרה לו, ואם כן הוא נמצא ולא במציאות, וכן חי לא בחיים, ויודע לא במדע, ויכול לא ביכלת, וחכם לא בחכמה, אבל הכל שב לענין אחד אין רבוי בו כמו שיתבאר, וממה שצריך שיודע עוד, כי האחדות והרבוי מקרים קרו לנמצא באשר הוא רב או אחד, כבר התבאר זה בספר הנקרא מה שאחר הטבע, וכמו שהמנין אינו עצם המנויים, כן אין האחדות עצם הדבר המתאחד, כי אלו כולם מקרים מסוג הכמות המתפרק, ישיגו הנמצאות המזומנות לקבל כיוצא באלו המקרים, אמנם המחוייב המציאות הפשוט באמת, אשר לא תשיגהו הרכבה כלל, כמו שהוא מן השקר עליו מקרה הרבוי, כן הוא מן השקר עליו מקרה האחדות.

ועי׳ שם (פרק נח) איך יהיה ענין שכלנו, כשישתדלו להשיג הנקי מהחומר, הפשוט בתכלית הפשיטות, המחויב המציאות, אשר אין עילה לו ולא ישיגהו ענין מוסף על עצמו השלם (אשר ענין שלמותו שלילת החסרונות ממנו, כמו שבארנו) שאנחנו לא נשיג זולת ישותו לבד.

ועי׳ פרדס רמונים (שער ה פרק ד): קודם אצילות הנאצלים היה הא״ס הפשוט בתכלית הפשיטות, נעלם תכלית ההעלם. ולא היה אלקותו מתגלה אל זולתו להעדר ההוויות אשר על ידם קצת גילוי רוממות אחדותו. והיו הספי׳ בכחם נעלמים בו בכחו במציאות דק ונעלם כאשר ראוי אל אחדותו.

21. עי׳ תיקו״ז (יט ע״א): אנת חכים ולאו בחכמה ידיעא אנת הוא מבין ולא מבינה ידיעא לית לך אתר ידיעא אלא לאשתמודעא תוקפך וחילך לבני נשא ולאחזאה לון איך אתנהיג עלמא בדינא וברחמי דאינון צדק ומשפט כפום עובדיהון דבני נשא דין איהו גבורה משפט עמודא דאמצעיתא צדק מלכותא קדישא מאזני צדק תרין סמכי קשוט הין צדק אות ברית כלא לאחזאה איך אתנהיג עלמא אבל לאו דאית לך צדק ידיעא דאיהו דין ולאו משפט ידיעא דאיהו רחמי ולאו מכל אלין מדות כלל.

תרגום: אתה הוא חכם ולא בחכמה ידועה, אתה הוא מבין ולא מבינה ידועה. אין לך מקום ידוע אלא להיות ניכר כחך וחוזקך לבני אדם ולהראות להם איך מתנהג העולם בדין וברחמים הרי הם צדק ומשפט כפי מעשיהם של בני אדם. דין הוא גבורה, משפט הוא עמוד האמצעי, צדק הוא המלכות הקדושה, מאזני צדק, שני עמודי האמת, הין צדק אות ברית, הכל להראות איך מתנהג העולם. אבל לא שיש לך צדק ידוע שהוא דין, וכן אין לך משפט ידוע שהוא רחמים, ולא מכל אלה המדות כלל.

כי אין שייך גדר בו ית׳, אלא על צד הֵיֶתֶר לשון[22]] כל מה שהוא שלימות[23]. ונמצא שיש בו כל השלמויות לא כדבר נוסף על מהותו ואמיתת ענינו, אלא מצד אמיתת ענינו בעצמה, שכוללת באמתה כל השלימיות, שאי אפשר לענין ההוא מבלתי כל השלימיות מצד עצמו.

והנה באמת הדרך הזה רחוק מאד מהשגתנו וציורנו, וכמעט שאין לנו דרך לבארו ומלות לפרשו, כי אין ציורנו ודמיוננו תופס אלא ענינים מוגבלים בגבול הטבע הנברא ממנו ית׳, שזה מה שחושינו מרגישים ומביאים ציורו אל השכל[24]. ובברואים הנה הענינים רבים ונפרדים, אולם כבר הקדמנו שאמיתת מציאותו ית׳ אינה מושגת ואין להקיש ממה שרואים בברואים על הבורא ית׳, כי אין ענינם ומציאותם שוה כלל שנוכל לדון מזה על זה[25]. אבל זה גם כן מן הדברים הנודעים בקבלה כמ״ש, ומאומתים בחקירה על פי הטבע עצמו בחוקותיו ומשפטיו, שאי אפשר על כל פנים שלא ימצא מצוי אחד

מאיר הדרך

22. עי׳ משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק א הלכות ח-יב): הרי מפורש בתורה ובנביאים שאין הקדוש ברוך הוא גוף וגוייה שנאמר כי ה׳ אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, והגוף לא יהיה בשני מקומות, ונאמר כי לא ראיתם כל תמונה, ונאמר ואל מי תדמיוני ואשוה, ואילו היה גוף היה דומה לשאר גופים. אם כן מהו זה שכתוב בתורה ותחת רגליו, כתובים באצבע אלהים, יד ה׳, עיני ה׳, אזני ה׳, וכיוצא בדברים האלו, הכל לפי דעתן של בני אדם הוא שאינן מכירין אלא הגופות ודברה תורה כלשון בני אדם, והכל כנויים הן, שנאמר אם שנותי ברק חרבי, וכי חרב יש לו ובחרב הוא הורג אלא משל והכל משל, ראיה לדבר שנביא אחד אומר שראה הקדוש ברוך הוא לבושיה כתלג חיור, ואחד ראהו חמוץ בגדים מבצרה, משה רבינו עצמו ראהו על הים כגבור עושה מלחמה, ובסיני כשליח צבור עטוף, לומר שאין לו דמות וצורה אלא הכל במראה הנבואה ובמחזה, ואמתת הדבר אין דעתו של אדם מבין ולא יכולה להשיגו ולחקרו, וזה שאמר הכתוב החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא. וכו׳ וכיון שנתברר שאינו גוף וגוייה יתברר שלא יארע לו אחד ממאורעות הגופות, לא חיבור ולא פירוד, לא מקום ולא מדה, לא עליה ולא ירידה, ולא ימין ולא שמאל, ולא פנים ולא אחור, ולא ישיבה ולא עמידה, ואינו מצוי בזמן עד שיהיה לו ראשית ואחרית ומנין שנים, ואינו משתנה שאין לו דבר שיגרום לו שינוי, ואין לו לא מות ולא חיים כחיי הגוף החי, ולא סכלות ולא חכמה כחכמת האיש החכם, לא שינה ולא הקיצה, ולא כעס ולא שחוק ולא שמחה ולא עצבות, ולא שתיקה ולא דבור כדבור בני אדם, וכך אמרו חכמים אין למעלה לא ישיבה ולא עמידה ולא עורף ולא עיפוי. והואיל והדבר כן הוא, כל הדברים הללו וכיוצא בהן שנאמרו בתורה ובדברי נביאים הכל משל ומליצה הן, כמו שנאמר יושב בשמים ישחק, כעסוני בהבליהם, כאשר שש ה׳ וכיוצא בהן, על הכל אמרו חכמים דברה תורה כלשון בני אדם, וכן הוא אומר האותי הם מכעיסים, הרי הוא אומר אני ה׳ לא שניתי, ואילו היה פעמים כועס ופעמים שמח היה משתנה, וכל הדברים האלו אינן מצויין אלא לגופים האפלים השפלים שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם אבל הוא ברוך הוא יתברך ויתרומם על כל זה.

23. עי׳ פירוש המשנה לרמב״ם הקדמת פרק חלק: היסוד הראשון מציאות הבורא ישתבח. והוא, שיש שם מצוי בשלמות אופני המציאות.

24. עי׳ פירוש המשנה לרמב״ם הקדמת פרק חלק: שכמו שאי אפשר לעִוֵר להשיג צבעים, וכן חרש להשיג קולות, כך אי אפשר לבעל גוף להשיג תענוגים של רוחניות בתחילת המחשבה אלא בחקירה גדולה, וכך זה ראוי, ע״כ. עי׳ מורה הנבוכים חלק א פרק כו, ז״ל, כבר ידעת אמרתם (פרק ל״ג ופרק מ״ו מזה החלק) הכוללות למיני הפירושים כולם התלויים בזה הענין, והוא אמרם דברה תורה בלשון בני אדם. ענין זה כי כל מה שאפשר לבני אדם כולם, הבנתו וציורו בתחלת המחשבה, הוא אשר שם ראוי לבורא יתעלה. ולזה יתואר בתארים מורים על הגשמות להורות עליו שהוא יתעלה נמצא, כי לא ישיגו ההמון בתחלת המחשבה מציאות כי אם לגשם בלבד, ומה שאינו גשם או נמצא בגשם אינו נמצא אצלם. וכן כל מה שהוא שלמות אצלנו, ייוחס לו יתעלה להורות עליו שהוא שלם במיני השלמיות כולם, ואין עמו חסרון או העדר כלל. וכל מה שישיגו ההמון שהוא חסרון או העדר לא יתואר בו. ולזה לא יתואר באכילה ושתיה ולא בשינה ולא בחולי ולא בחמס ולא במה שידומה לזה. וכל מה שיחשוב ההמון שהוא שלימות יתואר בו, ואף על פי שהדבר ההוא אמנם הוא שלימות בערך אלינו, אבל בערך אליו יתעלה אלו אשר נחשבם כלם שלמיות הם תכלית החסרון. אמנם אילו ידמו העדר השלמות ההוא האנושי ממנו יתעלה היה זה אצלם חסרון בחקו.

25. עי׳ משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק ב הלכות

משולל מכל הטבע חוקות וגבוליו מכל העדר וחסרון, מכל ריבוי והרכבה, מכל יחס וערך ומכל מקרי הברואים, שיהיה הוא הסבה האמיתית לכל הנמצאות ולכל המתילד בם, כי זולת זה מציאות הנמצאות שאנו רואים והתמדתם היה בלתי אפשרי.

יחודו

(ו) וממה שצריך שידע עוד שהמצוי הזה ית״ש מוכרח שיהיה אחד ולא יותר. פירוש, שאי אפשר שימצאו מצויים רבים שמציאותם מוכרח מעצמו, אלא אחד בלבד צריך שימצא במציאות המוכרח והשלם הזה[26]. ואם שימצאו נמצאים אחרים לא ימצאו אלא מפני שהוא ימציאם ברצונו, ונמצאים כולם תלוים בו ולא מצויים מעצמם[27].

(ז) נמצא כלל הידיעות השרשיות האלה שש: והם אמיתת מציאותו ית׳, שלימותו, הכרח המצאו, היותו בלתי נתלה בזולתו, פשיטותו, ויחודו.

פרק ב

בתכלית הבריאה

התכלית בבריאה

(א) הנה התכלית בבריאה היה להטיב מטובו ית׳ לזולתו[28]. והנה תראה כי הוא לבדו ית״ש השלימות האמיתי המשולל מכל החסרונות, ואין שלימות אחר כמוהו כלל. ונמצא שכל שלימות שידומה חוץ משלימותו ית׳ הנה איננו

מאיר הדרך

ט-י): כל הנמצאים חוץ מן הבורא מצורה הראשונה עד יתוש קטן שיהיה בטבור הארץ הכל מכח אמתתו נמצאו, ולפי שהוא יודע עצמו ומכיר גדולתו ותפארתו ואמתתו הוא יודע הכל ואין דבר נעלם ממנו. הקדוש ברוך הוא מכיר אמתו ויודע אותה כמו שהיא, ואינו יודע בדעה שהיא חוץ ממנו כמו שאנו יודעין, שאין אנו ודעתנו אחד אבל הבורא יתברך הוא ודעתו וחייו אחד מכל צד ומכל פינה ובכל דרך ייחוד, שאלמלי היה חי בחיים ויודע בדעה חוץ ממנו היו שם אלוהות הרבה הוא וחייו ודעתו, ואין הדבר כן אלא אחד מכל צד ומכל פינה ובכל דרך ייחוד, נמצאת אתה אומר הוא היודע והוא הידוע והוא הדעה עצמה הכל אחד, ודבר זה אין כח בפה לאומרו ולא באוזן לשמעו ולא בלב האדם להכירו על בוריו, ולפיכך אומר חי פרעה וחי נפשך ואין אומר חי ה׳ אלא חי ה׳, שאין הבורא וחייו שנים כמו חיי הגופים החיים או כחיי המלאכים, לפיכך אינו מכיר הברואים ויודעם מחמת הברואים כמו שאנו יודעין אותם אלא מחמת עצמו ידעם, לפיכך מפני שהוא יודע עצמו יודע הכל שהכל נסמך לו בהוייתו.

26. עי׳ פירוש המשנה לרמב״ם הקדמת פרק חלק: והיסוד השני אחדותו שהוא אחד ואינו כאחד המין הכללי ולא כאחד המין הפרטי ולא כאחד המורכב שהוא נחלק לאחדים רבים ולא כגוף הפשוט שהוא אחד במספרו והוא מקבל חילוק לאין תכלית אבל הוא ית׳ אחד באחדות שאין כמוהו והיסוד הזה השני אנו למדין ממה שנאמר שמע ישראל יי׳ אלהינו יי׳ אחד וזה מצות עשה.

27. עי׳ משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק א הלכה ז): אלוה זה אחד הוא ואינו שנים ולא יתר על שנים אלא אחד שאין כיחודו אחד מן האחדים הנמצאים בעולם לא אחד כמין שהוא כולל אחדים הרבה ולא אחד כגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות אלא יחוד שאין יחוד אחר כמותו בעולם אילו היו אלוהות הרבה היו גופין וגויות מפני שאין הנמנים השוין במציאותן נפרדין זה מזה אלא במאורעין שיארעו בגופות והגויות ואילו היה היוצר גוף וגוייה היה לו קץ ותכלית שאי אפשר להיות גוף שאין לו קץ וכל שיש לגופו קץ ותכלית יש לכחו קץ וסוף ואלהינו ברוך שמו הואיל וכחו אין לו קץ ואינו פוסק שהרי הגלגל סובב תמיד אין כחו כח גוף והואיל ואינו גוף לא יארעו לו מאורעות הגופות כדי שיהא נחלק ונפרד מאחר לפיכך אי אפשר שיהיה אלא אחד וידיעת דבר זה מצות עשה שנאמר ה׳ אלהינו ה׳ אחד.

28. עי׳ ע״ח שער העקודים (פרק ה), לעולם בטבע העליון להאיר לתחתון, ויש לו חשק להאיר בו כמו חשק אמא (אב)

שלימות אמיתי, אלא יקרא שלימות בערך אל ענין חסר ממנו. אך השלימות בהחלט אינו אלא שלימותו ית׳. ועל כן, בהיות חפצו ית׳ להטיב לזולתו, לא יספיק לו בהיותו מטיב קצת טוב, אלא בהיותו מטיב תכלית הטוב שאפשר לברואים שיקבלו, ובהיותו הוא לבדו ית׳ הטוב האמיתי, לא יסתפק חפצו הטוב אלא בהיותו מהנה לזולתו בטוב ההוא עצמו, שהוא בו ית׳ מצד עצמו, שהוא הטוב השלם והאמיתי. והנה מצד אחר, הטוב הזה אי אפשר שימצא אלא בו, על כן גזרה חכמתו שמציאות ההטבה האמיתית הזאת יהיה במה שינתן מקום לברואים לשיתדבקו בו ית׳, באותו השיעור שאפשר להם שיתדבקו[29]. ואז נמצא שמה מצד עצמם אי אפשר שיתוארו בשלימות כשלימותו ית׳, הנה מצד התדבקם בו יגיע להם באותו השיעור שאפשר ליתאר בשלימות ההוא ית׳, מצד היותם מתדבקים בו. וימצאו נהנים בטובה האמיתית ההיא בערך שאפשר להם

מאיר הדרך

לבנים. ועיי״ש (פרק ח) ומטבע החסד והרחמים הוא להיות מטיבים בעולם.

עי׳ ע״ח שער הכללים פרק ראשון: כשעלה ברצונו יתברך שמו לברוא את העולם כדי להיטיב לברואיו, ויכירו גדולתו ויזכו להיות מרכבה למעלה להדבק בו ית׳.

29. צ״ע בדברי רבינו האם כוונתו לדבקות בעולם הבא או בעולם הזה, ואם נאמר שהוא בעולם הבא, אזי מקורו הוא:

עי׳ הקדמת הרמב״ם לפרק חלק, בעולם הרוחני והוא העוה״ב שנפשותינו משכילות שם מידיעת הבורא יתברך כמו שמשכילות הגופנים העליונים או יותר, ואותו תענוג לא יחלק לחלקים ולא יסופר ולא ימצא משל למשול בו אותו התענוג, אלא כמו שאמר הנביא ע״ה כשנפלאו בעיניו גדולת הטוב ההוא ומעלתו, אמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, וכן אמרו ע״ה (ברכות יז ע״ב) העוה״ב אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא רחיצה ולא סיכה ולא תשמיש, אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו שכינה. רוצה לומר באמרו ועטרותיהם בראשיהם, השארות הנפש בקיום המושכל להם והוא הבורא יתברך, והיות הוא רוצה לומר המושכל והוא דבר אחד כמו שזכרוהו גדולי הפילוסופים בדרכים יארך ביאורם בכאן. ואמרו ונהנים מזיו שכינה, רצונו לומר שאותן הנשמות מתענגות במה שמשיגות ויודעות מאמיתת הבורא יתברך, כמו שמתענגות חיות הקודש ושאר מדרגות המלאכים במה שהם משיגים ויודעים ממציאותו. הנה כי הטובה והתכלית האחרון הוא להגיע אל החברה העליונה הזאת, ולהיות בכבוד הזה ובמעלה הנזכרת וקיום הנפש כמו שביארנו עד אין סוף בקיום הבורא יתברך שהוא סיבת קיומה.

עי׳ מאמרי הרמב״ם מאמר על הנפש לרבי יוסף עקנין: הודיע כאן בביאור קיום הנפשות של צדיקים לעד אין להם כליון רק הם בנועם קיימת ובתענוג גדול ועצום, והוא מה שאמר את ה׳ אלקיך והוא היותה דבוקה בבורא ויודעת אותו.

עי׳ עבודת הקדוש (ח״ב פמ״ג) ועי בירושלמי דסוכה ומחול וחולה עגולה שאין לה ראש וסוף, והוא משל אל התענוג שאין לו סוף ותכלית, ולזה נקרא העולם הבא אחר תחיית המתים עולם שכלו טוב עולם שכלו ארוך, ואז ישיגו הצדיקים תכלית ההשגה כי השכינה באמצע והם סביב והוא המחול והחולה, ולרמוז אל ההשגה הנפלאה ההיא אמרו וכל אחד ואחד מראה עליו באצבעו.

עי׳ מגלה עמוקות (אופן רנא) מ״ש (משלי טז ד) כל פעל ה׳ למענהו, וכן מה שיסדו שהכל ברא לכבודו, הנה אין הכוונה שהוא לתועלתו ולטובתו ח״ו, אלא עומק הכוונה הוא, כדי שיתגלה אורו וכבודו להראוים לזה, כי הנה גילוי אורו וגילוי כבודו ית״ש, הנה הוא עצמו הנה הוא העונג והנועם והזיו והזוהר לכל הראוים להדבק בו ולהתייחד עמו, והוא עצמו עיקר כל הנועם והזיו והעונג דכל חיי עוה״ב (וכמ״ש ברכות יז ע״א) העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו׳ אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם.

ואם כוונתו לעולם הזה, אז מקורו:

עי׳ ספר המצות להרמב״ם (מצות עשה מצוה ג): היא שצונו לאהבו יתעלה וזה שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג וזאת היא האהבה המחוייבת ולשון ספרי לפי שנאמר ואהבת את ה׳ אלהיך איני יודע כיצד אוהב את המקום תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם כבר בארו לך כי בהשתכלות תתאמת לך ההשגה ויגיע התענוג ותבא האהבה בהכרח וכבר אמרו שמצוה זו כוללת גם כן שנדרש ונקרא האנשים כולם לעבודתו.

ועי׳ פירוש המשנה לרמב״ם הקדמת פרק חלק: בעלי התורה וכו׳ יש להם תענוג גדול במה שהם יודעין ומשיגין באמיתת הבורא יתברך ובזה הם בתענוג תמידי שאינו נפסק ואין תענוג גופני אצלם.

ליהנות בה. ונמצא היות כונתו ית״ש בבריאה שברא לברוא מי שיהיה נהנה בטובו ית׳ באותו הדרך שאפשר שיהנה בו.

ענין השלימות והחסרונות וקנית השלמות

(ב) ואולם גזרה חכמתו שלהיות הטוב שלם, ראוי שיהיה הנהנה בו בעל הטוב ההוא[30]. פירוש, מי שיקנה הטוב בעצמו ולא מי שיתלוה לו הטוב בדרך מקרה[31]ה. ותראה, שזה נקרא קצת התדמות בשיעור שאפשר אל שלימותו ית׳. כי הנה הוא ית״ש שלם בעצמו ולא במקרה אלא מצד אמיתת ענינו, מוכרח בו השלימות ומשוללים ממנו החסרונות בהכרח[32]. ואולם זה אי אפשר שימצא בזולתו שיהיה אמיתתו מכרחת לו השלימות ומעדרת ממנו החסרונות. אך להדמות לזה במקצת צריך, שלפחות יהיה הוא הקונה השלימות שאין אמיתת ענינו מכריח לו, ויהיה הוא מעדיר מעצמו החסרונות שהיו אפשריים בו[33]. ועל כן גזר וסידר שיבראו עניני שלימות ועניני חסרון, ותברא בריה שיהיה בה האפשרות לשני הענינים בשוה, ויותנו לבריה הזאת אמצעים שעל ידם תקנה לעצמה את השלימיות ותעדיר ממנה את החסרונות, ואז יקרא שנתדמית במה שהיה אפשר לה לבוראה, ותהיה ראויה לידבק בו וליהנות בטובו.

(ג) ואמנם מלבד היות הבריה הזאת שקנתה השלימות ראויה לידבק בבוראה ית׳ מצד התדמותה לו, הנה על ידי קנותה השלימות לה נמצאת מתדבקת והולכת בו, עד שסוף קנותה השלימות והמצאה מתדבקת בו יהיה הכל ענין אחד[34]. וזה, כי בהיות מציאותו ית״ש השלימות האמיתי כמ״ש, הנה כל מה שהוא שלימות אינו מתיחס אלא לו כענף אל השורש, כי אע״פ שאינו מגיע אל השלימות השרשי, הנה המשך ותולדה ממנו הוא. והנה תראה כי השלימות האמיתי הנה הוא מציאותו ית׳, וכל חסרון אינו אלא העלם טובו ית׳ והסתר פניו[35]. ונמצא שהארת פניו ית׳ וקרבתו תהיה השורש והסבה לכל שלימות שיהיה, והסתר פניו השרש והסבה לכל חסרון, אשר כשיעור ההסתר כך יהיה שיעור החסרון הנמשך ממנו. ועל כן הנברא הזה העומד בשיקול בין השלימיות והחסרונות, שהם תולדות ההארה וההסתר[36], בהתחזקו בשלימיות והקנותם אותם בעצמו, הנה הוא אוחז בו ית׳ שהוא השרש והמקור להם, וכפי מה שירבה בשלימיות כך הוא

מאיר הדרך

30. עי׳ פירוש הרמ״ק לספר יצירה (פרק ו משנה ה): ומשתי כחות אלו שהם טוב ורע מורכב האדם שמשם יצר הרע ויצר הטוב. והנה המלאכים הם יצר הטוב כולם ואין להם בחינת הרע כלל, ולכך אין להם שכר בעמלם. והבהמות כולם יצר הרע ולהם אין בחינת הטוב, ואין לנפש הבהמה שכר ועונש זולתי אם היא בסוד הגלגול שאינה בהמה, וזהו חמורו של רבי פנחס בן יאיר. אמנם בני אדם יש להם יצר הרע ויצ״ט שהם נשכרים ונענשים. וזה טעם אל בריאת הרע, כי טוב מבחין את הרע כי על ידי היות באדם טוב ורע והוא עוזב הטוב ורודף אחר הרע הוא בעל עונש. וכן הצדיק, רע מבחין את הטוב, שיש בו יצר הרע ויצ״ט ועוזב הרע ורודף אחר הטוב הוא בעל שכר, וגדולה מעלתו ממלאכי השרת. אם כן זהו טעם שברא הקב״ה הרע שהוא משלים הטוב ומעלהו למעלה מהמלאכים, וכדפירשו בזוהר בעניין זה ממש. ולכך טוב גנוז לצדיקים ששכר מצוה שהוא יצר הטוב מצוה שהוא הטוב וכו׳. ועי׳ עוד פרדס רמונים (שער כה פרק ג).

31. עי׳ ליקוטי תורה (פרשת האזינו): רצה הקב״ה לברוא אדה״ר ביצה״ר כדי שיאכל שלו ובמה שייגע ויכניע היצה״ר, כי כל דרכיו משפט ואינו רוצה שיתענג ויתהנה האדם בג״ע בחנם כאשר הנשמה הית׳ אוכלת תחלה קודם בואה לעה״ז משולחן אבי׳ דרך צדקה ומתנה אלא רצה הקב״ה שתבא בעה״ז ותסגל מצות ומעש״ט ואז תתענג על ה׳ בשכר מעשיה ולא בחנם, נמצא להיות כי כל דרכיו משפט הוצרך להיות באדם שני יצרים יצה״ר ויצ״ט ואם יחטא ביצה״ר הוצרך להיות בשמו דין ורחמים שהוא הנגלה והנסתר כדי להפרע ממנו ברשעתו.

32. עי׳ לעיל הערה 18.

33. עי׳ לעיל הערה 30.

34. עי׳ לקמן הערה 40.

35. עי׳ הערה הבאה.

36. לעניין מקור דבריו ששלמות האדם תלוי במידת קרבת האלקים אל האדם (דהיינו הסתר והארת פניו ית׳) עי׳ מש״כ מורה הנבוכים (חלק ג פרק יח): השלמות והחסרון, רצוני לומר, קרבם אל האלוה או רחקם ממנו.

מרבה האחיזה וההתדבקות בו, עד שבהגיעו אל תכלית קנית השלימות הנה הוא מגיע אל תכלית האחיזה וההתדבקות בו ית׳, ונמצא מתדבק בו ית׳ ונהנה בטובו ומשתלם בו, והוא עצמו בעל טובו ושלימותו.

העיקר שבבריות והטפל בהם

(ד) והנה לשיהיו במציאות הענינים השונים האלה של שלימות וחסרון שזכרנו, ותמצא הבריה שזכרנו בתכונה שהיא צריכה להיות. פירוש, באפשרות לשני הענינים וביכולת עליהם שיקנה השלימות ויעדר מן החסרונות, ושימצאו האמצעים לדבר הזה, פירוש, לקנות זה השלימות. הנה ודאי שפרטים רבים ושונים צריך שימצאו בבריאה, ויחסים רבים בין הפרטים האלה עד שיצלח התכלית המכוון בה. ואולם הבריה אשר התעתדה לענין הגדול הזה, דהיינו לדביקות בו ית׳ כמ״ש, היא תקרא העיקרית שבכל הבריאה, וכל שאר מה שימצא במציאות לא יהיה אלא עוזר באיזה צד, או באיזה בחינה אל התכלית לשיצלח וימצא, ועל כן יקראו טפלים לבריה העיקרית שזכרנו.

(ה) אך הבריה העיקרית באמת היא המין האנושי[37], וכל שאר הנבראים בין הגבוהים ממנו ובין השפלים ממנו, אינן אלא בעבורו להשלמת ענינו, לפי כל הבחינות הרבות והשונות הראויות לימצא בהם וכמ״ש עוד לפנים בס״ד. והנה ההשכלה וכל המדות הטובות הם עניני שלימות שנמצאו להשתלם בם האדם, ועניני החומר ומדות הרעות הם עניני החסרון שזכרנו שהאדם מושם ביניהם לקנות לו השלימות[38].

פרק ג

במין האנושי

בחירת האדם

(א) כבר זכרנו היות האדם אותה הבריה הנבראת לידבק בו ית׳, והיא המוטלת בין השלימות והחסרונות, והיכולת בידו לקנות השלימות. ואולם צריך שיהיה זה בבחירתו ורצונו, כי אִלו היה מוכרח במעשיו להיות בוחר על כל פנים בשלימות, לא היה נקרא באמת בעל שלימותו, כי איננו בעליו, כיון שהוכרח מאחר לקנותו, והמקנהו הוא בעל שלימותו, ולא היתה הכוונה העליונה מתקיימת. על כן הוכרח שיונח הדבר לבחירתו, שתהיה נטיתו שקולה לשני הצדדין ולא מוכרחת לאחד מהם, ויהיה בו כח הבחירה לבחור בדעת ובחפץ באיזה מהם שירצה, והיכולת גם כן בידו לקנות איזה מהם שירצה, על כן נברא האדם ביצ״ט ויצ״ר והבחירה בידו להטות עצמו לצד שהוא רוצה[39].

הרכבת הגוף והנשמה

(ב) ואולם להיות הדבר הזה נשלם כראוי, גזרה החכמה העליונה שיהיה האדם מורכב

מאיר הדרך

37. עי׳ קהלת רבה (פרשה ז פסקה יט): ראה את מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו בשעה שברא הקב״ה את אדם הראשון נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן וכל מה שבראתי בשבילך בראתי.

38. עי׳ לקמן פרק ג אות ב.

39. עי׳ לעיל הערה 30.

משני הפכים, דהיינו מנשמה שכלית וזכה[40], וגוף ארצי ועכור[41], שכל אחד מהם יטה בטבע לצדו. דהיינו הגוף לחומריות והנשמה לשכליות, ותמצא ביניהם מלחמה באופן שאם תגבר הנשמה תתעלה היא ותעלה הגוף עמה[42], ויהיה אותו האדם המשתלם בשלימות המעותד. ואם יניח האדם שינצח בו החומר, הנה ישפל הגוף ותשפל נשמתו עמו, ויהיה אותו האדם בלתי הגון לשלימות ונדחה ממנו ח״ו[43]. ולאדם הזה יכולת להשפיל חומרו לפני שכלו ונשמתו ולקנות שלימותו כמ״ש.

עולם הזה ועולם הבא

(ג) ואמנם גזר טובו ית׳ שיהיה גבול להשתדלות הזה המצטרך לאדם להשיג השלימות, וכשהשלים השתדלותו ישיג שלימותו

מאיר הדרך

40. עי׳ זו״ח (ט ע״א): יש באדם שלש צורות נפשיות: צורה הראשונה היא הנפש השכלית. השניה, היא הנפש המדברת. השלישית, היא הנפש הבהמית, המתאות תאוות, והיא הנפש אשר תמעול מעל. ואיתימא הכי, הנפש הראשונה היא נפש הבהמית, כנגד המדרגה התחתונה שאמרנו. נפש המדברת, כנגד השמים, שהיא מעלה יתירה על הראשונה. נפש השכלית, כנגד מדרגת המלאכים, שהיא המעלה העליונה על כל אלה.

41. עי׳ זהר משפטים (דף קיח ע״ב): ואית מלאכין דאינון משמשין לגופא ומלאכין דמשמשין לנשמתא וכגוונא דאית אפרשותא בין גופא לנשמתא הכי אית אפרשותא בין מלאכין דגופא למלאכין דנשמתא ואית נשמתא לנשמתא ומלאכין למלאכין (קהלת ה ז) כי גבוה מעל גבוה שמר וגבוהים עליהם ואלין דאינון נשמתא לנשמתא כלהו חד ואף על גב דארח מתלא אינון כגופא אצל נשמתא אלין לאלין בגין דמקבלין אלין מאלין הכי שכינתא (נשמתא) אף על גב דאיהי לקבל שאר נהורין דבריאה כנשמתא אצל גופא לקבל קב״ה חשיבא כגופא אבל כלא חד הכא גופא ונשמתא כלא חד. מה דלאו הכי בבר נש דגופיה ונשמתיה בפרודא. דא חומר ודא שכל. דא חיי ודא מותא. אבל קב״ה חיים ושכינתיה חיים הה״ד עץ חיים היא למחזיקים בה.

תרגום: ויש מלאכים המשמשים את הגוף ומלאכים המשמשים את הנשמה. וכמו שיש הפרדה בין גוף ונשמה כך יש הפרדה בין המלאכים של הגוף לבין המלאכים של הנשמה, ויש נשמה לנשמה ומלאכים למלאכים (קהלת ה) כי גבוה מעל גבוה שמר וגבוהים עליהם ואלה שהם נשמה לנשמה כולם אחד, ואף על גב שדרך משל הם כגוף אצל הנשמה אלה לאלה, משום שמקבלים אלה מאלה כך השכינה (הנשמה) אף על גב שהיא כנגד שאר האורות של הבריאה כנשמה אצל הגוף כנגד הקדוש ברוך הוא היא חשובה כגוף, אבל הכל אחד כאן גוף ונשמה הכל אחד מה שאין כך באדם שגופו ונשמתו בפירוד זה חמר וזה שכל זה חיים וזה מות אבל הקדוש ברוך הוא חיים ושכינתו חיים זהו שכתוב עץ חיים היא למחזיקים בה.

ועי׳ מורה הנבוכים (חלק ג פרק ט), ז״ל: החומר מחיצה גדולה ומסך מונע השגת השכל הנפרד כפי מה שהוא, ואפילו היה החומר זך ונכבד רצוני לומר, חומר הגלגלים כל שכן זה החומר החשוך, העכור, אשר הוא החומר שלנו. ומפני זה כל אשר ישתדל דעתנו להשיג האלוה או אחד מן השכלים ימצא מחיצה ומסך מבדיל בינו לבינם. ואל זה הוא הרמז בכל ספרי הנביאים שיש עלינו מסך מבדיל בינינו ובין האלוה, והוא נסתר ממנו בענן או בחושך או בערפל או בעב וכיוצא באלה הדמיונות, להיותנו מקצרים מהשיגו מפני החומר. ועי׳ עוד משנה תורה הלכות יסודי התורה פרק ד הלכות ח-ט שהיינו חומר וצורה.

42. יסוד זה של רבינו הוא עיקר גדול אשר מצינו כמה קדמונים מביאים אותו ומסיקים יסודות נוספים על פיו, עי׳ עבודת הקודש (ח״ב פי״ט): להיות האדם בעל חומר אי איפשר שישיג שלמותו מצד ההשכלה בלבד בזולת מעשה כמו שיתבאר זה מהגלגלים, כי להיותם בעלי חמר חוייב שימצא להם פעל מה גשמי שהוא התנועה, כדי שעל ידי הפעל ההוא ישיגו השלמות שנתיחד בהם כפי טבעם.

ועי׳ שער הגלגולים (הקדמה לח): גם אמר לי, כי עיקר ההשגה זו תלויה ע״י כונת האדם, וזהירותו בכל ברכות הנהנין, לפי שעל ידם מתבטל כח אותם הקליפות הנמצאות במאכלות החומריות, ומתדבקים באדם האוכלם, וע״י הברכות האלו הנאמרות בכוונה, הוא מסיר מהם הקליפות, ומזכך החומר שלו, ונעשה שכלי וזך, ושאזהר בו מאד.

43. עי׳ עשרה מאמרות לרמ״ע מפאנו (מאמר חקור דין, חלק ג פרק יד), ז״ל: עבר אדם עברה אחת הותר חצי הקשר מצד החומר שנתקלקל באותו מעשה. וכיון ששנה בה, מיד הותר הקשר כולו, שנחלש הנפש ונפסד השכל. והמשילוהו בעלי אגדה לכלב רע האסור בזיקים, והעובר ושונה, מתיר אותו ומשסהו בעצמו. ודיניה הוי, שאין לו על בעל הכלב אפילו תרעומות.

וינוח בהנאתו לנצח נצחים, על כן הוחקו לו שני זמנים: אחד זמן העבודה, ואחד זמן קיבול השכר. ואולם מדת הטוב מרובה שהעבודה יש לה זמן מחוקק, כמו שגזרה חכמתו ית׳, היותו נאות לזה. וקיבול השכר אין לו תכלית, אלא לנצח נצחים הוא מתענג והולך בשלימות אשר קנה לו.

חלוף מצבי האדם בחלוף זמנו

(ד) ואולם כפי התחלף זמניו כך ראוי שיתחלף מצבו ושאר מקריו. כי כל זמן ההשתדלות הנה צריך שיהיה בתכונה אחת שיוכלו לימצא בו כל הענינים המצטרכים לו לפי ענין ההשתדלות הזה. פירוש, כי הנה מוכרח שתמצא לו המלחמה שזכרנו בין השכל והחומר, ולא יהיה לו דבר שיעכב את החומר מלשלוט ולעשות את שלו כפי השיעור הראוי לו, ולא דבר שיעכב את השכל מלשלוט כראוי לו ולעשות את שלו. וכן לא יהיה דבר שיגרום לחומר להתחזק יותר מן הראוי, וגם לא יגרום לשכל להתחזק יותר מן הראוי. כי אע״פ שמצד אחד היה נראה זה יותר טוב, הנה לפי הכוונה האמיתית והענין הנרצה באדם, שהוא קנית השלימות בהשתדלותו איננו טוב.

ובזמן קיבול השכר, הנה ראוי לו שיהיה במצב הפכי לזה, כי הנה כל מה שיהיה החומר שולט באותו זמן, הנה לא היה אלא מחשיך ומעכב על הנשמה שלא תתדבק בבורא ית׳, ועל כן הנה ראוי הוא שלא ישלוט אז אלא הנשמה, והחומר יהיה נמשך אחריה לגמרי, באופן שלא יעכב על ידה כלל[44]. ואמנם על כן נבראו שני העולמות עוה״ז ועוה״ב. עוה״ז המקום והחוקים הטבעיים שלו, הם מה שראוי לאדם כל זמן ההשתדלות העוה״ב המקום והחוקים שלו, הם מה שראוי לו בזמן קיבול השכר.

המין האנושי נשתנה

(ה) וממה שיצטרך עוד לדעת, שהנה המין האנושי אין ענינו הראשון כמו שאנו רואים ומבחינים אותו עתה, כי אולם שינוי גדול היה בו, והוא ענין חטאו של אדה״ר שנשתנה בו האדם והעולם ממה שהיו בתחלה. ואולם פרטי השינוי הזה ותולדותיהם רבים, ועוד נדבר בם לפנים בס״ד. ונמצא שהדיבור במין האנושי וההבחנה בנשואיו כפולים, כי ידובר בו ובנשואיו בבחינתו קודם החטא, וידובר בו ובנשואיו בבחינתו אחר החטא, וכמו שנבאר עוד בעז״ה.

(ו) הנה אדה״ר בעת יצירתו היה ממש באותו המצב שזכרנו עד הנה, דהיינו שהנה הוא היה מורכב משני החלקים ההפכיים שאמרנו, שהם הנשמה והגוף. ובמציאות היו שני הענינים הטוב והרע, והוא עומד בשיקול ביניהם להדבק במה שירצה מהם. והנה היה ראוי לו שיבחר בטוב ויגביר נשמתו על גופו, ושכלו על חומרו, ואז היה משתלם מיד ונח בשלימותו לנצח[45].

פעולות הנשמה בגוף

(ז) צריך שתדע, שאע״פ שאין אנו מרגישים לנשמה בגוף פעולה אחרת זולת החיות וההשכלה, הנה באמת יש בחוקה שתזכך עצם הגוף וחומרו ותעלהו עילוי אחר עילוי, עד שיהיה ראוי להתלוות עמה בהנאה בשלימות. ואמנם לדבר זה היה אדה״ר מגיע אלו לא חטא, שהיתה נשמתו מזככת את גופו זיכוך אחר זיכוך, עד שהיה מזדכך השיעור המצטרך ונקבע בתענוג הנצחי[46].

תולדות חטא אדה״ר

(ח) וכיון שחטא נשתנו הדברים שינוי גדול. והוא, כי הנה בתחילה היו בבריאה

מאיר הדרך

44. עי׳ שער הגמול אות קכד.

45. עי׳ רבינו בחיי בראשית (ב יז): מות תמות אין הכוונה שימות ביום אכלו, אלא שיהיה בן מות כי על דעת רז״ל לולא שחטא לא ימות לעולם אבל יהיה קיים נצחי כמלאכי השרת.

46. עי׳ שער הגמול אות קכד: כבר השיבונו אליך כי קיום הגוף יהיה בקיום הנפש וקיום הנפש בהתיחדה בדעת עליון, והמתקיים יהיה כמקיים בהתיחדו בו, כאשר נאמין אפילו בפשט הכתובים על אדם הראשון שהיה ראוי שיתקיים

החסרונות שהיו בשיעור מה שהיה מצטרך לשיהיה אדה״ר במצב השיקול שזכרנו, ויהיה לו מקום להרויח את השלימות ביגיע כפיו. אמנם על ידי חטאו, נוספו ונתרבו חסרונות בעצמו של אדם ובבריאה כלה, ועוד נתקשה התיקון ממה שהיה קודם[47]. פירוש, כי הנה בתחלה היה נקל לו בצאת מן החסרון המוטבע בו וקנות השלימות, שכך סידרה החכמה העליונה את הדברים על פי מדת הטוב והיושר. כי יען לא היה אדם סבה לרע ולחסרון שבו, אלא שכך הוטבע בו ביצירתו[48], הנה במה שיסיר עצמו מן הרע ויפנה אל הטוב, ישיג מיד צאת מן החסרון וקנות שלימות[49]. אמנם בחטאו, כיון שעל ידו נסתר השלימות יותר משהיה, ונתרבו החסרונות, והיה הוא הגורם רעה לעצמו, הנה לא יהיה עוד כל כך קל לו לשוב לצאת מן החסרון ולקנות השלימות כמות שהיה בעת שלא היה הוא גרמת חסרונו, אלא שכך נוצר מעיקרו וכמ״ש. וכל שכן שבהכרח השתדלותו המצטרך עתה להגיע לשלימות, הנה הוא כפול, כי יצטרך תחלה שישובו האדם והעולם[ז] אל המצב שהיו בראשונה קודם החטא, ואחר כך, שיתעלו מן המצב ההוא אל מצב השלימות שהיה ראוי לאדם שיעלה[50].

המיתה והתחיה

(ט) ואולם מלבד כל זה גזרה מדת דינו ית׳ שלא יוכלו לא האדם ולא העולם מעתה הגיע אל השלימות עודם בצורה שנתקלקלה, דהיינו הצורה שיש להם עכשיו שבה נתרבה הרע אלא יצטרך להם בהכרח עבור מעבר ההפסד, דהיינו המיתה

מאיר הדרך

ויחיה לעד אלו לא חטא בחטא ההוא, ואע״פ שנאמין בחרבן העולם בשנת השמטה, וכן נאמין ונתחזק אצל הכל באמת, הראות כח הנפש על הגוף האפל בדבקה בדעת עליון, כענין קירון פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה.

וכן יאמרו רבותינו ז״ל על אדם הראשון ועל כל דבק ביוצרו ומתלבש ברוח הקדש, אמרו עליו על פנחס בשעה שהיה רוח הקדש שורה עליו היו פניו בוערות כלפידים, ואמרו עליו על ר׳ אליעזר הגדול כשהיה דורש במעשה בראשית היו קרנותיו יוצאות כקרנותיו של משה ואין אדם מכיר אם יום אם לילה, וכן אמרו בספרי פניהם של צדיקים לעתיד לבא דומים לחמה וללבנה ולרקיע ולכוכבים ולברקים ולשושנים ולמנורות בית המקדש, ואם דעותינו לא ישיגו בחקירה הזאת מאיזה צד תהיה המדה הזו, אבל נאמין שהוא כן כי הבורא אותה יתברך שמו יודע מסודות הנפש ומהותה יותר מהתחכמותנו, ועוד אנחנו רואים שחפצי הנפש המזדמנים כרצונה נותנין לגוף הנאה ומוסיפין בו זהר והדר ושומן ובריאות אפילו בבואם אליו בעמל ויגיעה, וכל שכן חכמה לחכמים כענין שכתוב חכמת אדם תאיר פניו.

ועיי״ש עוד עכשיו ביארנו כונתנו בשכרי המצות ועונשן, ונחזור בקצרה כי שכר הנפשות וקיומם בעולם הנשמות נקרא לרבותינו גן עדן, ופעמים קורין אותו עליה וישיבה של מעלה, ואחרי כן יבאו ימי המשיח והוא מכלל העולם הזה, ובסופן יהא יום הדין ותחיית המתים שהוא השכר הכולל הגוף והנפש והוא העיקר הגדול שהוא תקות כל מקוה להקב״ה, והוא העולם הבא שבו ישוב הגוף כמו נפש, והנפש תדבק בדעת עליון כהידבקה בגן עדן עולם הנשמות, ותתעלה בהשגה גדולה ממנה ויהיה קיום הכל לעדי עד ולנצח נצחים.

47. עי׳ בראשית רבה (פ״כ סי׳ יב): ויעש ה׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם בתורתו של ר״מ מצאו כתוב כתנות אור. ועי׳ זהר בראשית לו ע״ב ותיקו״ז יב ע״א, שם מתבאר עומק הדברים, לפרש את ההבדל שבין אדם הראשון קודם החטא לאחריו, שקודם החטא הלבוש שלו היה בבחי׳ אור ורוחניות, ואילו לאחר החטא נהיה גופו (לבושו) נהיה חומר ו״עור״ ביחס לנפשו. ועי׳ עוד בענין ע״ח שער קליפת נוגה פרק ד ומ״ד ומ״ן סוף פרק א.

48. עי׳ זהר נח (פט ע״ב): אתא נח וחמא דהא גופא אתבני מאתרא דיצר הרע אקריב קרבן כמה דאקריב אדם מה כתיב (שם ח כא) וירח יהו״ה את ריח הניחח וגו׳ (וכתיב) כי יצר לב האדם רע מנעוריו.

תרגום: בא נח וראה שהנה הגוף נבנה מהמקום של היצר הרע, הקריב קרבן כמו שהקריב אדם. מה כתוב ״וירח ה׳ את ריח הניחוח וגו׳״, וכתוב ״כי יצר לב האדם רע מנעוריו״.

49. עי׳ שער מאמרי רשב״י (לו ע״ד): אם אדם הראשון לא היה חוטא בעץ הדעת היה יכול להעלות ע״י תפלותיו של יום השבת ההוא את העולמות עליות אחרות יותר גבוהות במאוד מאוד עליה אחר עליה בכל תפלה ותפלה.

50. עי׳ לקמן הערה 66.

לאדם וההפסד לכל שאר ההוים שנתקלקלו עמו[51], ולא תוכל הנשמה לזכך הגוף אלא אחר שתצא ממנו תחלה וימות הגוף ויפסד ואז יחזור ויבנה בנין חדש ותכנס בו הנשמה ותזככהו. וכן העולם כלו יתחרב מצורתו של עתה וישוב ויבנה בצורה אחרת ראויה לשלימות. ועל כן נגזר על האדם שימות ויחזור ויחיה, והוא ענין תחית המתים ועל העולם שיחרב ויחזור ויחודש, והוא ענין מה שאמרו ז״ל שיתא אלפי שנה הוי עלמא וחד חרוב (סנהדרין צז ע״א), ולסוף אלף שנה הקב״ה חוזר ומחדש את עולמו (שם ע״ב)[53].

(י) והנה לפי שרש זה, זמן הגמול האמיתי, דהיינו זמן קיבול השכר שזכרנו למעלה ומקומו, הוא אחר התחיה, בעולם שיתחדש. והאדם יהנה בו בגופו ובנשמתו בהיות גופו מזוכך על ידי נשמתו, ומוכן על ידה להיות נהנה בטוב ההוא[54]. ואולם יבחנו שם האנשים ותתחלף מדריגתם ומעלתם כפי השיעור מה שטרחו בעולם העבודה, וכפי מה שהשתדלו להשיג מן השלימות[55]. כי כפי שיעור זה תזדהר הנשמה בעצמה ותאיר בגוף ותזככהו, ויקנו שניהם יקר ומעלה, ויהיו ראוים להתקרב אל

מאיר הדרך

51. אפילו הצדיקים שיהיו בדור של תחיית המתים תחילה ימותו ויחיו מיד (מדרש הנעלם תולדות קמ ע״א).

53. עי׳ זהר בראשית (נ ע״ב): תא חזי שמיטה דא לא אתקשר בקיומא שלים בימינא ובשמאלא מיומא דאשתכחת כד בעיא לאתקשרא אושיט דרועא שמאלא לקבלה וברא עלמא דין ובגין דהוא מסטרא דשמאלא לית ביה קיומא עד זמנא דאלף שביעאה דבההוא יומא לחוד אתקשר כדין בימינא וכדין תהוי בין ימינא ושמאלא בקיומא שלים וישתכחון שמים חדשים וארץ חדשה וכדין לא תעדי מתמן לעלמין.

תרגום: בא וראה, שמיטה זו לא נקשרת בקיום שלם בימין ובשמאל מיום שנמצאת, כשרוצה להתקשר, הושיט זרוע שמאל כנגדה וברא את העולם הזה, ובגלל שהוא מצד שמאל אין בו קיום עד הזמן של האלף השביעי, שבאותו יום לחוד מתקשר אז בימין, ואז תהיה בין הימין והשמאל בקיום שלם, וימצאו שמים חדשים וארץ חדשה, ואז לא תזוז משם לעולמים.

54. עי׳ שער הגמול אות קכד: העוה״ב שהוא סוף מתן שכרן של מצות, דבר מסתפק הוא במשנה זו ולא נתבאר בפירוש אם הוא עולם הנשמות ושכרן המגיע לכל אחת מהן בעצמה אחרי המות מיד כמו שהזכרנו, או הוא עולם אחר שיתחדש ויהיה השכר בגוף ובנפש או לנפש בלבד בזמן ההוא המתחדש, וראינו שאמרו בגמרא על המשנה הזו וכל כך למה תנא הוא כפר בתחיית המתים לפיכך לא יהא לו חלק בתחיית המתים, לפי שכל מדותיו של הקב״ה מדה כנגד מדה, וזה מורה כי העוה״ב הוא עולם השכר לאותן שהקב״ה מחיה בתחיית המתים ואינו עולם הנשמות שקראנו אותו גן עדן, אלא עולם התחיה הוא.

ועי׳ שם אות קכג: ובאמת כי המקום הזה גן עדן משמש עוד בגמול גשמי ממש לזמן התחיה, והוא מה שאמרו רבותינו ז״ל (במדב״ר יג, ב), עתיד הקב״ה לעשות סעודה לצדיקים בגן עדן וכו׳, וכן יאמרו עוד (תענית לא א) עתיד הקב״ה לעשות מחול לצדיקים בגן עדן הוא יושב ביניהם וכל אחד ואחד מראה עליו כאילו באצבע שנאמר הנה אלהינו זה, וזה עונג ושכר עתיד בזמן התחיה, והראות השכינה כאלו מראה באצבע מתוך המחול השגת המעלות ועונג התיחדות מתוך שמחה גופית, לומר כי יגיעו אנשי העולם ההוא למעלת משה רבינו, שנתעלית נפשו על גופו עד שבטלו כחותיו הגופיות והיה מלובש בכל שעה ברוח הקדש כאלו ראיתו ושמיעתו בעין הנפש בלבד לא במצועי העין הגופי, כאשר יעשו שאר הנביאים בהתבטל הגוף והתפשט הנפש מכחותיו שיאצל עליה רוח הקודש ותראה בראות עצמה כאשר יראה מיכאל או גבריאל. ועי׳ ראב״ד לקמן הערה 59.

55. עי׳ ב״ב עה ע״א: אמר רבה א״ר יוחנן, עתיד הקב״ה לעשות שבע חופות לכל צדיק וצדיק. שנאמר, וברא ה׳ על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה. מלמד שכל אחד ואחד עושה לו הקדוש ברוך הוא חופה לפי כבודו.

עי׳ ויקרא רבה (פרשה יח פסקה א): כי הולך האדם אל בית עולמו בית העולם לא נאמר אלא בית עולמו מלמד שכל צדיק וצדיק יש לו עולם בפני עצמו משל למלך שנכנס למדינה ועמו דוכסין ואיפרכין ואיסטרטיוטין אף על פי שהכל נכנסין בפילון אחד כל אחד ואחד שרוי לפי כבודו כך אע״פ שהכל טועמין טעם מיתה כל צדיק וצדיק יש לו עולם בפני עצמו.

ועי׳ שער הגמול (אות קטז): כל אדם לפי מעשיו הוא זוכה בעוה״ב. כך אמרו חכמים (ב״ב עה א) לעולם הבא

האדון ב״ה וליאור באור פניו וליהנות בטובו האמיתי.

עולם הנשמות

(יא) ואמנם בהיות שנגזרה המיתה על האדם וכמ״ש, ונמצא שהמורכב הזה צריך שיפרד לזמן מה ואחר ישוב להתחבר, הנה גם בזמן הפירוד הזה ראוי שיהיה מקום לשני החלקים המתפרדים, נאות למה שנרצה לפירוד ההוא. והנה הגוף צריך שיחזור ליסודו ותפרד הרכבתו ותפסד צורתו, והואיל והיה מן העפר אליו ישוב, והוא מה שאמר ית״ש לאדם (בראשית ג יט) כי עפר אתה ואל עפר תשוב[56]. אך הנשמה [הזוכה במעשיה] הנה אין לה אלא לצפות עד שיעשה בגוף מה שצריך ליעשות, דהיינו ההתכה וההפסד בראשונה וההשאר בעפר כל הזמן שצריך, וההיבנות מחדש אחר כך לשתשוב ליכנס בו. ואמנם צריך שיהיה לה מקום בין כך ובין כך, ואולם לצורך זה הוכן עולם הנשמות, שבו תכנסנה הנשמות הזוכות אחרי צאתן מהגוף, ותשבנה שם במקום מנוחה כל זמן התגלגל על הגוף הענינים הראוים להתגלגל עליו[57]. והנה כל הזמן ההוא תֵשֶׁבְנָה הנשמות ההן במעלה ובתענוג מעין מה שינתן להן אחר כך בזמן הגמול האמיתי שזכרנו למעלה, כי גם מעלתו בעולם הנשמות ודאי שימדד לפי המעשים שעשו שלפיהן ימדד גם הגמול אחרי כן בזמנו[58]. אך השלימות האמיתי המעותד לזוכים לו לא ישיגוהו לא הגוף ולא הנשמה אלא בהתחברן שנית אחר התחיה[59].

תועלת לאדם בעולם הנשמות

(יב) ואולם מלבד היות עולם הנשמות מקום לנשמות לשבת בו, כל זמן היותן מצפות לגוף כמ״ש, הנה עוד תועלת גדול נמצא בו

מאיר הדרך

מלמד שכל צדיק וצדיק נכוה מחופתו של חברו, ואמרו עשן בחופה למה וכו׳.

56. עי׳ זהר פקודי רסח ע״ב: וייצר יהו״ה אלהי״ם את האדם עפר מן האדמה (בראשית ב ז), עפר איהו ולא חומר, עפר איהו ויתוב לעפרא, כמה דאת אמר (שם ג יט) כי עפר אתה ואל עפר תשוב.

57. דהיינו י״ב חודש, כמ״ש הרמב״ן בשער הגמול אות קכג ז״ל: זה הגן עדן התחתון שהזכרנוהו יש לנשמות בו חלק בשכר ועונג ואע״פ שאינן גוף, וכבר שמו להם מקום עם העליונים, ותקון הענין הזה כך הוא, לפי שאמרו חכמים (שבת קנ״ב ב׳) עד י״ב חדש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת לאחר י״ב חדש גופו בטל ונשמתו עולה ושוב אינה יורדת, ופירוש הקבלה הזו כי כל י״ב חדש עדיין כח הגוף קיים והנשמה נוטה לדעתה ולמעשיה כאשר היתה באמנה אתו בהצטיירות מחשבות גשמיות, ואע״פ שעולה לידיעת עולם הנשמות יורדת היא לענין שהיתה כבר, לאחר י״ב חדש נתעלית מדעות גשמיות ולבשה מלאכות ונתעטרה בעטרה של עולם הבא, ואין הכוונה במה שאמרו גופו קיים בין שיהא הגוף נשרף לסיד או שיהא מן החנוטין שגופם מתקיים אלא הכוונה למה שכתבנו, ובאותן י״ב חדש חלק הנשמה בגן עדן להיות בעונג העולם העליון להם כענין נוטה לגשמיות, ואין כוונת רבותינו ז״ל שיתעדנו הנשמות בפירות הגן ההוא או שירחצו בנהרות, אלא הכוונה מפני שהוא שער השמים לאור באור החיים, כאשר תאמר על העומד בירושלים שתתלבש נפשו רוח הקודש ומלאכות נבואה בחפץ עליון בין בחלום בין במראה יותר מן העומדים בארץ טמאה ומן ההשגה ההוות אל הנפש במקום ההוא מתעלית לדבקות העולם העליון והשגת העונג הרוחני, וזהו מה שמספרים רבותינו באגדה (ב״מ פה ב) בצדיקים דסלקי ונחתי למתיבתא דרקיעא, העליה היא השגת הנפש ודבקותה בעליונים והירידה היא להשגת מה שיגיעו סגולת התחתונים בחייהם כגון הנביאים.

58. עי׳ רמב״ן (ויקרא יח כט): ותדע ותשכיל, כי הכריתות הנזכרות בנפש בטחון גדול בקיום הנפשות אחרי המיתה ובמתן השכר בעולם הנשמות כי באמרו יתברך ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה (במדבר טו ל) ונכרתה הנפש ההיא מלפני (להלן כב ג) יורה כי הנפש החוטאת היא תכרת בעונה ושאר הנפשות אשר לא חטאו תהיינה קיימות לפניו בזיו העליון ולכך הוא מפרש הנפש ההיא עונה בה (במדבר טו לא) כי העון אשר בה הוא יכריתנה.

ועי׳ שער הגמול (אות קטו): כשהאדם נפטר לבית עולמו שוקלין בהן ופוסקין עליו חלקו כפי הראוי לו בעולם הנשמות.

59. עי׳ תוס׳ ראש השנה טז ע״ב: ליום הדין כשיחיו המתים כדמוכח קרא ואע״פ שכבר נדונו אחר מיתתן בגן עדן או בגיהנם מפני הנפש עדיין יהיה דין אחר אם יזכהו לחיי העולם הבא שהוא קיים לעולם ויש שכבר קבלו דינם בגיהנם ומתוך כן שמא יזכו.

לנשמות עצמן, ואחריהן לגוף למה שיצטרך אחר כך בזמן התחיה. וזה, כי אחר שהיתה הגזירה על האדם שלא יגיע לשלימות אלא אחרי המות, אע״פ שכבר נראה לו מצד מעשיו עודנו חי [כי זולת זה לא היה מגיע לו מעולם, שהרי אין זמן קנית השלימות אלא בעוה״ז טרם המות וכמ״ש], עוד נמשך מן הגזירה הזאת שהנשמה כל זמן היותה בגוף בעוה״ז שהרע דבוק בו שאי אפשר שיפרד ממנו לגמרי, תהיה גם היא חשוכה ועמומה. ואע״פ שעל ידי המעשים הטובים שהאדם עושה קונה היא בעצמה שלימות יקר, לא יוכל הדבר להגלות ולא תוכל להזדהר בזוהר שהיה ראוי לה להזדהר כפי היקר ההוא שהיא משגת באמת, אלא הכל נשאר כבוש בעצמותה עד הזמן שינתן להגלות. ואולם אין העכבה מצדה כלל, כי אם מצד הגוף כמ״ש, והוא עצמו מפסיד בזה שלא יקבל כל אותו הזמן הזיכוך שהיה ראוי שיקבל כמ״ש. אמנם גם היא מפסדת שהיא כבושה בעצמה ואינה יכולה לפשט זהריה. ועוד שאינה פועלת הפעולה הראויה לה שהיא זיכוך הגוף, ואלו היתה פועלת אותה היתה משתלמת בזה שלימות גדול מצד מהות הפעולה עצמה, שהרי פעולת שלימות היא היות מטיב ומשלים זולתו[60]. ועוד שזאת היא הפעולה הנאותה לה לפי טבעה וחוקה שלכך נוצרה, וכל נברא משתלם כשפועל מה שחקק לו בוראו ית׳ שיפעל, וחסר משלימות כל זמן שלא יפעלהו[61]. ואמנם בצאת הנשמה מהגוף ולכתה אל עולם הנשמות, הנה שם מתפשטת ומזדהרת בזהריה כפי מה שראוי לה על פי מעשיה, ובמה שהיא משגת שם כל זמן היותה שם מתחזקת ממה שנתחלשה בגוף[62], ומזדמנת יותר למה שראוי שתעשה בזמן התחיה, עד שכשתשוב בגוף בזמן הראוי תוכל לפעול בו הפעולה הנאותה לה, דהיינו הזיכוך שזכרנו.

הפרש בין כניסת הנשמה בעובר וכניסתה בתחיה

(יג) ואולם צריך שתדע, כי גם עתה, בהכנס הנשמה בגוף העובר, אע״פ שלא קנתה עדין שלימות במעשיה, הנה מצד יקרה וזוהרה העצמי, היה ראוי שתתן זיכוך גדול לחומר עד שיהיה יוצא מגדר המין האנושי. אמנם גזירתו ית׳ כובשת אותה ומעלמת כחה וממעטת זוהרה, באופן שלא ימשך ממנה ענין זה, אבל תשב שמה לוטה בעצמה באותו השיעור המצטרך לפי הכוונה העליונה, ופועלת בגוף באותו הסדר והשיעור הנרצה מחכמתו ית׳. והנה כפי מעשיה הטובים שעושה והולכת, היה לה להתפשט ולהזדהר כמ״ש, ואז היה מגיע ממנה הזיכוך לגוף, ואמנם לפי הגזירה שביארנו למעלה, לא יתכן לה זה אלא בהיותה בעולם הנשמות. אכן בשובה בגוף אחר התחיה לא תתמעט ולא תתעלם, אלא תכנס בכל זהריה ובכל כחה, ואז מיד תזכך את הגוף ההוא זיכוך גדול, ולא יצטרך לו הגידול מעט מעט שצריך עתה לילדים, אלא מיד בשעתו תאיר בו ומיד תזככהו זיכוך גדול. ואמנם לא ימנע זה שיהיו לגוף ולנשמה יחד עילויים אחר עילויים[63]. אבל הענין הוא, שמיד בבוא הנשמה בגוף יהיה האדם ההוא יקר ונעלה וגופו יקבל מיד זיכוך

מאיר הדרך

עי׳ ראב״ד (הלכות תשובה פ״ח ה״ב): אמרו כתובות (דף קיא) עתידין צדיקים שיעמדו בלבושיהן ק״ו מחטה וכו׳ וכן היו מצוין לבניהם (שבת קיד) אל תקברוני בכלים לבנים ולא בשחורים שמא אזכה וכן אמרו (סנהדרין צב) שלא ישובו הצדיקים לעפר אלא עומדין בגוייתם וכן אמרו (שם סנהדרין צא) במומם עומדין ומתרפאין וכו׳ אפשר שהבורא ישים גוייתם חזקות ובריאות כגוית המלאכים וכגוית אליהו זכור לטוב. ועי׳ לעיל הערה 54.

60. עי׳ מקור לכל הענין בשעה״כ (נט ע״ב) ועי׳ שער מאמרי רשב״י (לח ע״א).

61. עי׳ לעיל ח״א פרק ב אות א.

62. עיין שער הגלגולים הקדמה יז: ולעתיד לבא כל אחד ואחד מישראל, ישיג לדעת כל התורה כפי אותו הפירוש המכוון עם שרש נשמתו, אשר ע״י הפרוש ההוא נברא ונתהווה כנזכר. וכן בג״ע אחר פטירת האדם, ישיג כל זה.

63. עי׳ ליקוטי הש״ס ברכות: ת״ח אין להם מנוחה לא

ראשון יתעלה בו מכל מה שהיה כל ימי חייו הראשונים, ויהיה הזיכוך ההוא כפי כל המעשים הטובים שעשה כבר, וישים אותו במדריגה שראוי לו להיות בין הזוכים ליהנות בשלימות, ואחר כך יתעלו שניהם עילוים אחר עילוים כפי מה שראוי למי שהוא במדריגה ההיא[64].

פרק ד

במצבו של האדם בעוה״ז והדרכים שלפניו בדרך פרט

(א) במצבו של האדם בעוה״ז יבחנו שני ענינים: תכונת עצמו של האדם בחלקיו והרכבתם, והמקום אשר הוא מושם בו בכל מה שמתלוה לו.

תכונת האדם בעוה״ז

(ב) בבחינת האדם עצמו, הנה כבר זכרנו איך הוא מורכב, אחד שנתרכבו בו שני הפכים, דהיינו הנשמה והגוף. ואולם הנה אנחנו רואים בעינינו שהחומריות ראשוניי בו, ותולדותיו חזקות בו מאד, כי הנה מיד אחר לידתו כמעט כולו חמרי, ואין השכל פועל בו אלא מעט, וכפי התגדלו ילך השכל הלוך וחזק בכל אחד כפי ענינו. ועל כל פנים לא יסור החומריות ממשול בו ומהטות אותו אל ענייניו, אלא שאם יגדל בחכמה וילומד בה ויתחזק בדרכיה, הנה יתאמץ לכבוש את טבעו, ולא ישלח רסן תאוותיו מידו, ויתעצם ללכת בהליכות השכל. ואולם תוכיות הענינים האלה שאנו רואים, הנה הוא שבמציאות החומר ועצמותו נמצא העכירות והחשך בטבע, והוא מציאות רחוק מאד, והפכי למה שהוא הענין באמת לקרבים אל האל ית׳, ומתדבקים בקדושתו. והנשמה עצמה אע״פ שבעצמה היא זכה ועליונה, הנה בהכנסה בגוף החומרי והסתבכה בו נמצאת גרושה ודחויה מענינה הטבעי אל ענין הפכי לו, וכבושה בו בכח מכריח לא תוכל לצאת ממנו אלא אם כן תתאמץ בכח חזק מן הכח המכריחה. ובהיות שגזר האדון ב״ה שהרכבה זו של גוף האדם ונשמתו לא תפרד מעולם [פירוש, כי פירוד המיתה אינו אלא דבר לפי שעה עד תחית המתים, אך אחר כך צריכה לשוב לגוף, ושניהם יתקיימו יחד לנצח נצחים], הנה מוכרח שתשתדל הנשמה ותתחזק ותהיה הולכת ומחלשת את כח חשך החומריות, עד שישאר הגוף בלתי חשוך, ואז יוכל להתעלות הוא עמה וליאור באור העליון תחת מה שהיתה מתחשכת ונשפלת היא עמו בתחלה. ואולם האדם בעוה״ז הוא במצב אחד שהחומר חזק בו וכמ״ש, ובהיות החומר עכור וחשוך נמצא האדם בחשך גדול ורחוק מאד ממה שראוי לו שיהיה להיות מתדבק בו ית׳. ואמנם בזה צריך

מאיר הדרך

בעוה״ז ולא בעוה״ב. הענין כי בעולם שלאחר המיתה ת״ח עוסקים בתורה ועולין ממדרגה למדרגה ומישיבה לישיבה כי אפילו מרע״ה בכל יום ויום עולה ומשיג יותר כי כמו שהשי״ת אין לו סוף כך תורתו אין לה סוף וז״ס יצא אדם לפעלו ר״ל לעסוק בתורה במה שפעל בעוה״ז כי כשיצא האדם מעוה״ז יוצא תחלה לפעלו ר״ל לעסוק בתורה במה שפעל בעוה״ז ואח״כ לעבודתו שהוא עובד שם וטורח עדי ערב ר״ל שיגמור העוה״ז הדומה לערב כי לעתיד אחר התחיה יהי׳ להם מנוחה ומלאה הארץ דעה כל אחד לפי מדריגתו. והנה יש תורה באצילות וכן בבי״ע ובסוד עצמו יש בו פרד״ס כי התורה יש בה רמ״ח מצות עשה ושס״ה מצות ל״ת שהם כנגד האיברים והגידים שבאדם וא״כ הוא בכל פרצוף יהי׳ בו כל התרי״ג מצות והבן זה.

64. עי׳ הערה הבאה.

שישים השתדלותו לחזק את נשמתו נגד כח חמרו, ולהיטיב את מצבו, להעלות עצמו מעילוי עד השיעור הראוי לו[65].

מה שגורם לאדם עולמו ועסקו

(ג) והמקום אשר הוא בתוכו, גם הוא חמרי וחשוך, וכל הנמצאים שבו חמריים, והעסק של אדם בו ובמלואו אי אפשר שיהיה אלא עסק חמרי וגופני, כיון שכולם חומריים וגופנים. ותכונתו של האדם עצמו והרכבת חלקיו מכריחים לו העסק הזה, כי אי אפשר לו מבלי אכילה ושתיה ושאר כל הענינים הטבעיים, ואי אפשר לו מבלי הון וקנין לשיוכל להשיג צרכיו אלה. ונמצא שבין מצד גופו של האדם בין מצד עולמו ובין מצד עסקו, הוא טבוע בחומר ומשוקע בחשכו, ועמל גדול והשתדלות חזק יצטרך לו להתעלות אל מצב זך מזה, והוא מוכרח בטבעו בענינים החומריים האלה.

הפעולות החומריות נעשות פעולות שלימות

(ד) ואולם מעומק עצת חכמתו ית׳ היה לסדר הדברים באופן שאף בהיות האדם שקוע בחומר בהכרח כמו שכתבנו, יוכל מתוך החומר עצמו והעסק הגופני השיג את השלימות והתעלות אל הזוך ואל המעלה. ואדרבא השפלתו תהיה הגבהתו[66], ומשם יקנה יקר וכבוד שאין כמוהו,

מאיר הדרך

65. עי׳ פרדס רמונים (שער ב פרק ו): והטעם שהוצרך אל עשרה מאמרות הוא כדי ליפרע פי׳ כי ע״י עשרה מאמרות ירדו הנבראים אל תכלית שאם היו בלתי בעלי תכלית א״כ היה אדם חי לעולם ולא יקבל עונש על עונותיו והיתה צד הטומאה והקליפה מתפשטת בעולם והקלקול אינו נתקן. וכן הצדיקים היו נשקעים בעה״ז ואינם רואים בטוב. לכן הוצרך להיות העולם בעל תכלית וגבול כדי ליפרע מן הרשעים ולתת שכר טוב לצדיקים. ופי׳ שמאבדים את העולם שנברא כו׳. פי׳ שמאבדין העולם ויש להם כח לכלותו מפני היותו בעל תכלית ונברא בעשרה מאמרות. וכן הצדיקים מקיימין אותו שאם היה בלתי בעל תכלית לא היו הצדיקים מקיימין אותו ולא הרשעים מאבדין אותו. לזה הוכרח להיותו נברא בעשרה מאמרות.

66. עי׳ עבודת הקודש (חלק ב פרק יט): האדם להיותו גשם צריך אל פעל גשמי, והם המצות המעשיות אשר בם ישיג השלמות והוא הקיום ותשלם בו הכוונה אשר נברא בעבורה וכו׳. להיות האדם בעל חמר אי איפשר שישיג שלמותו מצד ההשכלה בלבד בזולת מעשה כמו שיתבאר זה מהגלגלים, כי להיותם בעלי חמר חוייב שימצא להם פעל מה גשמי שהוא התנועה, כדי שעל ידי הפעל ההוא ישיגו השלמות שנתיחד בהם כפי טבעם. ולזה יתחייב שיהיה הדבר הנותן השלמות לכל בעל חמר ובעל נפש משכלת ענין מורכב מפעל גופי והשכלה נפשיית, ויאמרו כי זאת ההשכלה הנפשיית שתתן השלמות הנפשי בהיותה מתחברת אל הפעולות איננה השגת המושכלות, אבל היא שיכוין העושה הפעולה הגופיית ההיא לעבוד את השם בעשייתה, וזה בשיעשה אותה בכוונה לעשות הטוב והישר בעיני השם לא להנאת עצמו ולא לכוונה אחרת. ולזה הדעת יתבאר כי סבת שלמות הנפש והשארותה וקיומה בעונג מתמיד בעולם הנשמות הוא הגוף בפעליו הגופיים שהם המצות המעשיות שהוא החלק הגדול בהשארות והשגת השלמות, ואם הוא הגורם הגדול בהצלחת הנפש כל שכן שיועיל ויגרום לעצמו הקיום במעשיו הטובים, ואם הגוף עוזר אל הנפש בקיומה במעשיו גם הנפש תעזור אליו בקיומו בכוונתה, נמצא הקיום נשלם להם ויוצא מבין שניהם לעזר ולהועיל להתמיד חבורם. והפעולות הרצויות לפני יי׳ יספיקו למלאת החסרון וההפסד הדבק בו מצד הרכבתו, כי מצד מעשיו ועבודתו הוא דבק בבוראו וגם הוא דבק בו ונלוה אליו, וכל זמן שיתמיד זה הקשר וזה הדבוק אין שם יראת הפסד לפרוד הרכבה כלל, כמו שאנו רואים כל זמן שהנפש נקשרת אל הגוף היא סבת קיומו ולא תבואהו יראת הפסד ופרוד. וכמו שזה בעצמו הוא קיום הגלגל כי מצד פעלו שהיא התנועה דבק בבוראו ונלוה אליו והוא גם כן נלוה אליו וזה סבת קיומו, לפי שאין הפסק אל זה הפועל גם אין הפסק אל קיומו עד בא הרצון, גם האדם בהיותו דבק תמיד בעבודתו יתמיד קיומו.

ולזה באו המצות המעשיות בכוונה למנין אבריו של אדם רמ״ח מצות עשה כנגד רמ״ח אברים להודיע כי כל מצוה ומצוה נותנת הקיום אל האבר ההוא שהוא כנגדה ומקיימו. נמצאו כולן רפואה וחיים אל הגוף, כי המצוה אל האבר שהוא כנגדה כנשמה אל הגוף, וכמו שהמצות קיימות ונצחיות הנה הם מקנות השלמות ההוא שבהם אל הגוף המקיימם.

וכן עי׳ שם מש״כ עוד (חלק ג פרק ז): אין חמרו מעכבו בשלמות חכמתו כי השכל אשר אצלתי עליו, גובר לדעת הדברים העליונים שהם שרשי התחתונים, ואתם שכל פשוט

בהיותו הופך את החשך לאור ואת הצלמות לנוגה יזרח[67]. וזה כי שם ית״ש גבולות וסדרים לאדם בתשמיש שישתמש מהעולם ובריותיו, ובכוונה שיתכוון בהם, אשר בהשתמש מהם האדם באותם

מאיר הדרך

יכולים אתם וכו׳ מיד עמדו ולא יכלו, ועם שאין זה חסרון בשלמותם לפי שאין להם מבא בחמרים כלל, הנה הוא שלמות וחכמה נפלאה באדם, כי עם היותו בחומר השיג שרשי הנמצאים וידע מהותם וטבעם, ומצד השגתו שרשיהם העליונים קרא להם שמות מסכימים אליהם, והסכים בזה לדעת עליונה והוא אמרו הוא שמו כלומר שמו שהיה לו אצל הקב״ה תחלה. הנה שזה היה שלמות גדול וחכמה נפלאה שהעלה הדברים התחתונים החמריים אל שרשיהם העליונים הרוחניים, וזה סוד קריאת השמות כלומר שבזה דקדק וזכך חמרם והעלם, ומי שהשלים זולתו זה השלמות כל שכן שיכול להשלים עצמו ולהעלות חמרו ולזככו, עכ״ל.

ועי׳ פרדס רמונים (שער לא פרק ה): בבאור תועלת הנשמה בעולם הזה: והענין הוא, כי עיקר הנשמה היא אחר עלותה מעולם המעשה אל עולם השכר. כי קודם רדתה היא חסרה הרבה ואף אם היא במקום גבוה ברומו של עולם. והענין הוא, הנשמה אין לה מציאות קודם ההולדה העליונה ואף אחר ההולדה היא כערומה. והיא מתלבשת אחר רדתה בגן עדן התחתון בלבוש טהור מאויר ג״ע וכן כל דרך המדרגות שתתעלה אז תרד ותתלבש. וכאשר תתעסק בעולם הזה במעשה התורה, אז תזכה אל לבוש יפה הנקרא חלוקא דרבנן, והוא לבוש התורה והמצות שבהם נתעסק בעה״ז ובלבוש הזה זוכה לעלות ולראות את פני המלך ה׳ צבאות אביה. כי קודם בואה בעולם הזה היתה ערומה, ובצאתה מעה״ז לא תבא אל המלך עד היותה מתלבשת בלבושי התורה והמצות. וכו׳ מציאות הנשמה והנפש והרוח בעת אדיקתם בשרשם קודם אצילותם אינם נגבלות במציאות ההוויה אלא הווייתם היא מצד התפשטותם והשפעתם בנקבה. ע״ד אור מים רקיע שפירשנו בשער האותיות פכ״ז. ר״ל שאין לה הוייה כלל אלא כדרך הזרע המתהווה מצד הכח הדק המתפשט מן המוח שאין שם מציאות זרע אלא כדמיון אור ר״ל כח הראוי להתהוות ממנו זרע עד השפעתו אל מקום הבשול ובדרך ירידתו מתהווה אל דם ובמקום הבשול מתבשל ומתהפך אל הזרע ובהיותו בבטן המלאה מתהוה ממנו הצורה ההיא. וכן דרך הנשמה כי בבינה היא כדמיון אור וכן השפע הראוי לרוח בתפארת ושפע הראוי לנפש במלכות ועל ידי הייחוד מתהוה השפע ההוא אל צורת הנשמה ורוח ונפש.

67. עי׳ פרדס רמונים (שער לא פרק ו) [עי׳] פרשת פקודי (דף רכט ע״ב) וז״ל: ת״ח נשמתא לא סלקא לאתחזאה קמי מלכא קדישא עד דזכאת לאתלבשא בלבושא [דלעילא לאתחזאה תמן. וכן כג״ד לא נחתא לתתא עד דאתלבשת בלבושא דהאי עלמא. כגונא דא מלאכין קדישין דלעילא כו׳ לא נתתין לתתא עד דמתלבשין בלבושא] דהאי עלמא וכלא איהו כגוונא דההוא אתר דאזיל תמן. והא אוקימנא דנשמתא לא סלקא אלא בההוא לבושא דנהיר. ות״ח אדם הראשון כד הוה בג״ע הוה מתלבש בלבושא כגוונא דלעילא ואיהו לבושא דנהורא עלאה. כיון דאתתרך מג״ע ואצטריך לגוונין דהאי עלמא מה כתיב (בראשית ג) ויעש ה׳ אלדים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם. בקדמיתא הוה כתנות אור אור דההוא נהורא עלאה דשימש ביה בג״ע. בגין דהא גנתא דעדן נהורא עלאה דנהיר משמש ביה. ועל דא אדם קדמאה כד עאל לנו גנתא אלביש ליה קב״ה בלבושא דההוא נהורא ואעיל ליה תמן. ואי לא אתלבש בקדמיתא בההוא נהורא לא ייעול לתמן. כיון דאתתרך מתמן אצטריך למלבושא אחרא כדין ויעש ה׳ אלדים וגו׳. וכולא כמה דאצטריך. והכא כגוונא דא עשו בגדי שרד לשרת בקודש לעאלא בקודשא. והא אוקמוה דעובדין טבין דבר נש דעביד בהאי עלמא, אינון עובדין משכי מנהורא דזיווא עלאה לבושא לאתתקנא ביה לההוא עלמא לאתחזאה קמי מלכא קדישא. ובההיא לבושא דאתלבש אתהני וחמי גו אספקלריאה דנהרא כד״א לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו. וע״ד נשמתא אתלבשת בתרי עלמין למהוי לה שלימו בכלא בהאי עלמא דלתתא ובעלמא דלעילא. ועל דא כתיב (תהלים קח) אך צדיקים כו׳ יודו לשמך, בהאי עלמא. ישבו ישרים את פניך, בההוא עלמא עכ״ל.

[תרגום: בא וראה אין נשמה עולה להראות לפני המלך הקדוש עד שזוכה להתלבש בלבוש של מעלה להראות שם וכן כמו זה לא יורדת למטה עד שמתלבשת בלבוש של העולם הזה. כמו כן המלאכים הקדושים שלמעלה שכתוב בהם עשה מלאכיו רוחות משרתיו אש להט כשעושים שליחות בעולם הזה אין יורדים למטה עד שמתלבשים בלבוש של העולם הזה והכל הוא כמו שאותו מקום שהולך לשם והרי בארנו שנשמה לא עולה אלא בלבוש שמאיר. ובא וראה אדם הראשון כשהיה בגן עדן היה מתלבש בלבוש כדוגמא שלמעלה והוא לבוש של אור עליון כיון שגרש מגן עדן והצטרך לגוני העולם הזה מה כתוב (בראשית ג) ויעש ה׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם בראשונה היו כתנות אור אור של אותו אור עליון ששמש בו בגן עדן. משום שהרי גן עדן אור העליון שמאיר משמש בו ועל כן אדם הראשון כשנכנס לתוך הגן הלביש אותו הקדוש ברוך

הגבולות ובאותם הסדרים ובאותה הכוונה שצוה הבורא ית', יהיה אותו הפועל הגופני וחמרי עצמו פועל שלימות, ובו יתעצם באדם מציאות שלימות, ומעלה רבה יתעלה בו ממצבו השפל, ויתרומם ממנו. ואולם השקיפה החכמה העליונה על כל כללי החסרונות המוטבעים בענינו של האדם, ועל כל עניני המעלה והיקר האמיתי המצטרכים לו להיות ראוי לשיהיה מתדבק בו ית' ונהנה בטובו, וכנגד כל זה סידר לו סדרים והגביל לו גבולות אשר בשמרו אותם יתעצם בו כל מה שצריך מן המעלה האמיתית שזכרנו, וישולל מענינו כל מה שהוא הרחקה מן הדביקות העליון[68]. ואלו לא היתה הגזירה גזורה שימות כמו שכתבנו לעיל (פרק ג אות ט), על ידי המעשים האלה, היתה הנשמה מתחזקת וחשך הגוף מתחלש, באופן שהיה מזדכך על ידה זיכוך גמור, ומתעלים שניהם אל הדביקות בו ית'. ולפי שהגזירה גזורה, אין הדבר נעשה בפעם אחת, אך על כל פנים מתחזקת הנשמה בעצמה והגוף מזדכך בכח, אע"פ שאינו נעשה בפועל, וקונה האדם מצב שלימות בכח שיצא אחר כך לפועל בזמן הראוי לו.

(ה) אך הסדרים והגבולות האלה, הנה הם כלל המצות העשין והלאוין[69], אשר כל אחת

מאיר הדרך

הוא בלבוש של אותו אור והכניסו לשם ואם לא הלבש בראשונה באותו אור לא יכנס לשם כיון שגרש משם הצטרך ללבוש אחר אז ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור והכל כמו שצריך וכאן כמו כן עשו בגדי שרד לשרת בקדש להיכנס בקדש. והרי פרשוה שמעשים טובים שאדם עושה בעולם הזה אותם מעשים מושכים אור של הזיו העליון לבוש להתתקן בו לאותו העולם להראות לפני הקדוש ברוך הוא ובאותו לבוש שלובש נהנה ורואה לתוך האספקלריה המאירה כמו שנאמר לחזות בנעם ה' ולבוקר בהיכלו. ועל כן הנשמה מתלבשת בשני עולמות להיות לה שלמות בכל בעולם הזה שלמטה ובעולם שלמעלה ועל זה כתוב (שם קמ) אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך אך צדיקים יודו לשמך בעולם הזה ישבו ישרים את פניך באותו עולם.]

והנה מתוך המאמר הזה מתבאר כל חלקי הדרוש אשר אנו בו ביאור שלם. ראשונה במה שאמר נשמתא לא סלקא וכו' והנה כיון שהנשמה היא ערומה עד עלותה מן העה"ז בלבושיה הנכבדות והם לבושי המעשים כדפי' בס"ד וז"ש בלבושא דלעילא פירוש הלבוש הנעשה ע"י המצות הנעשות בעה"ז וזה אי אפשר להשיגם עד בואה להתלבש בעה"ז שהוא עולם קיום המצות והמעשה.

עוד באר כי האדם מתלבש מהאור העליון אשר מושך עליו ע"י המעשים כדפי' בפ' הקודם, וז"ש אינון עובדין משכי מנהורא וכו' וכדפירשנו לעיל, כי ע"י תפלתו ומצותיו יתיחדו הספירות וישפיעו אור גדול, ומקבלין דין מן דין ומהאור ההוא חלק שמור לו עד עלותו להתלבש בו.

ועתה בהקדמה זו יובן ענין בריאת אדם הראשון כי הי' עבודתו בעיון ובכונה ובלמוד והשכלת הנסתרות מסודות המצוות העליונות לבד. מטעם כי לא היה צריך אל לבוש עולם המעשה דהיינו לבוש ג"ע שלמטה כמבואר בפ' הקודם. וענין זה מוכרח ואליו כוונו רז"ל (בזהר בראשית דכ"ז ובתקונא כ"א דס"א ופ"ה) לעבדה ולשמרה (בראשית ב). לעבדה אלו מצות עשה, ולשמרה אלו מצות לא תעשה. וראוי לחקור וכי בג"ע נצטרך אדם לחרוש עד שנצטוה לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו כו', והלא אחר גורשו מג"ע נאמר לו בזיעת אפך תאכל לחם (שם ג). ומזה נקיש אל השאר לקט שכחה ופיאה ומעשר עני שאם אין חריש וקציר לקט שכחה ופאה מהיכי תיתא. ועוד עני גר יתום ואלמנה איך שייך התם והאריכות בזה ללא צורך.

אמנם הכוונה על המצות העיונית ר"ל השכלת רוחניותם. לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו פי' לא תייחד שתי הקליפות האלה יחד. וזהו בהמשכו אחריהם נותן להם כח להתייחד ח"ו. וכן ענין עטיפת ציצית פי' שישפיע אור אל המלכות ויקשטה בקשוטים ההם שהם ד' ציצית ד' כנפים וכו' כמו שנדרש בזהר שהם פנימיות התורה. וזה היה עקר עבודתו ואין לו שם במעשיות חלק כלל. אבל כאשר גורש מגן עדן ספר רפואותיו גרשו עמו. וכמו שהנשמה נתלבשה לבוש גופני כן התורה נתלבשה לבוש גופני. ובחזירתו אל פנימיותי' ויפשוט הבגדים הגופניים גם התורה תפשוט בגדיה ויובנו כלליה ופרטיה ודקדוקיה וסדרי משניותיה בפנימיותה וזהו עסק הצדיקים בג"ע. וענין ל"ת הוא להצילו שלא ימשך אחר הקליפה הסובבת את הגן כמבואר בשער היכלות. ומי יתן ויעמיק המשכיל בדברים האלה וישכיל מעלת העוסק בפנימיות בעה"ז כי פעל בעה"ז מצות העה"ב.

68. עי' לעיל חלק א פרק ב אות ד.

69. עי' הערה ו.

מהם מכוונת אל תכלית הקנות באדם, והעצים בו אחת ממדרגות המעלה האמיתית שזכרנו, והסרת אחד מעניני החשך והחסרונות על ידי פועל המצות עשה ההיא, או המניעה מן הלא תעשה. ואולם פרט המצות כולם, וכן פרטי כל מצוה ומצוה, הנה הם מיוסדים על אמיתת מציאותו, וענינו של האדם בכל בחינותיו[70], ואמיתת עניני השלימות המצטרכים כל דבר בתנאיו וגבוליו מה שצריך להשלמתו. ואמנם החכמה העליונה שיודעת כל זה לאמיתו ויודעת כל עניני הברואים כולם ושימושיהם כמו שבראתם באמת, השקיפה על הכל, וכללה כל המצטרך במצות שצונו בתורתו, וכמו שכתוב (דברים ו כד) ויצונו ה׳ לעשות את כל החוקים וכו׳ לטוב לנו וכו׳[71].

שורש העבודה

(ו) והנה שורש כל ענין העבודה הוא היות האדם פונה תמיד לבוראו, והוא שידע ויבין שהוא לא נברא אלא להיות מתדבק בבוראו[72], ולא הושם בזה העולם אלא להיות כובש את יצרו, ומשעבד עצמו לבוראו בכח

מאיר הדרך

70. עי׳ זהר וישלח (קע ע״ב): אית בבר נש רמ״ח שייפין לקבל רמ״ח פקודין דאורייתא דאינון למעבד אתיהבו ולקבל רמ״ח מלאכין דאתלבשת בהון שכינתא ושמא דלהון כשמא דמאריהון. ואית בבר נש שס״ה גידין ולקבלהון שס״ה פקודין דלאו אינון אתיהיבו למעבד

תרגום: יש באדם מאתים ארבעים ושמונה איברים כנגד מאתים ארבעים ושמונה מצוות התורה שהם נתנו להעשות, וכנגד מאתים ארבעים ושמונה מלאכים שהתלבשה בהם שכינה והשם שלהם כשם רבונם. ויש באדם שלש מאות ששים וחמשה גידים, וכנגדם שלש מאות ששים וחמש מצוות שלא נתנו להעשות.

ועי׳ עבודת הקודש (חלק א פרק כג): ואמר ״כי זה כל האדם״ לפי שהוא כולל את כלם, שהרי רמ״ח איברים שבו כנגד רמ״ח מצות עשה, ושס״ה גידים שבו כנגד שס״ה מצות לא תעשה, והנה הוא מורכב מחומר וצורה, ולכן קיום מצות לא תעשה הוא בשכל לבד, ומצות עשה קיומם גם בחומר, ואמר כי אלה שני חלקי המצות הם כלל האדם, ואם היה חסר חלק אחד מהם אינו אדם, ולכן היתה היראה שהיא כנגד מצות לא תעשה חלק גדול באדם, וצריך אם כן שיהיה מוכתר בה בתחלה, שכן היא קודמת לכל הכתרים וממנה הפתח לשאר המעלות תורה וחכמה, והכלול ומעוטר בהם הרי הוא מיחד את השם הגדול, שכן הייחוד נשלם בהם והוא תכלית הבריאה.

ועי׳ שם (חלק ב פרק יד): כי הנה בתורה רמ״ח מצות עשה ושס״ה מצות לא תעשה, והנה בבנין העליון רמ״ח איברים רוחניים סוד השם הגדול המפורש בן ע״ב, שהם רי״ו אותיות, ובהצטרפות ל״ב נתיבות חכמ״ה הרי רמ״ח איברים באדם העליון, ושס״ה גידין סוד שס״ה מאורות הנכללים מצד מדת הדין כנגד מצות לא תעשה, ולפיכך בא העונש בהם, הנה תרי״ג איברים בעליון וכנגדן תרי״ג מצות אלו נגד אלו, ובבנין האדם התחתון העשוי בצלם ודמות לתקן הכבוד רמ״ח איברים ושס״ה גידין נמצאו הבניינים מכוונים, בנין התורה ובנין האדם התחתון כעין בנין האדם העליון.

71. עי׳ מורה הנבוכים (חלק ג פרק כז): והתורה האמיתית, אשר בארנו שהיא אחת ושאין זולתה, והיא תורת משה רבנו, אמנם באה לתת לנו שתי השלמויות יחד, רצוני לומר, תקון עניני בני אדם קצתם עם קצתם, בהסיר העול ובקנות המדות הטובות המעולות, עד שתתכן עמידת אנשי הארץ והתמדתם על סדר אחד, להגיע כל אחד מהם אל שלמותו הראשון. ותקון האמונות ונתינת דעות אמתיות, באשר יגיע השלמות האחרון. וכבר כתבה התורה שתי השלמויות, והגידה אליהו שתכלית אלו התורות כולם להגיע אליהם - אמר, ״ויצוונו ה׳ לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה׳ אלקינו, לטוב לנו כל הימים, לחיותנו כהיום הזה״. והקדים הנה השלמות האחרון לפי מעלתו - כמו שבארנו, שהוא התכלית האחרון. והוא אמרו, ״לטוב לנו כל הימים״. הנה ידעת אמרם ז״ל בפירוש אמרו ית׳, ״למען ייטב לך והארכת ימים״ - אמרו, ״למען ייטב לך׳, לעולם שכולו טוב, ׳והארכת ימים׳, לעולם שכולו ארוך״. כן אמרו הנה, ״לטוב לנו כל הימים״, הכונה, הענין ההוא בעצמו. רצוני לומר, להגיע אל עולם שכולו טוב וארוך. והוא העמידה המתמדת, ואמרו, ״לחיותנו כהיום הזה״ הוא זאת העמידה הגשמית הראשונה הנמשכת קצת זמן, אשר לא תשלם מסודרת אלא בקיבוץ המדיני כמו שבארנו.

72. עי׳ לעיל ח״א פרק ב אות ד.

השכל, הפך תאות החומר ונטיתו[73], ויהיה מנהיג את כל פעולותיו להשגת התכלית הזה, ולא יטה ממנו.

חלקי העבודה

(ז) אך ההנהגה הזאת מתחלק לשני חלקים: הא׳, הוא במה שיעשה מפני שצוה בו. והב׳, במה שיעשה מפני שהוא מוכרח בו. וצריך פירוש. הא׳, הוא כלל מעשה המצות, והב׳ כלל מה שהאדם משתמש מן העולם לצורכו. מעשה המצות, הנה תכלית בו לאדם שיעשהו מבואר הוא, שהוא לקיים מצות בוראו ולעשות חפצו, והנה הוא מקיים חפצו ית׳ בזה בשני דרכים נמשכים זה מזה. והיינו, כי הוא מקיים חפצו במה שצוהו שיעשה המעשה ההוא והוא עושהו, והשנית כי הנה במעשה ההוא הנה הוא משתלם באחת ממדריגות השלימות שהיא תולדת המצוה ההיא וכמ״ש. והנה מתקיים חפצו ית׳, שהוא חפץ שיהיה האדם משתלם ומגיע ליהנות בטובו ית׳.

אכן מה שהאדם משתמש מן העולם לצרכו, הנה צריך תחלה שיהיה מוגבל בגבול רצונו ית׳, דהיינו שלא יהיה בו דבר ממה שמנעו ואסרו האל ית׳, ושלא יהיה אלא הראוי לבריאות הגוף וקיום חיותו על הצד היותר טוב, ולא כפי נטית החומר ותשוקתו למותרות, ויהיה הכוונה בו להיות הגוף מוכן ומזומן לשתשתמש ממנו הנשמה לצורך עבודת בוראו, שלא תמצא לה עיכוב בהעדר הכנתו וחולשתו. וכשיהיה האדם משתמש מן העולם על הדרך הזה, הנה ימצא התשמיש ההוא בעצמו פועל השלימות כמ״ש, ויקנה בו מעלה אמיתית כמו שיקנה במעשה כל המצות כלן, כי גם זה מצוה עלינו לשמור את גופנו בהכנה הגונה לשיוכל לעבוד בו את בוראנו, ונשתמש מהעולם לכוונה זו ולתכלית זה כפי המצטרך לנו[74]ט. ונמצינו אנחנו מתעלים במעשה הזה, והעולם עצמו מתעלה בזה, בהיותו עוזר לאדם לשיעבוד את בוראו.

(ח) והנה ממה שצריך שיגביר האדם בעצמו, הוא האהבה והיראה לבוראו ית׳[75], והיינו שיהיה מתבונן על גודל רוממותו ית׳ ועוצם שפלות האדם, ויכניע עצמו לפניו ית׳, ויבוש מרוממותו, ויהיה חושק ומתאוה להיות מן

מאיר הדרך

73. לגבי שכל וחומר עי׳ לעיל הרכבת הגוף והנפש ח״א פרק ג אות ב.

74. עי׳ שו״ע אורח חיים (סימן רלא): אם אי אפשר לו ללמוד בלא שינת צהרים יישן ובלבד שלא יאריך בה שאסור לישן ביום יותר משינת הסוס שהוא שתין נשמי ואף בזה המעט לא תהא כוונתו להנאת גופו אלא להחזיק גופו לעבודת השי״ת וכן בכל מה שיהנה בעולם הזה לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא יתברך כדכתיב בכל דרכיך דעהו ואמרו חכמים כל מעשיך יהיו לשם שמים שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והישיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו שאפילו היה צמא ורעב אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח אלא יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו וכן אפילו לישב בסוד ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאותו אינו משובח אלא א״כ עשה לשם שמים. וכן בשכיבה א״צ לומר שבזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצות לא יתגרה בשינה לענג עצמו אלא אפילו בזמן שהוא יגע וצריך לישן כדי לנוח מיגיעתו אם עשה להנאת גופו אינו משובח אלא יתכוין לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות שלא תטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השינה וכן בתשמיש אפי׳ בעונה האמורה בתורה אם עשה להשלים תאותו או להנאת גופו ה״ז מגונה ואפילו אם נתכוין כדי שיהיו לו בנים שישמשו אותו וימלאו מקומו אינו משובח אלא יתכוין שיהיו לו בנים לעבודת בוראו או שיתכוין לקיים מצות עונה כאדם הפורע חובו וכן בשיחה אפילו לספר בדברי חכמה צריך שתהיה כונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו. כללו של דבר חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו וכשרואה דבר שיביא לידי עבודת הבורא יתברך יעשהו ואם לאו לא יעשהו ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד, עי׳ הערה ט.

75. היינו מה שלא מוגדר, עי׳ שערי קדושה (חלק א שער ב): והנה ענין המדות הן מוטבעות באדם בנפש השפלה הנקראת יסודית הכלולה מארבע בחינות, הדומם והצומחת והבהמית והמדברת. כי גם הן מורכבות מטוב ורע, והנה בנפש הזה תלויות המדות הטובות והרעות והן כסא ויסוד

העובדים לפניו, להתהלל בתהלתו ולהשתבח בגדולתו[76], כי אלה הם אמצעים חזקים המתקרבים[77] האדם אל בוראו, המזככים את חשך החומר ומזהירים זהרי הנשמה, ומעלים את האדם מעילוי לעילוי עד שישיג קרבתו ית׳.

תלמוד התורה

(ט) ואמנם אמצעי אחד נתן לנו האל ית׳, שמדריגתו למעלה מכל שאר אמצעים המקרבים האדם אליו, והוא תלמוד התורה[78]. והוא בשתי בחינות: הא׳, בבחינת ההגיון והלימוד. והב׳, בבחינת ההשכלה[79]. כי הנה רצה בחסדו ית׳ וחיבר לנו חיבור דברים כמו שגזרה חכמתו ומסרם לנו, והיינו כלל ספר התורה, ואחריו ספרי הנביאים, שבסגולת הדברים ההם יהיה שמי שיהגה בהם בקדושה ובטהרה על הכוונה הנכונה, שהיא עשית חפצו ית׳, יתעצם בו על ידם מעלה עליונה ושלימות גדול עד

מאיר הדרך

ושורש אל הנפש העליונה השכלית אשר בה תלויין תרי״ג מצות התורה כנזכר לעיל בשער ראשון. ולפיכך אין המדות מכלל התרי״ג מצות, ואמנם הן הכנות עקריות אל תרי״ג המצות בקיומן או בביטולם, יען כי אין כח בנפש השכלית לקיים המצות על ידי תרי״ג איברי הגוף אלא באמצעות נפש היסודית המחוברת אל הגוף עצמו בסוד (ויקרא יז יד) כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא, ולפיכך ענין המדות הרעות קשים מן העברות עצמן מאד מאד. ועי׳ משנה תורה (הלכות יסודי התורה פ״ב ה״א): האל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו ולירא אותו שנאמר ואהבת את ה׳ אלהיך ונאמר את ה׳ אלהיך תירא.

76. עי׳ משנה תורה (הלכות תשובה פרק י הלכה א – ג): אל יאמר אדם הריני עושה מצות התורה ועוסק בחכמתה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות בה או כדי שאזכה לחיי העולם הבא ואפרוש מן העבירות שהזהירה תורה מהן כדי שאנצל מן הקללות הכתובות בתורה או כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא אין ראוי לעבוד את ה׳ על הדרך הזה שהעובד על דרך זה הוא עובד מיראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים ואין עובדים ה׳ על דרך זה אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמחנכין אותן לעבוד מיראה עד שתרבה דעתן ויעבדו מאהבה. העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב״ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקב״ה על ידי משה שנאמר ואהבת את ה׳ אלהיך ובזמן שיאהוב אדם את ה׳ אהבה הראויה מיד יעשה כל המצות מאהבה. וכיצד היא האהבה הראויה הוא שיאהב את ה׳ אהבה גדולה יתירה עזה מאוד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה׳ ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה יתר מזה תהיה אהבת ה׳ בלב אוהביו שוגים בה תמיד כמו שצונו בכל לבבך ובכל נפשך והוא ששלמה אמר דרך משל כי חולת אהבה אני וכל שיר השירים משל הוא לענין זה.

77. נדצ״ל המקרבים.

78. עי׳ פאה (פרק א משנה א) אלו דברים שאין להם שעור. הפאה, והבכורים, והראיון, וגמילות חסדים, ותלמוד תורה. אלו דברים שאדם אוכל פרותיהן בעולם הזה והקרן קימת לו לעולם הבא. כבוד אב ואם, וגמילות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כלם:

ועי׳ ירושלמי פאה (פ״א ה״א) רבי ברכיה ורבי חייא דכפר דחומין חד אמר אפילו כל העולם כולו אינו שוה לדבר אחד של תורה וחד אמר אפי׳ כל מצותיה של תורה אינן שוות לדבר א׳ מן התורה.

ועי׳ לעיל פרק ב אות ד שכל הענין של האדם הוא דביקות בו ית׳, ועי׳ עי׳ זהר יתרו צ ע״ב: אורייתא כלא שמא חד הוי שמא קדישא דקב״ה ממש מאן דזכי באורייתא זכא בשמא קדישא ר׳ יוסי אמר בקב״ה ממש זכי דהא הוא ושמיה חד הוא. [תרגום: כל התורה הוא שם א׳, שם קדוש של הקב״ה ממש. מי שזוכה בתורה זוכה בשם הקדוש. ר׳ יוסי אמר בהקב״ה ממש זוכה, שהרי הוא ושמו אחד הוא.]

79. עי׳ עבודה זרה (יט ע״א): אמר רבא לעולם ילמד אדם תורה ואחר כך יהגה שנאמר בתורת ה׳ והדר ובתורתו יהגה. ופי׳ רש״י ד״ה ואח״כ יהגה: יעיין בתלמודו לדמות מילתא למילתא להקשות ולתרץ ובראשונה לא יעשה כן שמא יבטל והרב לא ימצא לו כל שעה ועוד לאחר ששנה הרבה הוא מתיישב בתלמודו ומתרץ לעצמו דבר הקשה. ועי׳ מקור לדבריו בבראשית רבה (פרשה כו פסקה א): ובתורתו יהגה יומם ולילה שהגה דבר מתוך דבר.

ועי׳ הוריות (יד ע״א): אמר רבי יוחנן פליגו בה רבן שמעון בן גמליאל ורבנן חד אמר סיני עדיף וחד אמר עוקר הרים עדיף רב יוסף סיני רבה עוקר הרים שלחו לתמן איזה מהם קודם שלחו להו סיני עדיף דאמר מר הכל צריכין למרי

מאד[80]. וכן מי שישתדל בהבנתם, ובידיעת מה שמסר לנו מפירושיהם, יקנה כפי השתדלותו שלימות על שלימות[81]. כל שכן אם יגיע אל השכלת סתריהם ורזיהם[82], שכל ענין מהם שישכיל יוקבע ויתעצם בנשמתו מדריגה מן המדריגות היותר רמות שבמעלה והשלימות האמתי, ובכל אלה הענינים לא די מה שקונה האדם בעצמו מעלה ושלימות, אלא שמציאות הבריאה כולה בכללה ובפרטה מתעלה ומשתלם ובפרט על ידי התורה[83].

תולדת המצות והעבירות

(י) ואולם סבת כל מצבי האדם חשכתו ובהירותו, הנה היא הארת פניו ית' אליו או התעלמו ממנו וכמש"ל (פרקים ב ג). כי הנה כל מה שהאדון ב"ה מאיר פניו מתרבה הזוך

מאיר הדרך

חטיא. ועי' רש"י ד"ה סיני עדיף: מי ששנה משנה ובריתא סדורין לו כנתינתן מהר סיני. ובד"ה וחד אמר עוקר הרים: דחריף ומפולפל בתורה אע"פ שאין משנה ובריתא סדורין לו כל כך.

80. עי' משנה תורה (הלכות ת"ת פרק א הלכה יא): וחייב לשלש את זמן למידתו שליש בתורה שבכתב ושליש בתורה שבעל פה ושליש יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו ויוציא דבר מדבר וידמה דבר לדבר ויבין במדות שהתורה נדרשת בהן עד שידע היאך הוא עיקר המדות והיאך יוציא האסור והמותר וכיוצא בהן מדברים שלמד מפי השמועה וענין זה הוא הנקרא גמרא. וכו' במה דברים אמורים בתחלת תלמודו של אדם אבל כשיגדיל בחכמה ולא יהא צריך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד לפי רוחב שיש בלבו ויישוב דעתו. ועי' הערה הבאה.

ועי' מסכת סופרים (פרק טו משנה ה – ט) מפני מה אמרו לו מפני ענינות של תורה שהן כותבין בהן דתני ר' שמעון בן יוחי העוסק במקרא מדה ואינה מדה במשנה מדה שמקבלין עליה שכר העוסק בהש"ס אין לך מדה גדולה מזו על מנת שקרא ושנה. לעולם הוי רץ למשנה יותר מן הש"ס דר' יוסי בר אבין אמר עד שלא שיקע בו רבי משניות אבל שקע בו רבי משניות לעולם הוי רץ להש"ס יותר מן המשנה. אבל אמרו נמשלה המקרא כמים והמשנה כיין והש"ס כקונדיטון אי אפשר לעולם בלא מים ואי אפשר לעולם בלא יין ואי אפשר לעולם בלא קונדיטון ואיש עשיר מתכלכל בשלשתן כך אי אפשר לעולם בלא מקרא ובלא משנה ואי אפשר בלא הש"ס לעולם. ועוד נמשלה התורה כמלח והמשנה כפילפלין והש"ס כבשמים וא"א לעולם בלא מלח וא"א לעולם בלא פילפלין וא"א לעולם בלא בשמים ואיש עשיר מתכלכל בשלשתן כך אי אפשר לעולם בלא מקרא ואי אפשר לעולם בלא משנה ואי אפשר לעולם בלא הש"ס.

81. היינו שבתורה שבעל פה צריכים להבין. עי' שו"ע (או"ח סי' נ) קבעו לשנות אחר פרשת התמיד פ' איזהו מקומן ובריתא דר' ישמעאל כדי שיזכה כל אדם ללמוד בכל יום מקרא משנה וגמרא דבריתא דר' ישמעאל הוי במקום גמרא שהמדרש כגמרא. ועיי"ש במג"א (או"ח סימן נ ס"ק ב): ללמוד בכל יום נ"ל דוקא בזמניהם שהיו מבינים לשון תרגום אבל עכשיו שאין מבינים צריכים ללמוד להבין דאל"כ אינו נחשב ללימוד ואף בתפילה מוטב להתפלל בל' שמבין כמ"ש ס"ס ק"א מ"מ י"ל שאף שהוא אינו מבין הקדוש ברוך הוא יודע כוונתו ומבין אבל אם אומר המשנה ואינו מבין אינו נקרא לימוד לכן צריכים ללמוד הפי'.

82. עי' סוכה (דף כח ע"א) אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה וכו' דבר גדול ודבר קטן דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הויות דאביי ורבא.

83. עי' אבות (ו א) רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו. ועי' עבודת הקדוש (ח"ד פרק לו): היחוד שהתבאר עניינו בחלק הראשון מזה הספר, הוא הדעת את יי' ולזה התכלית נברא האדם והושם בזה העולם להשלים סוף המחשבה במעשיו הטובים, כי זה העולם עולם המעשה כנגד ה"א אחרונה שבשם כמו שהתבאר ובהיותו עובד ועושה כל מעשיו בעצת התורה ורשיונה על הכוונה הראויה שהתבאר עניינה בחלק השני מזה הספר, הנה הוא בכחו זה קושר ומייחד סוף המחשבה בראשיתה ולזה נברא ונעשה בדמות הכבוד העליון ובדוגמתו לעוררו בהתעוררות עבודתו עבודת האמת והצדק כפי דרכי התורה אשר הם התקון וההכשר אל זה ההתעוררות, כי לתכלית זה בא האדם השלם והשם מכריע בין עליונים ותחתונים לשקלם וליחדם בכח מעשיו, והנה הוא בהיותו משלים זה סבה ראשונה שיתיחד השם הגדול בכבודו וזה הוא ההתפארות שהקב"ה מתפאר בעבודת עבדיו הם היודעים שמו העובדים מאהבה.

והשלימות במי שהגיע לו הארתו, וכפי שיעור ההארה כך הוא שיעור השלימות והזוך הנמשך ממנה, והפך זה ההעלם. ואמנם האדון ב״ה מאיר תמיד למי שיתקרב אליו, ואין מניעת טוב מצדו כלל, אלא מי שלא יתקרב אליו יחסר הארתו, והמניעה מצד המקבל לא מצד המשפיע[84]. והנה גזרה החכמה העליונה שהעושה אותם הענינים שצוה, דהיינו כלל כל המצות כולן כמש״ל, בכל מעשה מהן שיעשה יהיה מתקרב על ידו מדריגה מה ממדריגות הקורבה אליו ית׳, ותגיע לו על ידי זה מדריגה מה ממדריגות הארת פניו, כפי הקורבה שנתקרב לו, ויתעצם בו מדריגה מן השלימות, שהיא תולדת מדריגת ההארה ההיא. והפך זה העבירות, כל מעשה מהן שיעשה האדם ח״ו, הנה יתרחק על ידו ממנו ית׳ מדריגה מה, ויתוסף עליו על ידי זה מדריגה ממדריגות העלם הארתו ית׳ והסתר פניו, ויתעצם בו על ידי זה מדריגה מן החסרון שהיא תולדת מדריגת ההעלם ההוא.

(יא) נמצא לפי כל מה שהקדמנו, שהכוונה באמת בכל המצות תהיה הפניה אליו ית׳, להתקרב לו וליאור באור פניו, והמניעה מן העבירות להמלט מן ההתרחק ממנו. וזה התכלית האמיתי שבהן[85]. אך הענינים בפרט יש בהם עומק גדול כפי פרטי עניני האדם והבריאה וכמש״ל, ונדבר עוד בקצת מהם בחלק בפני עצמו בעזר האל ית׳.

פרק ה

בחלקי הבריאה ומצביהם בפרט

חלקי הבריאה

(א) חלקי כלל הבריאה שנים: גשמיים, ורוחניים. הגשמיים הם המורגשים מחושינו, ומתחלקים לעליונים ותחתונים: העליונים, הם כלל הגרמיים השמימיים, דהיינו הגלגלים וכוכביהם התחתונים, הם כלל מה שבחלל הגלגל התחתון, דהיינו הארץ והמים והאויר[86] וכל מה שבהם מן הגופים המורגשים[87].

מאיר הדרך

84. עי׳ לעיל הערה 36.

85. עי׳ מורה הנבוכים (חלק ג פרק כז): כוונת כלל התורה שני דברים, והם, תקון הנפש ותקון הגוף. אמנם תקון הנפש הוא שינתנו להמון דעות אמתיות כפי יכלתם. ומפני זה יהיה קצתם בפרוש וקצתם במשל שאין בטבע ההמון לסבול הענין ההוא כפי מה שהוא.

אמנם תקון הגוף יהיה בתיקון עניני מחיתם קצתם עם קצתם, וזה הענין ישלם בשני דברים, האחד מהם להסיר החמס מביניהם והוא שלא יעשה כל איש מבני אדם הישר בעיניו וברצונו וביכולתו, אבל יעשה כל אחד מהם מה שבו תועלת הכל, והשני ללמד כל איש מבני אדם מדות מועילות בחברה, עד שיסודר ענין המדינה.

86. עי׳ תיקו״ז תיקון מב.

87. עי׳ משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק ג): הגלגלים הם הנקראים שמים ורקיע וזבול וערבות והם תשעה גלגלים גלגל הקרוב ממנו הוא גלגל הירח והשני שלמעלה ממנו הוא גלגל שבו הכוכב הנקרא כוכב וכו׳ וזה שתראה כל הכוכבים כאילו הם כולם בגלגל אחד ואף על פי שיש בהן זה למעלה מזה מפני שהגלגלים טהורים וזכים כזכוכית וכספיר לפיכך נראים הכוכבים שבגלגל השמיני מתחת גלגל הראשון. וכו׳ כל הגלגלים אינן לא קלים ולא כבדים ואין להם לא עין אדום ולא עין שחור ולא שאר עינות וזה שאנו רואין אותם כעין התכלת למראית העין בלבד הוא לפי גובה האויר וכן אין להם לא טעם ולא ריח לפי שאין אלו המאורעין מצויין אלא בגופות שלמטה מהן. וכו׳ גלגל התשיעי שהוא מקיף את הכל חלקוהו החכמים הקדמונים לשנים עשר חלקים כל חלק וחלק העלו לו שם על שם צורה זו שתראה בו מן הכוכבים שלמטה ממנו שהם מכוונים תחתיו והם המזלות ששמותם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים. גלגל התשיעי עצמו אין בו לא

הרוחניים הם נבראים משוללים מגשם בלתי מורגשים מחושינו, ומתחלקים לשני מינים: האחד נשמות, והשני נבדלים. הנשמות הם מין נבראים רוחניים התעתדו לבא בתוך גוף, ליגבל בתוכו וליקשר בו בקשר אמיץ, ולפעול בו פעולות שונות בזמנים שונים. הנבדלים הם מין נבראים רוחניים בלתי מעותדים לגופות כלל, ונחלקים לשני חלקים: הא׳ נקרא כחות[88], והב׳ מלאכים. וגם הם ממעלות רבות ושונות ולהם חוקים טבעיים במציאותם כפי מעלותיהם ומדריגותם, עד שבאמת נוכל לקרותם מינים רבים של סוג א׳, שהוא הסוג המלאכי.

ואולם נמצא מין אחד של נבראים שהוא כמו אמצעי בין רוחני וגשמי, והיינו שבאמת אינו מורגש מחושינו וגם אינו נגבל בכל גבולי הגשם המורגש וחוקו, ומצד זה נקראהו שלא בדקדוק רוחני, אבל נבדל בענינו מן הסוג המלאכי אע״פ שיתדמה לו באיזה בחינות, ויש לו חוקים פרטיים וגבולים מיוחדים כפי מציאותו באמת, ונקרא זה המין השידי[89], שהוא מין השדים. ואולם גם הוא יתחלק לפרטים אחרים, שישוב המין הכללי סוג לגביהם, והם מינים אליו. והנה נבחן ונבדל מין האדם לבדו להיות מורכב משני מיני בריאה נבדלים לגמרי, דהיינו הנשמה

מאיר הדרך

חלוקה ולא צורה מכל הצורות האלו ולא כוכב אלא בחיבור הכוכבים שבגלגל השמיני הוא שיראה בכוכבים גדולים שבו תבנית הצורות האלו או קרוב מהן ואלו השנים עשר צורות לא היו מכוונות כנגד אותן החלקים אלא בזמן המבול שאז העלו להן שמות אלו אבל בזמן הזה כבר סבבו מעט לפי שכל הכוכבים שבגלגל שמיני כולם סובבים כמו השמש והירח אלא שהן סובבין בכבידות וחלק שיתהלך השמש והירח כנגדו ביום אחד ילך כנגדו כל כוכב מהן בקירוב משבעים שנה. וכו׳ כל הכוכבים והגלגלים כולן בעלי נפש ודעה והשכל הם והם חיים ועומדים ומכירין את מי שאמר והיה העולם כל אחד ואחד לפי גדלו ולפי מעלתו משבחים ומפארים ליוצרם כמו המלאכים וכשם שמכירין הקב״ה כך מכירין את עצמן ומכירין את המלאכים שלמעלה מהן ודעת הכוכבים והגלגלים מעוטה מדעת המלאכים וגדולה מדעת בני אדם. ברא האל למטה מגלגל הירח גולם אחד שאינו כגולם הגלגלים וברא ארבע צורות לגולם זה ואינן כצורת הגלגלים ונקבע כל צורה וצורה במקצת גולם זה צורה ראשונה צורת האש נתחברה במקצת גולם זה ונהיה משניהן גוף האש וצורה שניה צורת הרוח נתחברה במקצתו ונהיה משניהן גוף הרוח וצורה שלישית צורת המים נתחברה במקצתו ונהיה משניהם גוף המים וצורה רביעית צורת הארץ נתחברה במקצתו ונהיה משניהם גוף הארץ נמצא למטה מן הרקיע ארבעה גופין מוחלקין זה למעלה מזה וכל אחד ואחד מקיף את שלמטה ממנו מכל רוחותיו כמו גלגל הגוף הראשון הסמוך לגלגל הירח הוא גוף האש למטה ממנו גוף הרוח למטה ממנו גוף המים למטה ממנו גוף הארץ ואין ביניהם מקום פנוי בלא גוף כלל. ארבעה גופות האלו אינם בעלי נפש ואינם יודעים ולא מכירים אלא כגופים מתים ויש לכל אחד ואחד מהם מנהג שאינו יודעו ולא משיגו ואינו יכול לשנותו וזה שאמר דוד הללו את ה׳ מן הארץ תנינים וכל תהומות אש וברד שלג וקיטור וביאור ענין הדברים הללוהו בני אדם מגבורותיו שתראו באש ובברד ובשאר ברואים שתראו למטה מן הרקיע שגבורתם תמיד ניכרת לקטן ולגדול [ועי׳ עוד במורה הנבוכים ח״ב פרק ה].

עי׳ ע״ח שער דרושי אבי״ע ד וז״ל: ונבאר עתה ענין העוה״ז. כי הנה הרקיעים שאנחנו רואים בעינינו הם י׳ עגולים שבראש המלכות דעשיה, ובאותו אמצעי החלל שלהם מתפשט גוף קו יושר דמלכות דעשייה דרך אמצע חלל, והוא בג״ע הארץ. וע״ג הגוף הזה הוא עור, וע״ג העור הם הקליפה כנ״ל, וסביבותיהם הלבושים דמלכות דעשייה עם אורותיהם המקיפים, וסביבותיהם הם הרקיעים הנזכר. וזה ענין זאת ירושלים בתוך הגוים שמתיה וסביבותיה ארצות (יחזקאל ה ה), כי מלכות דעשיה נקרא ירושלים, וסביבותיה הם הקליפה שהם הע׳ שרים הנזכר פרשה ויקהל (דף רט ע״ב). ועי׳ עוד שער ציור העולמות ב.

88. עי׳ לקמן אותיות ב׳ וג׳, שם משמע שהוא כלל מערכת העליונים המצויה למעלה מן העולם הזה, ואילו בחלק ד׳ פרק ו אות יג משמע שמושג זה שייך בפרט לעולם הכסא דהיינו עולם הבריאה, וצ״ע.

89. עי׳ ויקרא (יז ז): ״ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם חקת עולם תהיה זאת להם לדרתם״. וז״ל רש״י: לשעירים - לשדים, כמו (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם. וז״ל הרמב״ן: ודע, כי כאשר הבריאה מתחילה במעשה בראשית בגוף האדם ובכל בעלי הנפש והצמחים והמתכות מארבע יסודות ונתחברו ארבעתם בכח אלהי להיות מהן גוף גס מורגש לכל חמשת ההרגשות לעביו ולגסותו, כך היתה יצירה משני יסודות מן האש והאויר, והיה מהם גוף אינו נרגש ולא מושג לאחת מן ההרגשות כאשר

העליונה, והגוף השפל, מה שלא נמצא בשום נברא אחר.

וכאן צריך שתזהר שלא תטעה לחשוב שיהיה ענין שאר הבעלי חיים כענין האדם, כי אין נפש הבעלי חיים אלא דבר גשמי, מן הדקים שבגשמיות[90], ומענינו נמצא גם כן באדם בבחינת היותו בעל חי. אמנם זולת כל זה, יש באדם נשמה עליונה שהוא מין בריאה בפני עצמו נבדל מן הגוף לגמרי, ורחוק ממנו עד מאד, שבאה ונקשרת בו בגזירתו ית׳ על הכוונה שזכרנו בפרקים שקדמנו.

מאיר הדרך

נפש הבהמה איננה מושגת להרגשות לדקותה. והגוף הזה הוא רוחני יטוס לדקותו וקלותו באש ובאויר. וכאשר ההרכבה בכל דבר סיבת ההויה וההפסד במורכב מארבע יסודות כך היא במורכבים האלו משני היסודות, כי בהתחברותם יהיה בעל הגוף חי ובהתפרדם יהיה כמת.

ולכך אמרו רבותינו (חגיגה טז א): ששה דברים נאמרו בשדים, שלשה כמלאכי השרת ושלשה כבני אדם: שלשה כמלאכי השרת, יש להם כנפים כמלאכי השרת, וטסים כמלאכי השרת, ויודעין מה שעתיד לבא כמלאכי השרת. יודעין סלקא דעתך, אלא אימא שומעין מה שעתיד להיות. שלשה כבני אדם אוכלין ושותין כבני אדם פרין ורבין כבני אדם, ומתים כבני אדם, וסיבת המיתה פירוד החבור, היא הסיבה בכל המורכבים. וסיבת הטיסה בקלות יסודותם, כאשר נראה גם בעוף. כי מפני שגברו עליו האש והאויר והיסודות האחרים בו מעטים, הוא טס ופורח. וכל שכן אלו שאין בהם מן היסודות הכבדים כלום, שטיסתן גדולה, יעופו ולא ייגעו. וענין האכילה, ללחוך מן המים והאש הריחות והליחות כענין האש שתלחוך המים אשר בתעלה והוא ענין ההקטרות שיעשו בעלי נגרומנסיא״ה לשדים וסיבתה היובש אשר תיבש האש אשר באויר בגופן וצריך להחזירה כאשר היא האכילה באדם לצורך מה שהוא ניתך ממנו.

וענין מה שאמרו שומעין מה שעתיד להיות, כי בטיסתן באויר השמים יקבלו העתידות משרי המזלות השוכנים באויר, והם נגידי התלי, ומשם יגידו גם בעלי הכנפים העתידות כאשר הוא מנוסה בנחשים וכאשר אפרש במקומו (דברים יח ט) בע״ה.

ואלו ואלו אינם יודעים במה שעתיד להיות לימים רבים ולעתים רחוקות, רק יודיעו בעתיד להיות בקרוב, כי ידעו בנסיונותם שיקבלו מן השדים בנגזר לבא. ולכך תרגם אונקלוס יזבחו לשדים לא אלוה (דברים לב יז), דבחו לשדין דלית בהון צרוך. יאמר שאין בהם שום צורך כי לא ימנעו הנזק העתיד ולא יעשו שום תועלת וגם לא יודיעו ברחוק שישתמר ממנו האדם בדעתו והוא לשון הכתוב גם כן לא אלוה כאילו אמר לא כח וממשלה, כי אלהים לשון אילות וכח אל הם, יאמר שאין בשדים אילות ושום כח. ולכך אין צורך בהם, כי לא ירעו וגם היטב אין אותם.

90. עי׳ לקמן חלק ג פרק א אות א. ועי׳ ע״ח (שער קיצור אבי״ע פרק ב): דע כי גוף האדם החומרי נחלק לד׳ חלקים שהם ארמ״ע, ד׳ ליחות לבנה אדומה ירוקה שחורה, ועיקרם הם בריאה וכבד ומרה וטחול כנזכר בזוהר ובתקונים, כי הם ד׳ חלקי נפש הבהמית ובאותה נפש בהמית מתלבש קליפת נוגה בסוד היצר טוב ויצה״ר ובזה המלבוש דנוגה מתלבש נפש דעשיה, ע״כ. וכן שם: נפש הבהמית שבבע״ח, שהיא חיצוניות, נפש הבהמית שבאדם. לכן כשאדם חוטא היה מקריב קרבן נפש הבהמית של ב״ח, שהיא גרמה לו לחטוא, ונחית אש גבוה ושורף אותו העכירות, ואז שורש נפש הבהמית שבאדם נמשך לה זכות ונקיות כי הכל משורש א׳ חוצבו ומתכפר האדם. ועי׳ לעיל הערה 30.

ועי׳ זו״ח י ע״ג: ת״ר כל יומא ויומא כרוזא קרי אתערו בני קדישא עילאה ועבידו פולחנא דמאריכון דאפריש לכון מן שאר עמין ויהב בכון נשמתא קדישא דאתגזרת מכורסי יקריה א״ר יודא אם כן שאר עמין נשמתהון מאן אתר אזדמן ליה רבי אלעזר אמר ת״ח דכתיב ויפח באפיו נשמת חיים דא היא נשמתא קדישא דאתגזרת מכורסי יקרא דמלכא עילאה מאי כתיב ביה ויהי האדם לנפש חיה א״ר אלעזר זו היא הכח שניתן לבהמות ולחיות ולדגים שנבראת מן האדמה דכתיב תוצא הארץ נפש חיה למינה א״ר יצחק אורייתא אתקבלת על אדם ואמרת קב״ה ברא לב״נ ויהב ביה נשמתא קדישא למהוי ליה חיין לעלמא דאתי והיא אתחזר בחוביה להוא נפשא חייתא דאתגזרת מן ארעא לבעירתא ולחייתא א״ר יהודה ממשמע דכתיב ויהי האדם לנפש חיה ויעשהו לא נאמר אלא ויהי האדם לנפש חיה מלמד שהוא בעצמו גרם לחזור לאותה נפש הגזורה מהאדמה א״ר יוחנן אמר הקב״ה אדם אני בראתי אותך עליון על כל בריותי נפחתי בך נשמת חיים הנותנת חיים לבעליה הגזורה מכסאי ואתה חזרת לאותה נפש חיה שבראתי מן האדמה לבהמות חייך מכאת ואילך כל העוסק בתורתי וישמור אותה אתן לו אותה הנשמה הגזורה מכסאי שהיא נותנת חיים לבעליה וכל אותם שלא יעסקו בתורתי יהיה חלקם באותה נפש חיה שבחרו למען יכלו עמה א״ר יצחק ת״ח מאי דכתיב מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ רוח בני האדם העולה היא למעלה דא היא נשמתא

ראשי הנבראים הם כחות [שמהם] משתלשלים כולם

(ב) הנבראים הגשמיים ידועים הם אצלנו וחוקותיהם ומשפטיהם הטבעיים בכללם מפורסמים, אך הרוחניים אי אפשר לנו לצייר ענינם היטב כי הם חוץ מדמיוננו[91], ונדבר בהם ובעניניהם רק כפי המסורת שבידינו. והנה מן העיקרים הגדולים שבידינו בענין זה הוא, שכנגד כל מה שנמצא בנמצאים השפלים, נמצאים למעלה כחות נבדלים שמהם משתלשלים ויוצאים, בסדר אחד של השתלשלות שגזרה חכמתו ית׳ השפלים האלה הם ומקריהם, ונמצאים הכחות ההם שרשים לנמצאים השפלים האלה, והנמצאים השפלים ענפים ותולדות לכחות ההם, ונקשרים זה בזה כטבעות השלשלת[92]. עוד מסורת בידנו, שעל כל עצם וכל מקרה שבנמצאים

מאיר הדרך

קדישא דצדיקייא ורוח הבהמה דא היא נפשא חייתא דאתגזרת מן ארעא לבעירא דתשתצי ותחות לאשתצאה מן עלמא א״ר חייא א״כ אין להם נשמה לגוים אלא אותה הנפש החיה.

תרגום: שנו רבותינו כל יום ויום הכרוז קורא התעוררו בני הקדוש העליון ועשו את עבודת רבונכם שהפריד אתכם משאר העמים ונתן בכם נשמה קדושה שנגזרה מכסא כבודו. אמר רבי יודא אם כן שאר עמים מאיזה מקום נשמותיהם הזדמן לו רבי אלעזר אמר בא וראה שכתוב (בראשית ב ז) ויפח באפיו נשמת חיים זו הנשמה הקדושה שנגזרה מכסא כבוד המלך העליון מה כתוב בו ויהי האדם לנפש חיה אמר רבי אלעזר זוהי הכח שנתן לבהמות ולחיות ולדגים שנבראת מן האדמה שכתוב (שם א) תוצא הארץ נפש חיה למינה. אמר רבי יצחק התורה קובלת על האדם ואומרת הקדוש ברוך הוא ברא את האדם ונתן בו נשמה קדושה שיהיו לו חיים לעולם הבא והיא בחטאיה החזרה לאותה נפש חיה שנגזרה מן הארץ לבהמות ולחיות. אמר רבי יהודה ממשמע שכתוב ויהי אדם לנפש חיה לא נאמר ויעשהו אלא ויהי האדם לנפש חיה מלמד שהוא בעצמו גרם לחזר לאותה נפש הגזורה מהאדמה. אמר רבי יוחנן אמר הקדוש ברוך הוא אדם אני בראתי אותך עליון על כל בריותי ונפחתי בך נשמת חיים הנותנת חיים לבעליה הגזורה מכסאי ואתה חזרת לאותה נפש חיה שבראתי מן האדמה לבהמות חייך מכאן ואילך כל העוסק בתורתי וישמר אותה אתן לו אותה הנשמה הגזורה מכסאי שהיא נותנת חיים לבעליה וכל אותם שלא יעסקו בתורתי יהיה חלקם באותה נפש חיה שבחרו למען יכלו עמה. אמר רבי יצחק בא וראה מה שכתוב (קהלת ג כא) מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ רוח בני האדם העלה היא למעלה זו הנשמה הקדושה של הצדיקים ורוח הבהמה זוהי נפש חיה שנגזרה מן הארץ לבהמה שתכלה ותרד להתכלות מן העולם. אמר רבי חייא אם כן אין להם נשמה לגוים אלא אותה הנפש החיה.

ועי׳ עוד עץ חיים שער קלי׳ נוגה פרק ג בענין הקלי׳ נוגה.

91. עי׳ לעיל הערה 24.

92. עי׳ שער מאמרי רז״ל (מדרשים): כל מה שיש בתחתונים דוגמתם בעליונים ומשם מתפשט בתחתונים ע״כ. וכן הוא בפע״ח שער עולם העשיה ו.

ועי׳ זוהר (ויקרא י ע״ב): והאי רישא סתימא דכלא רישא אחרא תתאה הוא רישא לאשקאה לגנתא והוא מבוע דמיין דכל נטיען אשתקיין מניה ודא הוא י׳ בתלת קשרין ועל דא שלשלת איקרי כהאי שלשלת דאתקשר דא בדא וכלא חד. תאנא בספרא דחנוך בשעתא דאחזיאו ליה חכמתא דרזין עלאין וחמא אילנא דגנתא דעדן אחזיו ליה חכמתא ברזא עלאה וחמא דכלהו עלמין הוו מתקשראן דא בדא שאיל לון על מה קיימין אמרו ליה על י׳ קיימי כלהו ומניה אתבניאו ואשתלשלו (נ״א אתבריאו ואשתכללו) דכתיב (תהלים קד כד) כולם בחכמה עשית.

תרגום: והראש הזה הוא סתום מהכל. ראש אחר תחתון הוא ראש להשקות את הגן, והוא מעיין המים שכל הנטיעות נשקות ממנו, וזהו י׳ בשלשה קשרים, ולכן נקראת שלשלת, כמו השלשלת הזו שנקשרה זה בזה והכל אחד.

שנינו בספרו של חנוך, בשעה שהראו לו חכמת הסודות העליונים, וראה את האילן של גן עדן, הראו לו חכמה בסוד עליון, וראה שכל העולמות היו נקשרים זה בזה. שאל אותם על מה קיימים, אמרו לו כולם עומדים על י׳, ממנה נבנו והשתלשלו (נבראו ונתקנו), שכתוב (תהלים קד) כולם בחכמה עשית.

עי׳ זהר שמות טו ע״ב: אמר רבי יהודה מאי דכתיב (קהלת ז יד) גם את זה לעמת זה עשה האלהי״ם כגוונא דרקיעא עבד קודשא בריך הוא בארעא וכלהו רמיזא למה דלעילא.

תרגום: אמר רבי יהודה מה זה שכתוב גם את זה לעומת זה עשה האלהים כדוגמא שברקיע עשה הקדוש ברוך הוא בארץ והכל רומז למה שלמעלה.

השפלים האלה, הופקדו פקידים מן הסוג המלאכי שזכרנו למעלה[93], ומשאם לקיים העצם ההוא או המקרה ההוא בנמצאות השפלות כפי מה שהוא, ולחדש מה שראוי להתחדש בשפלים כפי הגזירה העליונה.

(ג) ואמנם עיקר מציאות העולם ומצבו האמיתי הוא בכחות ההם העליונים, ותולדת מה שבהם הוא מה שבגשמים השפלים. וזה בין במה שמתחלת הבריאה, ובין במה שמתחדש בהתחלפות הזמנים. והיינו כי כפי מה שנברא מן הכחות ההם, וכפי הסידור שנסדרו והגבולים שהוגבלו, כך היה מה שנשתלשל אחר כך, לפי חק ההשתלשלות שרצה בו הבורא ית״ש. וכפי מה שנתחדש ומתחדש בהם, כך הוא מה שנתחדש ומתחדש בשפלים. אכן המציאות המצב והסדר וכל שאר ההבחנות בכחות, הם כפי מה ששייך בהם לפי אמיתת ענינם, והמציאות והמצב והסדר וכל שאר המקרים בשפלים משתלשל ונעתק למה ששייך בהם לפי אמיתת ענינם.

ב׳ תנועות כלליות בבריאה

(ד) והנה לפי שרש זה, תחלת כל ההויות למעלה בכחות העליונים וסופם למטה בשפלים. וכן תחלת כל הענינים המתחדשים למעלה וסופם למטה. אמנם פרט אחד יש שיוצא מן הכלל הזה, והוא מה שנוגע לבחירתו של האדם, כי כיון שרצה האדון ית״ש שיהיה היכולת לאדם לבחור במה שירצה מן הטוב ומן הרע, הנה עשהו בלתי תלוי בזה בזולתו, ואדרבא נתן לו כח להיות מניע לעולם עצמו ולבריותיו כפי מה שיבחר בחפצו.

ונמצאו בעולם שתי תנועות כלליות הפכיות: הא׳ טבעית מוכרחת, והב׳ בחירית. הא׳ מלמעלה למטה, והב׳ מלמטה למעלה. המוכרחת היא התנועה שמתנועעים השפלים מהכחות העליונים, והנה היא מלמעלה למטה. בחירית היא מה שהאדם מניע בבחירתו. והנה מה שהוא מניע אי אפשר שיהיה אלא גשם מן הגשמים, כי האדם גשמי ומעשיו גשמיים, אבל מפני הקשר וההצטרפות הנמצא בין הכחות העליונים והגשמיים, הנה בהתנועע הגשמי יגיע בהמשך ההתפעלות אל הכח העליון שעליו, ונמצאת התנועה הזאת מלמטה למעלה הפך הטבעית המוכרחת שזכרנו[94]. ואולם צריך שתדע כי גם האדם עצמו אין כל מעשיו בחיריים, אבל יש מהם שיהיו מצד בחירתו, ויש אחרים שיסובב

מאיר הדרך

93. עי׳ בראשית רבה (פ״י סי׳ ו) א״ר סימון אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדל הה״ד (שם לח) הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ וגו׳.

ועי׳ גירסתו בזוהר חדש בראשית יד ע״א: אין לך עשב ועשב מלמטה שאין עליו מלאך מלמעלה שמכה אותו ואומר לו גדל. שנאמר וכו׳.

ועי׳ זהר קדושים פו ע״א: ת״ח כד ברא קב״ה עלמא אתקין כל מלה ומלה כל חד וחד בסטרוי ומני עלייהו חילין עלאין ולית לך אפי׳ עשבא זעירא בארעא דלית ליה חילא עלאה לעילא וכל מה דעבדין בכל חד וחד (תרי נוסחי) וכל מה דכל חד וחד עביד כלא הוא בתקיפו דההוא חילא עלאה דממנא עליה לעילא וכלהו נימוסין גזירין מדינא על דינא נטלין ועל דינא קיימין.

תרגום: בא וראה כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם, תיקן כל דבר ודבר כל אחד ואחד בצדו, ומינה עליהם כחות עליונים. ואין לך אפילו עשב קטן בארץ שאין לו כח עליון למעלה, וכל מה שעושים עם כל אחד ואחד (שתי נוסחאות), וכל מה שכל אחד ואחד עושה, הכל הוא בחוזק של אותו הכח העליון שממונה עליו מלמעלה. וכל ההנהגות גזורות מן הדין, על דין הם נוסעים, ועל הדין הם עומדים.

94. עי׳ ויקהל משה מאמר אדם דאצילות פרק א, מסוה משה (אות ג): בכל ענף כו׳ אבל בדבר הגשמי מוכרח שהשורש היא למטה והענף מתפשט ומתגדל למעלה ע״י תנועת הרוח או ע״י זריחת השמש, אבל ברוחניות שרוצין להתגלות, השורש היא למעלה והתגלות היא ע״י ענפיו המשתלשלים למטה ע״י הגלוי החסדים וגבורות ובריאות העולמות להטיב להנבראים, להראות גדולתו וממשלתו ורוממתו ומלכותו דרך כמה עולמות, ומסתעפים דרך כמה לבושין ומסכים. כמו שהנשמה נאצל מלמעלה ומשתלשל ומתלבש למטה בגוף העב והגס והעכור, כן נשמת צדיק היא כמו חבל ארוך הקשור במגדל, גבוה מעל גבוה שומר עליהם. ואם אדם הצדיק מנענעו בקצה התחתון ע״י תורה

להם מצד גזירה עליונה לשכרו או לענשו[95] [וכמ״ש במקומו בס״ד]. ואולם במה שהוא נמשך אחר הגזירה שעליו יהיה משפטו, כשאר עניני העולם שתנועתם מלמעלה למטה כפי מה שינועעום הכחות העליונים, ובמה שמצד בחירתו תהיה תנועתו מלמטה למעלה וכמו שביארנו.

(ה) והנה סידר האדון ב״ה שכל הענינים אשר תפול בהם בחירתו של האדם, יגיעו להניע בתנועה הבחירית את הכחות ההם באותו השיעור והמדריגה שחקק להם. והיינו כי לא מעשיו לבדם יניעום, אלא אפילו דיבורו[96], ואפילו מחשבתו[97]. אך שיעור התנועה ומדריגתה לא יהיו אלא באותו הגבול שגזרה והגבילתה החכמה העליונה[98].

(ו) ואמנם אחר התנועה הבחירית תמשך בהכרח תנועה מוכרחת, כי כיון שהתנועעו הכחות העליונים מצד האדם, הנה יחזרו וינועעו בתנועה הטבעית את השפלים המשתלשלים מהם[99]. ואולם יש בכל הענינים האלה חוקים פרטיים רבים כפי מה שגזרה החכמה העליונה בעומק עצתה היותו נאות לבריאתו, ושיערו הדברים בשיעורים רבים בין בהגעת התנועה מהאדם לכחות, בין בהגעת התנועה מהכחות לשפלים, ועל פי הרזים העמוקים האלה סובבים כל גלגולי הנהגתו ית׳ בכל מה שהיה ושיהיה.

תחלת הטוב והרע בכחות השרשיים

(ז) והנה בהיות שגזרה חכמתו ית׳ שיהיה בעולם מציאות הטוב והרע כמ״ש, הנה תחלת ענין זה צריך שיהיה בכחות האלה השרשיים, ואחריהם ימשך הדבר בשפלים. והנה סידרה חכמתו ית׳ את הכחות הנבדלים שרשי הנבראים שזכרנו בסדר ובתכונה שיפול בהם כפי מה ששייך בהם תיקון וקלקול, והיינו שימצא בהם מצב טוב ולא טוב. ואמיתת טוב המצב יהיה שיהיו בהכנה ליאור באור פניו ית׳ ויאיר להם, והפכו שתחסר מהם ההכנה הזאת ויתעלם מהם,

מאיר הדרך

ומעשים טובים מנענע כל החבל עד הקצה עליון, בסוד העלאות מיין נוקבין. והצדיק נעשה צנור הקודש, ונתגלה אותה המדה על ידו בסוד (בראשית רבה פמ״ז סי׳ ו) האבות הן הן המרכבה לקדושה.

95. והוא הנקרא כבשי דרחמנא, עי׳ ברכות י ע״א: כעין שנאמר בר״ע (מנחות דף כט ע״ב) הראיתני תורתו [של ר״ע] הראני שכרו אמר לו חזור [לאחורך] חזר לאחוריו ראה ששוקלין בשרו במקולין אמר לפניו רבש״ע זו תורה וזו שכרה א״ל שתוק כך עלה במחשבה לפני. ועי׳ בשעה״כ נפילת אפים פרק ה. ועי׳ יונת אלם פרק א ש״כבשי דרחמנא״ הוא כינוי לבחי׳ הרשימו (שאורו הוא כעין המקיפים).

96. עי׳ זהר (משפטים דף ק ע״ב): אפילו הבל דפומא אתר ודוכתא אית ליה וקוב״ה עביד מיניה מה דעביד ואפילו מלה דבר נש ואפילו קלא לא הוי בריקנייא ואתר ודוכתא אית להו לכלא.

תרגום: אפילו הבל פה יש לו מקום, והקב״ה עושה ממנו מה שעושה, ואפילו מלה של אדם ואפילו קול אינם לריק ומקום יש להם לכל.

97. עי׳ יומא (כט ע״א) הרהורי עבירה קשין מעבירה.

98. לעניין היות להשפעת המעשה גבול לעלייתו עי׳ תיקו״ז (צב ע״ב): מאן דפגם לתתא פגים לעילא לאתר דאתגזר נשמתיה. [תרגום: מי שפוגם למטה פוגם למעלה, למקום שמשם נחצבה נשמתו.] וע״ש בבהגר״א צב ע״ג ד״ה בההוא זמנא, ז״ל: לתלמידי חכמים נשמות[ם] מכסא דשם נהורא דאורייתא, ולבעלי מצוות רוחין כו׳ דשם פקודא דעשה וכו׳. וכן הוא עוד שם (קמד ע״א): וכד בר נש עביד חובין כפום ההוא בר נש הכי סליק חוביה לאתר דאתגזר נשמתיה כו׳ ועונשיה איהו סגי כפום דרגיה [תרגום: וכאשר בן אדם עושה עבירה, כפי אותו בן אדם כך עולה העבירה למקום שממנו נחצבה נשמתה וכו׳ ועונשיהם הם כפי אותה הדרגה]. ובפע״ח (בהקדמת שער השבת פ״א פח ע״ב) וז״ל: מי שעושה מלאכה בשבת, הנה גורם להכניס הקליפה בפנים בקדושה, ומגיע עד השורש שנשמתו תלויה שם, לכן ראוי להיות חייב מיתה, לפי שגורם להכניס הקליפות ולטמא מקדש ה׳ ח״ו, עכ״ל.

99. פי׳ שכל מעשה מצוה שלנו מעוררת למעלה רצון להשפיע (ומכונה בלשון חז״ל ״עליית מים נוקבין״, עי׳ מש״כ בזה רבינו בחיי ויקרא ב יג, בשם מדרש), וד״ז מביא במקביל לירידת שפע משם (המכונה בלשון חז״ל ״מים דכורין״). ועי׳ ע״ח שער ט״ל פרק א.

ותולדת תיקונם בשפלים הוא הטוב בהם וההפך בהפך[100].

כחות נבראים סבות פועלים הרע

(ח) וצריך שתדע כי הנה אע״פ שבאמת סבת כל עניני הטוב בכל מקום שהם, פירוש בין בכחות בין בתולדותיהם, הנה היא הארת פניו ית׳ כמ״ש, וסבת הרע בכל מקום שהוא העלם הארתו[101]. אמנם לטוב יתואר האדון ב״ה בשם סבה ממש לכלליו ולפרטיו, אך לרע לא נתארהו ית״ש סבה ממש, כי אמנם אין הקב״ה מיחד שמו על הרעה (ב״ר פ״ג סי׳ ו[102]), אלא העלם אורו והסתר פניו יחשב לשורש לו, כי זהו סבתו באמת, וזה על צד העדר הטוב[103]. אבל לפרטי עניניו במציאותם, הנה האדון ב״ה, שהוא כל יכול, ואין לחפצו מניעה ולא ליכולתו גבול כלל, ברא שורש ומקור פרטי מכוון בו התכלית הזה של הוצאת פרטי עניני הרע כפי מה ששיערה החכמה העליונה היותו מצטרך למצב הנרצה באדם ובעולם, והוא מה שאמר הכתוב יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע (ישעיה מה ז). וענין השורש הזה הוא כלל כחות שונים ישתלשלו מהם עניני החסרון והרעות כולם בכל בחינותיהם, בין מה שנוגע לנפש בין מה שנוגע לגוף בכל פרטיהם למחלקותם, ועוד נדבר מזה בחלק הב׳ בס״ד.

והנה כלל הכחות האלה מתנהג לפעול או שלא לפעול בין בכולו בין בחלקיו אחר העלם אורו ית׳ והסתר פניו, כי כפי שיעור ההעלם כך בשיעור זה תנתן שליטה וממשלה אל כלל הכחות האלה, או אל חלקים ממנו שיפעלו. והנה בהתגבר הכחות האלה ובמשלם יוכחש כח הטוב, ויתקלקל מצב הכחות שרשי הנבראים שזכרנו, ויתחלשו הם וענפיהם. וכשיוכנעו הכחות האלה ותנטל מהם השליטה והפעולה יגבר הטוב, ויתוקנו שרשי הנבראים ויתיצבו במצב הטוב, ויתחזקו הם וענפיהם. ואולם כל מה שזכרנו מעניני הטוב והרע ומלחמת השכל והחומר וכל עניני תיקון וקלקול, שרש כל הענינים כולם הם התגברות הכחות האלה והגיע ענינם ותולדתם בנבראים בשרשים או בענפים או הכנעתם וביטול פעולתם והסיר ענינם ותולדותם מן הנבראים שרשים וענפים.

(ט) והנה חילוקי מדריגות הרבה יש בענין כחות הרע שזכרנו והנשפע מהם, ובדרך כלל נקרא לנשפע מהם טומאה חשך וזוהמא, או חול וכיוצא. ולנשפע מהארת פניו ית׳ נקרא קדושה וטהרה אור וברכה וכיוצא בזה. אבל בהבחנת פרטי הענינים נבחין מיני הסוגים האלה ופרטיהם שעליהם סובבת כל ההנהגה שהאדון ב״ה מנהג את עולמו.

מאיר הדרך

100. עי׳ לעיל הערה 36.

101. עי׳ לעיל הערה 36.

102. ז״ל: א״ר אלעזר, לעולם אין הקב״ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה: ״ויקרא אלהים לאור יום״ ״ולחושך קרא אלהים לילה״ אין כתיב כאן, אלא ״ולחושך קרא לילה״.

103. עי׳ בהיר אות יא ז״ל: ועוד ישב ר׳ בון ודרש מאי דכתיב (ישעי׳ שם) יוצר אור ובורא חושך, אלא אור שיש בו ממש כתיב בו יצירה, חשך שאין בו ממש כתיב ביה בריאה, כמה דאת אמר (עמוס ד, יב) יוצר הרים ובורא רוח. ואי בעית אימא אור שיש בו הויה דכתיב (בראשית א ג) ויאמר אלהים יהי אור ואין הויה אלא ע״י עשיה, קרי ביה יצירה, חשך דלא הוה ביה עשיה אלא הבדלה והפרשה בלבד קרי ביה בריאה כמד״א הבריא פלוני.

ועי׳ פרדס רמונים (שער ד פרק ב): מצד הסתר פניו יפעל הדין מעצמותו, ואז נאמר שהוא דין. וכשישפיע יתלבן הכונה אל הרחמים, ואז נאמר שהוא רחמים. ועיי״ש (שער ח פרק ג) אין דוחק באמרנו כי סלוק והסתר פניו נקרא שתוף אל הדין, שהרי מוכרחים אנו לומר קרוב אל ענין זה אל הא״ס שאם היה מתפשט בכל הספי׳ לא היה דין כלל, וא״א לומר שאין הדין נפעל על ידו, שא״כ נמצא אין העונש על ידו ח״ו וזהו סילוק ההשגחה. אמנם הסתר פניו וסילוק השגחתו מספירותיו הוא שיתופו אל הדין.

מלאכים מוציאי כל דבר לפועל

(י) ואמנם הנה לכל ענין מענינים אלה נמצאו פקידים ממונים מסוג המלאכי שביארנו למעלה להוציא הדברים לפועל עד הגשמיות, אם לטוב ואם למוטב[104]. והנה הם משרתיו ית׳ עושי דברו, שכן רצה וסידר שתהיינה גזירותיו יוצאות למעשה על ידי מלאכיו כפי מה שהפקידם ומסר בידם[105].

מאיר הדרך

104. עי׳ לקמן חלק ב פרק ה אות ג ובדברינו שם.

105. דוגמא לדבר, עי׳ בבא מציעא (דף פו ע״ב): אורח ארעא למיקם הכא, מאן נינהו שלשה אנשים, מיכאל וגבריאל ורפאל. מיכאל שבא לבשר את שרה, רפאל שבא לרפא את אברהם, גבריאל אזל למהפכיה לסדום. והא כתיב ויבאו שני המלאכים סדומה בערב, דאזל מיכאל בהדיה לשזביה ללוט. דיקא נמי דכתיב ויהפוך את הערים האל ולא כתיב ויהפכו.

חלק שני

ביסודות ההשגחה

פרק א

בענין השגחתו ית׳ בכלל

(א) ידוע ומבואר הוא, שכל הנבראים כולם שנבראו בין העליונים ובין התחתונים הנה נבראו לפי שראתה בהם החכמה העליונה צורך ותועלת למה שהוא התכלית הכללי של הבריאה, וכל חוקותיהם ומשפטיהם הטבעיים הוחקו והוטבעו כפי מה שגזרה החכמה העליונה היותו נאות לפי הכוונה שכוונה בנברא ההוא. ואולם מאותו הטעם עצמו שנבראו ראוי גם כן שיתקיימו כל זמן היות בם תועלת לכלל הבריאה כמ״ש, ועל כן האדון ב״ה שברא כל הנבראים האלה לא ימנע גם כן מלהשגיח עליהם לקיימם באותו המצב שהוא רוצה אותם בו.

השגחתו ית׳ על כל מדריגות הבריאה

(ב) ואולם כבר הקדמנו בחלק א׳ פרק ה׳, שתחלת הנבראים כולם הם הכחות הנבדלים, ומהם משתלשלים הגשמים. והדברים בגשמים בכל פרטיהם הנה הם כפי מה שנעתק אליהם מן הכחות ההם בפרטי בחינותם, ואין דבר קטון או גדול בגשמיים שלא יהיה לו סבה ושרש בכחות הנבדלים כפי בחינותיהם[106], והאדון ב״ה הנה הוא משגיח על כל אלה הענינים כפי מה שבראם, דהיינו על הכחות הנבדלים בראשונה ועל כל השתלשלותם כפי מה שהוא באמת, וכן הוא משגיח גם כן על הפקידים שהפקיד על הנמצאות כמ״ש שם, לקיים אותם ואת פקודתם ולהתמיד להם הכח שיפעלו פעולתם.

השגחה על המין האנושי

(ג) ואמנם בהיות שנשתנה המין האנושי מכל שאר המינים, שניתנה לו הבחירה והיכולת במה שהוא לו קנית שלימות או חסרון, ונמצא בבחינה זו פועל ומניע ולא נפעל גם ההשגחה עליו, מוכרח שתשתנה מההשגחה על שאר המינים, הנה יצטרך להשגיח ולהשקיף על פרטי מעשיו להמציא לו כדרכיו וכפרי מעלליו. ונמצא שיושגחו מעשיו כולם ותולדותיהם, וישוב ויושגח עליו כפי הראוי לתולדות המעשים ההם בפרט, ומדה כנגד מדה וכמ״ש לפנים. וזה ממה שאין שייך בשאר המינים שאישיהם נפעלים ולא פועלים, ואינם אלא כפי מה שראוי לתשלום המין ההוא, כפי מה שהושרש בשרשו. שהנה תהיה ההשגחה לקיים השורש ההוא, וענפיו כפי מה שטבע וחק השרש נותן שיהיו, אבל המין האנושי שאישיו פועלים ומניעים כמ״ש, הנה צריך שיושגחו בפרט כפי מה שיגרמו להם מעשיהם לא פחות ולא יותר[107], ועוד נרחיב ביאור הדבר הזה לפנים בס״ד.

מאיר הדרך

106. עי׳ לעיל הערה 93.

107. עי׳ מורה הנבוכים (חלק ג פרק יז): פנת תורת משה רבנו עליו השלום וכל מי שנמשך אחריה היא שהאדם בעל יכולת גמורה, רצוני לומר, שהוא בטבעו ובבחירתו וברצונו יעשה כל מה שיוכל האדם לעשותו מבלתי שיברא לו דבר מתחדש כלל, וכן כל מיני בעלי חיים שאינם מדברים יתנועעו ברצונם, וכן רצה האלוה ית׳ רצוני לומר, שמרצונו הקדום באין תחילה שיהיה כל בעל חיים מתנועע לרצונו ושיהיה האדם בעל יכולת על מה שירצהו או שיבחרהו ממה שיוכל עליו. וזאת פינה לא נשמע כלל באומתנו ובאנשי תורתנו חולק עליה, תהילה לאל.

וכן מכלל פנות תורת ׳משה רבנו׳ שהוא ית׳ לא יתכן עליו העָוֶל בשום צד מן הצדדים ושכל מה שיבוא לבני אדם מן הרעות והמכות או ישיגם מן הטובות, לאיש אחד או לקהל, הכל הוא על צד הראוי במשפט הישר אשר אין עול בו כלל, ואפילו אם נכנס קוץ ביד אדם והוציאו מיד לא היה

פרק ב

במקרי המין האנושי בעוה״ז

עניני העוה״ז הזמנה לעוה״ב

(א) הנה כבר הקדמנו היות תכלית בריאת המין האנושי לשיזכה ויגיע לטוב האמיתי שהוא ההידבקות בו ית׳ לעוה״ב. ונמצא, שסוף כל גלגוליו הנה הוא המנוחה לעוה״ב. אמנם גזרה החכמה העליונה היות ראוי ונאות שיקדם לזה מצבו בעוה״ז, נקשר ונגבל בחוקות טבע זה העולם, שזה תהיה ההכנה האמיתית והראויה להגיע אל התכלית הנרצה, ולפי השורש הזה סידר כל עניני זה העולם, להיות להכנה ולהזמנה למה שיהיה אחר כך בעולם התכליתי שהוא העוה״ב.

סוף גלגולי המין האנושי

(ב) אך ההכנה הזאת הנה היא סובבת על שני קוטבים: הא׳ אישי, והב׳ כללי. האישיי, הוא ענין קנית האדם את שלימותו במעשיו. והכללי, הוא התכונן המין האנושי בכללו לעוה״ב. ופירוש זה הענין הוא, כי בהיות המין האנושי

מאיר הדרך

זה רק על צד העונש לו, ואילו השיג למעט הנאה היה זה גמול לו וכל זה בדין, והוא אמרו עליו ית׳, ״כי כל דרכיו משפט וגו׳״, אלא שאנחנו נסכול אפני הדין ההוא. וכו׳ ועל זה הדעת נמשכו דברי המון חכמינו שאתה תמצאם אומרים בבאור, ״אין מיתה בלא חטא, ולא יסורין בלא עוון״, ואמרו, ״במדה שאדם מודד בה מודדין לו״, וזה לשון המשנה. ובארו בכל מקום שהמשפט מחויב בהכרח בחוקו ית׳, והוא, שיגמול העובד על כל מה שיעשה ממעשי הבור והיושר ואף על פי שלא צווה בו על ידי נביא ושיענוש על כל מעשה רע שיעשהו האיש ואף על פי שלא הוזהר ממנו על ידי נביא אחר שהוא דבר שהשכל מזהיר ממנו רצוני לומר, ההזהרה מן העול והחמס. אמרו, ״אין הקדוש ברוך הוא מקפח זכות כל בריה״, ואמרו, ״כל האומר קודשא בריך הוא ותרן הוא יתותרן מעוהי [חיווהי], אלא, מאריך אפיה וגבי דיליה״, ואמרו, ״אינו דומה מצווה ועושה למי שאינו מצווה ועושה״ ובארו שהוא אף על פי שלא צווה ״נותנים לו שכרו״, ועל זה העיקר נמשכו כל דבריהם, וכו׳.

אני לא מצאתי כלל בדברי ספר נביא, שיש לאלוה השגחה באיש מאישי בעלי החיים, כי אם בבני אדם לבד, וכבר תמהו הנביאים גם כן על היות ההשחגה בבני אדם, ושהוא קטן ופחות משישגיח הבורא עליו, כל שכן בזולתו מבעלי החיים אמר, ״מה אדם ותדעהו וגו׳״, ״מה אנוש כי תזכרנו וגו׳״. וכבר באו פסוקים מפורשים בהיות ההשגחה בבני אדם כולם ובהפקד כל מעשיהם אמר, ״היוצר יחד לבם, המבין אל כל מעשיהם״, ואמר, ״אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו״, ועוד אמר, ״כי עיניו על דרכי איש וכל צעדיו יראה״. וכבר זכרה התורה ההשגחה בבני אדם והפקד מעשיהם, אמר, ״וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם״, ואמר, ״מי אשר חטא לי אמחנו מספרי״, ואמר, ״והאבדתי את הנפש ההיא״, ואמר, ״ונתתי את פני בנפש ההיא״ וזה הרבה. וכל מה שבא מעניני אברהם, יצחק ויעקב ראיה גמורה על שההשגחה האישית נמצאת בבני אדם. אמנם שאר אישי בעלי החייסוכו׳ היתה שחיטתם מותרת, וגם מצווה בה, והותר להשתמש בהם בתועלותינו ככל אשר נרצה. והראיה על היות שאר בעלי החיים בלתי מושגח בהם, רק במין ההשגחה וכו׳

ולא תחשוב שזה הדעת יסתור אותו אמרו, ״נותן לבהמה לחמה וגו׳״, ואמרו, ״הכפירים שואגים לטרף וגו׳״, ואמרו, ״פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון״, ומאמר ה׳חכמים׳ גם כן, ״יושב וזן מקרני ראמים ועד ביצי כינים״. והרבה כמו אלה המאמרים שתמצאם, ואין בהם דבר סותר דעתי זה, כי אלה כולם השגחה מינית, לא אישית, וכאילו הוא מספר פעולותיו ית׳ בהכינו לכל מין מזונו ההכרחי וחומר עמידתו. וזה מבואר נגלה. וכו׳ ולא תתחיב לי, גם לפי זה הדעת, השאלה לומר, למה השגיח בבני אדם ולא השגיח בהשגחה ההיא לשאר בעלי החיים כי השואל צריך שישאל עצמו ויאמר, למה נתן שכל לאדם ולא נתן זה לשאר מיני בעלי חיים כי מענה זאת השאלה האחרונה, כן רצה האלוה.

נברא ביצר טוב וביצר רע ובבחירה, הנה לא ימנע האפשרות בחלקיו להיות מהם טובים ומהם רעים, וסוף הגלגול צריך שיהיה שידחו הרעים ויקובצו הטובים ויעשה מהם כלל אחד, שלכלל ההוא יעותד העוה"ב בטוב האמיתי המושג בו[108].

חילוק הגמול בב' זמנים וב' מקומות

(ג) ואולם חק הבחירה שמכריח האפשרות שזכרנו בחלקי המין האנושי להיותם טובים או רעים, וכן להיות קצתם טובים וקצתם רעים, הוא עצמו מכריח אפשרות זה גם כן במעשי כל איש מאישי המין, שאולם אפשר שיהיו כולם טובים או כולם רעים, ואפשר שיהיו קצתם טובים וקצתם רעים, וזה ממה שמעכב קיבוץ השלמים שזכרנו, כי כבר ימצא באיש אחד עצמו ענינים טובים וענינים רעים, ולהשגיח על קצתם ולא על השאר אפילו אם אותם שיושגח עליהם יהיו הרוב, הנה אינו ממשפט הצדק, כי שורת הדין נותנת שכל המעשים יוגמלו הן גדולים הן קטנים, הן הרבה הן מעט[109], על כן גזרה החכמה העליונה לחלק הגמול בין לשכר בין לעונש בשני זמנים ובשני מקומות. והיינו שהנה כלל המעשים יתחלק לרוב ולמיעוט, יודן הרוב לבדו במקום וזמן הראוי לו, והמיעוט לבדו במקום וזמן הראוי לו[110]. ואולם הגמול האמיתי ועיקרי יהיה בעוה"ב וכמ"ש, ויהיה השכר הִשָּׁאֵר האדם הזוכה נצחי להתדבקות בו ית' לנצח. והעונש, היותו נדחה מהטוב האמיתי ואובד[111]. אמנם הדין לענין זה לא יהיה אלא על פי רוב המעשה[112]. אך למעשים טובים אשר לרשע ולמעשים הרעים אשר לצדיק על צד המיעוט, ימצא העוה"ז בהצלחותיו וצרותיו שבו, יקבל הרשע גמול מיעוט הזכות אשר לו בהצלחותיו, והצדיק עונש עונותיו ביסורין שבו[113], באופן שיושלם המשפט בכל וישאר הענין לעוה"ב, כמו שראוי למצב השלם ההוא. דהיינו שישארו הצדיקים לבדם בלי תערובת רעים ביניהם, והם בלי עיכובים בעצמם להנאה המעותדת להם, והרשעים ידחו ויאבדו בלי שישאר להם טענה כלל.

הגהינם ושאר עונשים נפשיים

(ד) ואמנם גזר עוד חסדו ית' להרבות ההצלה לבני האדם, שימצא עוד מין צירוף אחר למי שיתכן בו הצירוף, דהיינו למי שגבר בו הרע

מאיר הדרך

108. עי' סנהדרין (צז ע"ב): אמר רב כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים ושמואל אמר דיו לאבל שיעמוד באבלו. כתנאי, רבי אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין. אמר ליה רבי יהושע, אם אין עושין תשובה אין נגאלין אלא הקדוש ברוך הוא מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירן למוטב.

109. עי' בבא קמא (דף לח ע"ב): אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, אין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה, אפילו שכר שיחה נאה.

110. עי' לקמן הערה 113.

111. עי' לעיל הערה 58.

112. עי' אבות (פ"ג מט"ו): הכל צפוי, והרשות נתונה, ובטוב העולם נדון. והכל לפי רב המעשה. וברש"י: לפי רוב מעשיו של אדם הוא נדון אם רוב זכיות זכאי ואם רוב עונות חייב.

ועי' משנה תורה (הלכות תשובה פרק ג הלכה א) כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכיות ועונות מי שזכיותיו יתירות על עונותיו צדיק ומי שעונותיו יתירות על זכיותיו רשע מחצה למחצה בינוני וכן המדינה אם היו זכיות כל יושביה מרובות על עונותיהן הרי זו צדקת ואם היו עונותיהם מרובין הרי זו רשעה וכן כל העולם כולו.

113. עי' עירובין (דף כב ע"א): ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. אמר רבי יהושע בן לוי, אילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו: כביכול כאדם שנושא משוי על פניו ומבקש להשליכו ממנו. לא יאחר לשנאו, אמר רבי אילא לשונאיו הוא דלא יאחר, אבל יאחר לצדיקים גמורים. והיינו דאמר רבי יהושע בן לוי, מאי דכתיב אשר אנכי מצוך היום לעשותם, היום לעשותם ולא למחר לעשותם, היום לעשותם, למחר לקבל שכרם.

עי' ירושלמי פאה (פ"א ה"א): רובי זכיות ומעוטי עבירות נפרעים ממנו מיעוט עבירות קלות שעשה בעולם הזה בשביל ליתן לו שכרו משלם לעתיד לבא. אבל רובי עבירות ומעוטי זכיות נותנין לו שכר מצות קלות שעשה בעוה"ז בשביל לפרע ממנו משלם לעולם הבא.

תגבורת גדול, אך לא כל כך שיהיה משפטו להאבידו לגמרי, והוא כלל עונשים שהיותר רשום בהם, הוא הדין בגהינם[114]. והכונה בו הוא להעניש החוטא כפי חטאיו, באופן שאחרי הענשו לא יהיה עוד חוב עליו על המעשה הרע שעשה, ויוכל אחרי כן לקבל הגמול האמיתי כפי שאר מעשיו הטובים. ונמצא שעל ידי זה האובדים ממש יהיו מזער לא כביר[115], כי הנה לא יהיו אלא אותם שגבר בהם הרע שיעור כל כך גדול שאי אפשר שימצא להם מקום בשום פנים להיות נשארים בגמול האמיתי ובהנאה הנצחית[116].

והנה נמצא הדין מתחלק לשלשה חלקים, כי עיקרו הוא לעולם שאחר התחיה כמ״ש, אך המעשים הראוים ליגמל קודם לכן, הנה יש מהם שיוגמלו בעוה״ז ויש מהם שיוגמלו בעולם הנשמות. אכן משפטי הדין הזה בפרטיו איננו נודע כי אם לשופט האמיתי לבדו[117], כי הוא היודע אמיתת מציאות המעשים ותולדותיהם בכל בחינותיהם ופרטיהם, ויודע מה מהם ראוי שיגמל בזמן אחד ובדרך אחד, ומה בזמן אחר ובדרך אחר. ומה שידענו אנחנו הוא רק כלל דרכי ההנהגה הזאת על מה היא מיוסדת ואל מה היא סובבת. והוא מה שביארנו שתכלית כל הענין הוא לקבץ קיבוץ שלמים שיהיו ראוים ליקבע לנצח בהתדבקותו ית׳, וכדי שענין זה ישתלם כראוי הוצרכו הענינים הקודמים האלה כולם להכין ולהזמין הענין הזה התכליתי וכמ״ש.

סגולת היסורין

(ה) והנה כשתעמיק עוד בענין תראה, שמלבד היות ענין זה נמשך על פי המשפט והדין כמ״ש, הנה הוא מיוסד עוד על פי המציאות הנברא. וזה, כי הנה כבר ביארנו שהמעשים הטובים מעצימים הם באדם בגופו ונפשו מציאות שלימות ומעלה, והפכם המעשים הרעים מעצימים בו מציאות עכירות וחסרון, והכל בשיעור מדוקדק כפי מה שהם המעשים, לא פחות ולא יותר[118]. והנה האיש הצדיק שהרבה בעצמו שיעור גדול מן הזוהר והמעלה, אך מצד אחר מפני מיעוט מעשים רעים שעשה, הנה נמצא בו תערובת קצת חשך ועכירות. כל זמן שיש בו התערובת הזה איננו

מאיר הדרך

114. עי׳ עדיות (פרק ב משנה י): משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש. שנאמר והיה מדי חדש בחדשו (ישעיה סו).

115. עי׳ סנהדרין (פ״י מ״א): כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר. ואלו שאין להם חלק לעולם הבא, האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים, ואפיקורוס. רבי עקיבא אומר: אף הקורא בספרים החיצונים, והלוחש על המכה ואומר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה׳ רפאך. אבא שאול אומר, אף ההוגה את השם באותיותיו. שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להן חלק לעולם הבא. שלשה מלכים, ירבעם, אחאב, ומנשה. רבי יהודה אומר: מנשה יש לו חלק לעולם הבא, שנאמר ויתפלל אליו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים למלכותו. אמרו לו: למלכותו השיבו, ולא לחיי העולם הבא השיבו. ארבעה הדיוטות, בלעם, ודואג, ואחיתופל, וגחזי.

116. עי׳ ר״ה (יז ע״א): פושעי ישראל בגופן ופושעי אומות העולם בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה שנים עשר חדש. לאחר שנים עשר חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי צדיקים, שנאמר ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם. אבל המינין והמסורות והאפיקורסים שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי צבור ושנתנו חיתיתם בארץ חיים ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו, יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות. שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי וגו׳ גיהנם כלה והן אינן כלין שנאמר וצורם לבלות שאול.

117. עי׳ משנה תורה (הלכות תשובה פרק ג הלכה ב): ואין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות והוא היודע היאך עורכין הזכיות כנגד העונות.

118. עי׳ ב״ק (לח ע״ב): אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה אפילו שכר שיחה נאה, דאילו בכירה דקאמרה מואב, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה מלחמה הוא דלא הא אנגריא עביד בהו צעירה דקאמרה בן עמי. א״ל הקדוש ברוך הוא למשה, וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואל תתגר בם כלל דאפילו אנגריא לא תעביד בהו.

מוכן והגון לדביקות בו ית', על כן גזר החסד העליון שימצא לו צירוף והוא כלל היסורין[119] ששם ית"ש בסגולתם להסיר מאותו האדם העכירות ההוא[120], וישאר זך ובהיר מוכן לטובה בזמן הראוי. ואמנם כפי שיעור העכירות שקבל האדם במעשיו, כך יהיו היסורין שיצטרכו לצירופו. ואפשר שלא יהיה בכח היסורין הגופניים להסיר העכירות ממנו, ויצטרכו לו יסורין נפשיים, והכלל מתפרט לפרטים הרבה אי אפשר לשֵׂכֶל האדם להקיף על כלם.

זכות הרשעים כלה בעוה"ז

(ו) אכן הרשעים הגמורים הם אותם שנתעצם בם בעוצם רוע מעשיהם עכירות כל כך גדול וחשך כל כך רב, עד שנשחתו בגופם ונפשם באמת, ושבו בלתי ראוים בשום פנים לידבק בו ית'. והנה אפשר שימצאו בידם קצת מעשים טובים, אבל הם מעשים שבעלותם במאזני צדקו ית' אינם מכריעים את בעליהם לצד הטוב האמיתי כלל, לא מצד כמותם ולא מצד איכותם, כי הרי אילו היו מכריעים אותם לזה כבר לא היו נחשבים רשעים גמורים, אלא מאותם שמצטרפים והולכים עד שמגיעים אל מצב מוכן לטוב. אכן כדי שלא תהיה מדת הדין לוקה, שישארו מעשים אלה בלי גמול, הוחק שינתן להם שכרם בעוה"ז כמ"ש. ונמצא הזכות ההוא כלה ואינו מגיע להעצים בהם שום מעלה אמיתית.

בקיבוץ בני העוה"ב יש בו מדריגות

(ז) ואמנם עוד פרט אחר עיקרי מאד יש בזה הענין, והוא כי הנה בקיבוץ השלימים שזכרנו שיהיה לע"ל אין הכוונה שיהיו כולם במדריגה אחת ובמעלה אחת וישיגו השגה אחת[121]. אך הדבר הוא שהנה שיערה החכמה העליונה עד היכן יכול להגיע הקצה האחרון, פירוש השיעור היותר פחות שבהתדבקות בו ית' וההנאה בשלימותו, וכנגד זה סידרה שכל מי שמעשיו יגיע לפחות אל השיעור הקטן ההוא, כבר יוכל לימנות בקיבוץ הזה שזכרנו, ויהיה מן הנשארים לנצחיות להתענג בו[122]. אך מי שאפילו לזה לא יגיע, הנה זה יהיה נדחה לגמרי ואובד. ואמנם כל מי שיזכה יותר, הנה יהיה בקיבוץ עצמו יותר גדול ויותר עליון[123].

והיה מעומק עצתו ית' שיהיה האדם עצמו בעל טובו[124] לגמרי בין בכלל בין בפרט, פירוש שלא די שלא יזכה לטוב, אלא אחר שהשיגו בעמלו, אלא אפילו פרט החלק שיותן לו

מאיר הדרך

119. עי' ברכות (ה ע"א): אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא כל שהקדוש ברוך הוא חפץ בו, מדכאו ביסורין. שנאמר וה' חפץ דכאו החלי. יכול אפילו לא קבלם מאהבה, תלמוד לומר אם תשים אשם נפשו מה אשם לדעת אף יסורין לדעת. ואם קבלם מה שכרו, יראה זרע יאריך ימים. ולא עוד, אלא שתלמודו מתקיים בידו. שנאמר וחפץ ה' בידו יצלח. וכו' והיינו דרבי שמעון בן לקיש, דאמר רבי שמעון בן לקיש, נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין. נאמר ברית במלח, דכתיב ולא תשבית מלח ברית. ונאמר ברית ביסורין, דכתיב אלה דברי הברית. מה ברית האמור במלח, מלח ממתקת את הבשר, אף ברית האמור ביסורין, יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם.

120. עי' שער הגמול להרמב"ן (אות קטז): כשנפרעין ממי שרובו זכיות על מיעוט עבירות שעשה בעולם הזה, הרי הוא כאלו לא עשאן ונותנין לו חלקו בעולם הבא כמו שראוי לזכיות שעשה. ואעפ"כ מי שבידו מצוות ואין בידו עבירה, ומי שבידו מאות מצות כמותן, והיו בידו עבירות אלא שנפרעו ממנו בעוה"ז, אין חלקם בעולם הבא שוה, זה צדיק גמור, וזה צדיק שאינו גמור, לפיכך נפרעין ממנו בעוה"ז, בכדי שיהא ראוי לחיי העוה"ב, לא שיגיע למעלת הצדיקים שלא חטאו, אלא כל שנקי וזכאי מחברו, חלקו בטוב מרובה משל חברו כפי מה שראוי לכל אחד לפי אמונתו ולפי מעשיו, כי אלהי משפט ה' אשרי כל חוכי לו.

121. עי' לעיל הערה 55.

122. לכאורה זהו סוד מאמרם ז"ל בעניין "עפר תחת רגלי הצדיקים" ועי' לעיל הערה 116.

123. עי' בזה בשער מאמרי רז"ל מש"כ על דברי המשנה בסנהדרין ריש פרק י כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא.

124. עי' לעיל חלק א פרק ב אות ב, ובדברינו שם.

לא יהיה אלא כפי מעשיו בדקדוק[125]. ונמצא שלא יהיה האדם במדריגה זולת מה שבחר, ושם הוא עצמו את עצמו בה, וכבר ימצאו בקיבוץ ההוא עליונים ותחתונים, גדולים וקטנים, אבל לא יהיה לגובה מעלת האדם ושפלותה לגדלה ולקטנותה סבה אחרת אלא הוא עצמו, באופן שלא יהיה לו תרעומת על אחר כלל.

הדין למדריגת האדם בקיבוץ בני העוה״ב

(ח) והנה על פי השרש הזה תמצא עוד הבחנה גדולה בדין המעשים לשפוט אותם, שראוי שתגיע תולדותם לתת עילוי לאדם בקיבוץ השלימים שזכרנו, ושיעור העילוי שיתנו, כי כבר ימצאו מעשים שכפי המשפט העליון המדוקדק והישר לא יגיעו לתת לאדם עילוי לזמן ההוא אלא יוגמלו בעוה״ז, ואז ישאר אותו האדם משפלי הנצחיים בקטני הקיבוץ ההוא. והנה זה דומה קצת לאותם שזכרנו למעלה, שמקבלים שכרם בעוה״ז ונאבדים לעוה״ב, אך נבדלים מהם הבדל גדול, והוא כי אותם שזכרנו שהם הרשעים הגמורים, הנה כלה כל כח מעשיהם הטובים בשכר שבעוה״ז ואינם מגיעים אל הנצחיות כלל. ואֵלו הנה כבר מעשיהם מגיעים אותם אל הנצחיות, ואפילו שיצטרך להם צירוף נפשי רב מאד, הנה על כל פנים יש להם חלק בהשארות הנצחי, אלא שמפני קלקול מעשיהם אין מצותיהם מגיעות אלא לתת להם שם אותו החלק הקטן שאמרנו. ורבים מזכיותיהם מקבלים אותם בעוה״ז, שאלו היה הדין נותן עליהם שיוגמלו בעוה״ב ולא בעוה״ז, כבר היו נמצאים האנשים ההם במדריגה מן הגבוהות בקיבוץ השלימים.

(ט) ואולם בכל מה שזכרנו עד הנה הנה נתבאר ענין יסורי הצדיקים בעוה״ז ושלות הרשעים, וכן העונשים הנפשיים מצד מה של הכנה לגמול האמיתי שלע״ל. אך טובת הצדיקים בעוה״ז נמשכת על דרך אחר, ונבארה לפנים בס״ד, וכל זה שביארנו הוא כפי הקוטב השני הכללי שזכרנו להכנה, אבל עניניה כפי הקוטב האישי, הולכים מהלך שונה מכל זה, ונבארהו עתה בפרק בפני עצמו בס״ד.

פרק ג

בהשגחה האישית

הפקודות הנתנות לבני האדם בעוה״ז

(א) הנה כבר הקדמנו, שענין העבודה שנמסרה לאדם תלוי במה שנבראו בעולם עניני טוב ועניני רע, והושם האדם ביניהם לבחור לו את הטוב. ואולם פרטי עניני הטוב רבים הם, וכן פרטי עניני הרע. כי הלא כל מדה טובה מכלל הטוב, והפך זה כל מדה רעה דרך משל, הגאוה א׳ מעניני הרע, והענוה מעניני הטוב. הרחמנות מעניני הטוב, והפכה האכזריות. ההסתפקות והשמחה בחלקו מעניני הטוב, והפכה מעניני הרע. וכן כל שאר פרטי המדות.

והנה שיערה החכמה העליונה כל פרטי הענינים מזה המין שראויים לימצא וליפול אפשרותם בחק האנושיות, לפי התכלית העיקרי שזכרנו במקומו. והמציא אותם בכל בחינותיהם סבותיהם ומסובביהם וכל המתלוה להם, וחקק אפשרותם באדם כמ״ש. ואמנם

125. עי׳ הערה 118.

לשימצאו כל אלה הענינים, הוצרכו מצבים שונים בבני האדם, שכולם יהיו נסיון להם במה שיתנו מקום לכל פרטי בחינות הרע האלה, ומקום לאדם להתחזק כנגדם ולתפוס בטובות[126]. דרך משל, אם לא היו עשירים ועניים, לא היה מקום לשיהיה האדם מרחם ולא אכזרי, אך עתה הנה ינוסה העשיר בעשרו, אם יתאכזר על העני הצריך לו, או אם ירחם עליו. וכן ינוסה העני, אם יסתפק במועט שבידו ויודה לאלקיו, או להפך. עוד יהיה העושר לעשיר נסיון לראות אם ירום בו לבו, או אם ימשך בו אחר הבלי העולם ויעזוב את עבודת בוראו. ואם עם כל עשרו יהיה עניו ונכנע ומואס בהבלי העולם ובוחר בתורה ועבודה, וכן כל כיוצא בזה[127].

ואמנם חילקה החכמה העליונה את מיני הנסיון האלה בין אישי מין האנושי, כמו שגזרה בעומק עצתה היותו ראוי ונאות. ונמצא לכל איש ואיש מבני האדם חלק מיוחד בניסיון ובמלחמת היצר, והוא פקודתו ומשאו בעוה״ז. וצריך לעמוד בו כפי מה שהוא, ויודנו מעשיו במדת דינו ית׳ כפי המשא אשר ניתן לו באמת בכל בחינותיו בתכלית הדקדוק. והנה זה כעבדי המלך, שכולם עומדים למשמעתו, ובין כולם צריך שתשתלם עבודת מלכותו. והנה הוא מחלק לכל אחד מהם חלק מה, עד שבין כולם ישתלמו כל החלקים המצטרכים לו. והנה כל אחד מהם מוטל עליו השלמת החלק ההוא אשר נמסר לו, וכפי פעולתו בפקודתו כן יגמלהו המלך. אך מדת החילוק הזה ודרכיו נשגבים מאד מהשגתנו, ואי אפשר לנו לעמוד עליהם, כי אם החכמה העליונה הנשגבה מכל שכל, היא שיערתם והיא סידרתם באופן היותר שלם.

(ב) והנה בהיות עניני העולם כולם נמשכים ונעתקים בהשתלשלות מענין לענין, ממציאותם בנבדלים עד מציאותם בגשמים וכמש״ל בחלק א׳ פרק ה׳, הנה כל הענינים האלה פרטי נסיונו של האדם כמ״ש, מתחיל שרש בחינתם בנבדלים לפי המציאות השייך בהם מתיקון וקלקול כמש״ל, וכפי ענינם שם נידונין ונגזרים להמצא ולהתפשט עד הגשמיות באישים הראויים להם, עד שבכלל דין החילוק הזה יכנסו כל פרטי המציאות למדריגותיהם. ועל כולם השקיף החכמה העליונה, וכפי אמיתת מציאותן תגזור את היותר נאות והגון, וזה ברור כפי העיקרים שהקדמנו.

מאיר הדרך

126. עי׳ שמ״ר (פל״א סי׳ ג) ד״א אם כסף תלוה את עמי הה״ד (קהלת ה) יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עושר שמור לבעליו לרעתו ואבד העושר ההוא בענין רע אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו שאין בריה שאין הקב״ה מנסה אותה העשיר מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים ומנסה העני אם יכול לקבל יסורין ואינו כועס שנאמר (ישעיה נח) ועניים מרודים תביא בית ואם עמד העשיר בנסיונו ועושה צדקות הרי הוא אוכל ממונו בעוה״ז והקרן קיימת לו לעולם הבא והקב״ה מצילו מדינה של גיהנם שנאמר (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה׳ ואם עמד העני בנסיונו ואינו מבעט הרי הוא נוטל כפלים לע״ל שנאמר (שם יח) כי אתה עם עני תושיע ממי אתה למד מאיוב שנתייסר בעוה״ז ושלם לו הקב״ה כפלים שנאמר (איוב מב) ויוסף ה׳ את כל אשר לאיוב למשנה.

127. עי׳ שמות רבה (פרשה לא סי׳ ג): אם כסף תלוה את עמי. הה״ד יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עושר שמור לבעליו לרעתו, ואבד העושר ההוא בענין רע (קהלת ה). אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו, שאין בריה שאין הקב״ה מנסה אותה: העשיר מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים, ומנסה העני אם יכול לקבל יסורין ואינו כועס. שנאמר ועניים מרודים תביא בית (ישעיה נח). ואם עמד העשיר בנסיונו ועושה צדקות, הרי הוא אוכל ממונו בעוה״ז והקרן קיימת לו לעולם הבא, והקב״ה מצילו מדינה של גיהנם שנאמר (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה׳. ואם עמד העני בנסיונו ואינו מבעט, הרי הוא נוטל כפלים לע״ל. שנאמר כי אתה עם עני תושיע (שם יח). ממי אתה למד, מאיוב, שנתייסר בעוה״ז ושלם לו הקב״ה כפלים. שנאמר ויוסף ה׳ את כל אשר לאיוב למשנה (איוב מב).

הצלחות העוה"ז וצרותיו כולם נסיונות

(ג) נמצא לפי השרש הזה, שהצלחות העוה"ז וצרותיו יהיו לשינוסה בם האדם בחלק מחלקי הנסיון ששיערה החכמה העליונה היותו נאות לאיש ההוא.

מקרי העוה"ז לעזר או לעיכוב להשגת השלימות

(ד) ואמנם עוד סבה אחרת נמצאת להם על פי דרכי המשפט והגמול. והוא, כי הנה גזר השופט העליון, שמתולדת מעשה האדם עצמו יהיה הֵעָזרוֹ ממנו ית׳ להקל לו השגת שלימותו, והצילו מן המכשולים, כענין שנאמר רגלי חסידיו ישמור (שמואל א׳ ב ט)[128]. ואולם ודאי שגם בזה מדריגות מדריגות יש, כי ימצא אחד ששורת הדין תתן כפי מעשיו שכבר עשה שיעזרהו הבורא ית׳ עזר מעט, ואחר שדינו יהיה שיעזרהו עזר יותר גדול ויקל עליו השגת השלימות קלות רב, ואחר שיהיה ראוי להעזר עזר יותר גדול. וכן בהפך, כבר ימצא מי שכפי הדין יהיה ראוי שלא יעזרוהו מן השמים, אך לא יקשו עליו השגת השלימות, ואחר שמשפטו יצא שירבו לו העיכובים ויצטרך לו חוזק גדול ועמל רב עד שישיגנו, ואחר שהוא הרשע הגמור שיסתמו בפניו כל דרכי התיקון, וידחה ברעתו[129]. ויש בכל הדברים האלה פרטי פרטים רבים מאד. והנה נמצא שאפשר יזכה האדם ויוגזרו עליו הצלחות בעוה"ז לסייעו בעבודתו למען יהיה נקל לו השיגו את השלימות המבוקש ולא ימצאו לו עיכובים, ואפשר שיהיה נגזר עליו כפי מעשיו הפסדים וצרות שיעמדו כחומה לפניו, ויפסיקו בינו ובין השלימות עד שיצטרך לו יותר עמל ויותר טורח לבקוע את המחיצה ההיא, ולהתאמץ עם כל טרדותיו להיות משיג את שלימותו על כל פנים. והפך זה לרשע, אפשר שיוגזרו עליו הצלחות לפתוח לפניו פתח האבדון שידחה בו. ואפשר שיגזרו עליו צרות למנוע אותו מן הרשע שהיה בדעתו לעשות, וזה יקרה כשידע המנהיג[130] העליון שאין ראוי לאותו הרשע שיעשה מטעם מה, והוא מה שהיה דוד מתפלל, אל תתן ה׳ מאויי רשע זממו אל תפק (תהלים קמ ט). ואמנם הנה הוא ית"ש עושה כל הענינים האלה בחכמתו הנפלאה, הכל כפי מה שראוי לטובת כלל בריותיו כמ"ש.

והוא דן את הבריות בכל מצביהם כפי מה שהם באמת. פירוש, כי הנה אינו דומה מי שהוא במצב הריוח ומתרשל מעבודתו, ומי שהוא במצב הדוחק ונטרד בלחצו ולא ישלים את חקו, והנה דינם לא יהיה שוה אלא יודן כל אחד כפי מה שהוא באמת, אם שוגג ואם מזיד אם אנוס ואם פועל ברצונו, והוא ית"ש יודע אמיתת כל הדברים המעשים והמחשבות ודן אותם לאמתם[131].

יסורין - להערה

(ה) ואולם מן השרש הזה יצא עוד ענף אחד בענין היסורין, כי עוד אפשר שיהיה אדם צדיק ובידו חטאים או בינוני ושקול במעשיו,

מאיר הדרך

128. עי׳ יומא (לח ע"ב): ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, כיון שיצאו רוב שנותיו של אדם ולא חטא, שוב אינו חוטא, שנאמר רגלי חסידיו ישמור. דבי רבי שילא אמרי כיון שבאה לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה ואינו חוטא שוב אינו חוטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור.

129. עי׳ משנה תורה (הלכות תשובה פרק ו פרק ג): ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת, שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו, וכו׳ ע"כ, עיי"ש כל הענין.

ועי׳ אבות (פ"ה הי"ח): כל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו. וכל המחטיא את הרבים, אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ועיי"ש בפי׳ רמב"ם: וכל מי שיישר בני אדם, יגמלהו ה׳ יתברך כשימנעהו מן החטא, וכל מי שיטעה בני אדם יענשהו ה׳ יתברך כשימנעהו מן התשובה.

130. בכת"י איתא המְנַהֵג.

131. עי׳ משנה תורה (הלכות תשובה פ"ג ה"ב): אדם

ותהיה הגזירה עליו שיעוררוהו לתשובה. והנה אז ייסרוהו מן השמים כדי שישים אל לבו ויפשפש במעשיו. ואמנם אין היסורין האלה ממין יסורי הכפרה שזכרנו למעלה, שתכליתם למרק העונות בעוה״ז, אבל יסורין אלה יסורי הערה הם להעיר הלב לתשובה[132]. כי אולם לא נבראו העונשים אלא בהעדר התשובה, אבל הנרצה לפניו ית׳ הוא שלא יחטא האדם, ואם יחטא, ישוב, ואם לא שב, כדי שלא יאבד, יצטרף בעונשין, ועל כן יבואו תחלה יסורין להערה, ואם לא יתעורר האדם בהם, אז יתיסר ביסורי המירוק. ועל ענין זה אמר אליהוא, ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון (איוב לו י).

מילוי הסאה

(ו) וצריך שתדע, שגבול ניתן למרשיע עד מתי יניחוהו שיהיה מרשיע והולך בבחירתו הרעה, וכשיגיע לאותו הגבול הנה לא ימתינו לו כלל וישמד מעל פני האדמה, והוא מה שקראו חז״ל (ערכין טו ע״א) מילוי הסאה, ומה שאמר הכתוב במלאת שִׁפְקוֹ יצר לו (איוב כ כב), והנה עד הזמן ההוא אפשר שיצליח וילך מן הטעם שזכרנו למעלה, שהוא לפתוח לו פתח האבדון. והוא מה שכתבו ז״ל הבא ליטמא פותחין לו (יומא לח ע״ב). אך כשיגיע לאותו הגבול, כבר הגיע לאבדון ויאבד, והנה אז יחרה אף ה׳ בו, ותפול עליו שואה שיושמד בה[133].

מקרים לאדם מצד יחסיו

(ז) עוד צריך לדעת שהנה ההשגחה העליונה בכל פרט מהפרטים משגחת על כל הנקשר בו מן הקודמים ומן המאוחרים, וסוף דבר משגחת בהשגחת כל פרט על כל הכלל כולו, מצד כל מה שמתיחסים כל החלקים עם כל חלק לבנינו של הכלל. וממה שיושקף בדינו של איש מהאישים, הוא מדריגתו ומצבו במה שקדמו לו, דהיינו האבות ובמה שיתאחרו לו, דהיינו הבנים, ומה שעמו, דהיינו בני הדור או בני העיר או בני החברה. ואחר כל ההשקפות האלה, יוגזר עליו החלק בעבודה ובנסיון שזכרנו למעלה, ויותן לו המשא לעבוד לפניו ית׳. [ואולם הנך רואה שזהו רק בענין הדין של העוה״ז, והוא מה שאמרתי שיוגזר עליו החלק בעבודה, דהיינו באיזה מצב ימצא בעוה״ז, שכפי אותו המצב כך יהיה המשא שעליו. אך לעוה״ב אין אדם נידון אלא לפי מעשיו, כפי המצב שהיה בו, והוא מ״ש הנביא בן לא ימות בעון האב (יחזקאל יח כ)[134].] וזה, כי הנה אם יזכה אדם שתפסק לו גדולה ועושר, הנה בניו יולדו עשירים, ואם לא יתחדש עליהם ענין יהיו עשירים ובעלי גדולה וכן להפך. נמצא שלא

מאיר הדרך

שעונותיו מרובין על זכיותיו מיד הוא מת ברשעו שנאמר על רוב עונך וכן מדינה שעונותיה מרובין מיד היא אובדת שנאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה וגו׳ וכן כל העולם כולו אם היו עונותיהם מרובין מזכיותיהן מיד הן נשחתין שנאמר וירא ה׳ כי רבה רעת האדם ושקול זה אינו לפי מנין הזכיות והעונות אלא לפי גודלם יש זכות שהיא כנגד כמה עונות שנאמר יען נמצא בו דבר טוב ויש עון שהוא כנגד כמה זכיות שנאמר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה ואין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות והוא היודע היאך עורכין הזכיות כנגד העונות.

132. עי׳ ברכות ה ע״א: אמר רבא ואיתימא רב חסדא, אם רואה אדם שיסורין באין עליו, יפשפש במעשיו. שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה׳. פשפש ולא מצא, יתלה בבטול תורה, שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ואם תלה ולא מצא, בידוע שיסורין של אהבה הם. שנאמר כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח.

ועי׳ תנחומא (ראה פרק ב אות ב): אין הקב״ה מביא צרה לאדם עד שהוא גולה לאזנו ומתרה בו כדי שיחזור בו אם חזר בו הרי יפה אם לאו מביא עליו רעות ויגל אזנם למוסר ממי את למד מפרעה מלך מצרים כשהיה מבקש להביא עליו מכה היה שולח ומתרה בו ביד משה עבדו שנאמר (שמות י) הנני מביא מחר ארבה בגבולך וכן (שם ז) הנני נוגף את כל גבולך בצפרדעים מתרה בו למוסר למוסרה של תורה ויאמר כי ישובון מאון (איוב לו) מעול בני אדם ומלעוול להקב״ה יכלו ימיהם בטוב בטוב הם משלימין שנותיהם.

133. עי׳ לעיל הערה 129.

134. עי׳ שבת (נה ע״א): אמר רב אמי אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון אין מיתה בלא חטא דכתיב הנפש החוטאת היא תמות בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן.

הגיע העושר ההוא לאותם הבנים אלא מצד היותם בני אותם האבות, ואולם אמיתת הענין כך הוא, שהאדם זוכה לבניו בחמשה דברים שמנו ז״ל[135], וכבר אפשר שיולד אדם בטובה מצד היות אביו כבר מוחזק בה, ואפשר גם כן שמצד זכות אביו תגיע לו טובה בזמן מן הזמנים או להיפך, ומצד אחר אפשר שתִפסק הצלה או טובה לו על זרע שעתיד לצאת ממנו, וכן מצד מקומו או חברתו אפשר שתפסק עליו טובה או רעה מטובות העוה״ז ורעותיו.

יסורים לצדיקים לטובת דורם או לטובת כל העולם

(ח) ואמנם מלבד כל זה יש עוד ענין אחר נמשך משני חלקי ההנהגה שזכרנו האישית והכללית. והוא, כי הנה השקיפה החכמה העליונה על כל מה שהיה ראוי שימצא לתיקון המין שיעשה ממנו קיבוץ השלמים שזכרנו למעלה, וראתה שהיה ענין נאות להם מאד שיהיה בכח קצתם להועיל לקצתם ולהטיב להם. פירוש, שלא יוחלט הדבר שרק מי שיגיע בכח שלו עצמו אל השלימות יהיה מן הנמנים בקיבוץ בני העוה״ב, אלא גם מי שכבר יגיעוהו מעשיו שבהִתלותו באחר זכאי ממנו, יוכל ליהנות בשלימות, הנה יכנס בכלל ההוא, אלא שיהיה במדריגה תחתונה שהיא מדריגת הנתלה בחבירו[136]. ונמצא שלא ידחה מן השלימות לגמרי אלא מי שלא יהיה ראוי ליהנות בו, לא מצד עצמו ולא מצד התלותו בזולתו. ונמצאת על ידי זה ההצלה מרובה, וירבו יותר הנהנים. ואולם הנהנים ומהנים לאחרים ודאי שאלו יהיו היותר גדולים בקיבוץ ההוא והם יהיו הראשים, והצריכים לתלות בם יהיו משועבדים להם וצריכים להם. וכדי שיהיה מקום לתיקון הגדול הזה, קשר מתחלה את האישים זה עם זה, והוא ענין כל ישראל ערבים זה לזה שזכרו ז״ל (סנהדרין כז ע״ב), כי הנה על ידי זה נמצאים מתקשרים קצתם בקצתם ולא נפרדים איש לעצמו. והנה מדה טובה תמיד מרובה (מדרש תהלים טו), ואם נתפסים זה על זה בחטא, כל שכן שיועילו זה על זה בזכות. ואמנם על פי שרש זה נסדר שיגיעו צרות ויסורין לאיש צדיק, ויהיה זה לכפרת דורו[137]. והנה מחיוב הצדיקים הוא לקבל באהבה היסורין שיזדמנו לו לתועלת דורו, כמו שהיה מקבל באהבה היסורין שהיו ראוים לו מצד עצמו[138]. ובמעשה הזה מטיב לדורו שמכפר עליו, והוא

מאיר הדרך

135. עי׳ עדיות (פרק ב משנה ט): הוא היה אומר, האב זוכה לבן בנוי, ובכח, ובעשר, ובחכמה, ובשנים, ובמספר הדורות לפניו והוא הקץ. שנאמר קורא הדורות מראש (ישעיה מא), אף על פי שנאמר ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה (בראשית טו), ונאמר (שם) ודור רביעי ישובו הנה.

136. יתכן שכוונתו של רבינו לדברי הזוהר (פנחס רכ ע״ב): אשר אתה הולך שמה וכי כל בני עלמא אזלי לשאול אין אבל סלקין מיד דכתיב מוריד שאול ויעל בר אינון חייבין דלא הרהרו תשובה לעלמין דנחתין ולא סלקין ואפילו צדיקים גמורים נחתין תמן אמאי נחתין בגין דנטלין כמה חייבין מתמן וסלקין לון לעילא (ותמן עבדין לון להרהר בתשובה) ומאן אינון אינון דהרהרו בתשובה בהאי עלמא ולא יכילו ואסתלקו מן עלמא וצדיקייא נחתין בגיניהון דחייבין גו שאול ונטלין לון וסלקין לון מן תמן.

תרגום: ״אשר אתה הולך שמה״, וכי כל בני העולם הולכים לשאול. כן, אבל עולים מיד, שכתוב ״מוריד שאול ויעל״ פרט לאותם רשעים שלא הרהרו תשובה לעולמים, שיורדים ולא עולים. ואפילו צדיקים גמורים יורדים לשם, למה יורדים, משום שלוקחים כמה רשעים משם ומעלים אותם למעלה, (ושם גורמים להם להרהר בתשובה). ומי הם, אותם שהרהרו בתשובה בעולם הזה ולא יכלו, והסתלקו מהעולם, וצדיקים יורדים בגלל הרשעים לתוך השאול ולוקחים אותם ומעלים אותם משם.

137. עי׳ בבא מציעא (דף פה ע״א): כולהו שני יסורי דרבי אלעזר לא שכיב איניש בלא זמניה כולהו שני יסורי דרבי לא איצטריך עלמא למיטרא.

138. עיי״ש: אמר רבי חביבין יסורין, קבל עליה תליסר שני שית בצמירתא ושבע בצפרנא וכו׳, פי׳ רש״י, חביבין יסורין - שראה שהועילו יסורין של רבי אלעזר שלא שלטה בו רימה.

עצמו מתעלה עילוי גדול שנעשה מן הראשים בקיבוץ בני העוה״ב וכמ״ש[139].

ואולם מזה הסוג עצמו ימצא עוד מין אחר יותר גבוה במעלתו מאותו שזכרנו. וזה, כי מה שזכרנו הוא שילקה הצדיק על בני דורו שהיו ראוים לעונש גדול מאד וקרובים לכליה או לאבדון, והוא ביסוריו מכפר עליהם ומצילם בעוה״ז, ומועיל להם גם לעוה״ב. אמנם יש עוד יסורין שניתנים לחסידים היותר גדולים המושלמים כבר בעצמם, והם לעזור למה שצריך לכלל גלגולי ההנהגה שיגיעו אל הסוף, שהוא השלימות[140]. ופירוש הענין, כי הנה מצד הסדר הראשון שהוסדר להנהגת העולם וגלגוליו, כבר היה צריך לאדם שיסבול קצת צער לשיגיע הוא וכל העולם עמו אל השלימות, והוא מה שהיה מתילד ונמשך מהעלם אורו ית׳ והסתר פניו, שהושם לאחד מיסודות עניני מצבו של אדם כמש״ל. וכל שכן אחרי שרבו הקלקולים בעולם מצד חטאים על חטאים גדולים ועצומים שנעשו בו, הנה נתרבה יותר ההסתר ונעלם הטוב, ונמצא העולם ובריותיו במצב שפל ורע, וצריך על כל פנים שעל ידי גלגולים שתגלגל חכמתו הנפלאה בעולם יגיעו הדברים אל תיקון. ומעיקרם של גלגולים הוא שיקבלו בני האדם עונשים כדי רשעתם עד שתמצא מדת הדין מפויסת. ואולם סידר האדון ב״ה שהשלֵמים וחשובים יוכלו לתקן בעד אחרים וכמ״ש, ותפגע בהם מדת הדין תחת פגעה בכלל העולם. ואמנם כיון שהם בעצמם שלֵמים וראוים לטוב, שהם מתיסרין רק בעבור האחרים, ודאי שתתפיס מדת הדין במועט בהם כבמרובה בחוטאים עצמם. ולא עוד, אלא שעל ידי זה זכותם נוסף וכחם מתחזק, וכל שכן שיכולים לתקן את אשר עיותו האחרים. והיינו כי לא די שיתקנו למה שבבני דורם, אלא גם לענין כל מה שנתקלקל העולם מאז נהיו בו חטאים ועד עתה[141], ובודאי שאלה יהיו אחר כך בקיבוץ השלימים ראשי הראשים והיותר קרובים אליו ית׳.

(ט) והנה כל זה שזכרנו עד עתה על צד המשפט, מתבאר עוד על צד המציאות, כפי אמיתת סדריו וכמש״ל. כי הנה בחטאים מתרבית הזוהמא ומתעצמת בבני האדם ובעולם, וגורמת לאורו ית׳ שיסתר ויתעלם העלם על העלם, וכפי התמרק הזוהמא הזאת והטהר הבריות ממנה, כן חוזר אורו ית׳ ומתגלה גילוי על גילוי. ואמנם היסורין הם הממרקים את הזוהמא בין בפרט בין בכלל, ועל ידי יסורי החשובים האלה מתמרקת והולכת לה מכלל הבריאה כולה, ומתקרב העולם מדריגה אחר מדריגה אל השלימות.

מקרים לאדם מצד גלגול נשמתו

(י) עוד שורש אחר נמצא להנהגה בעניני העוה״ז. והוא, שהחכמה העליונה סידרה להרבות עוד ההצלה כמ״ש, שנשמה אחת תבא לעוה״ז פעמים שונות בגופים שונים, ועל ידי זה הנה תוכל לתקן בפעם אחת את אשר קלקלה

מאיר הדרך

139. ועי׳ תיקו״ז (סב ע״א): ובגין דא עתיד רעיא מהימנא למהוי בגלותא בתראה וביה יתקיים והוא מחולל מפשעינו אתעביד חול בגינייהו מדוכא בעונותינו במכתשין דיסורין דעניותא בכמה דוחקין דסביל עלייהו ובגיניה וינחם ה׳ על הרעה וגו׳ והה״ד (ישעיה נ״ג) ובחבורתו נרפא לנו.

תרגום: ומשום זה עתיד הרועה הנאמן להיות בגלות האחרונה ובו יתקיים והוא מחולל מפשעינו נעשה חל בגללם מדכא בעונותינו במכות של יסורים של עניות בכמה דחקים שסובל עליהם ובגללו וינחם יהו״ה על הרעה וגו׳ וזהו שכתוב ובחבורתו נרפא לנו.

140. עי׳ עץ חיים (שער הכללים פרק א): זה סוד עשרה הרוגי מלוכה שהיו בזמן החרבן, והעונות גרמו שאז גברה הקליפה וכו׳ והיה העולם שמם ומתמוטט, לכן מסרו גופם למלכות והיו מוסרים נפשם למלכות וכו׳ וזה סוד כך עלה במחשבה לפני הנז׳ אצל רבי עקיבא וכו׳ וזה סוד בונה עולמות ומחריבן, ע״כ עיי״ש כל העניין והבן.

141. עי׳ יומא (פו ע״ב): משובתם אהבם נדבה, תניא, היה רבי מאיר אומר, גדולה תשובה, שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לכל העולם כולו. שנאמר ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו, מהם לא נאמר אלא ממנו.

בפעם אחרת, או להשלים מה שלא השלימה[142]. ואולם בסוף כל הגלגולים לדין שלעתיד לבא הנה הדין יהיה עליה כפי כל מה שעבר עליה מן הגלגולים שנתגלגלה ומן המצבים שהיתה בם. והנה אפשר שיגיעו ענינים לאדם שנשמתו מגולגלת כפי מה שיוגרם לה מצד מה שעשתה בגלגול קודם, וינתן לאדם ההוא בעולם מצב כפי זה, וכפי המצב שינתן לו יהיה המשא אשר יוטל עליו וכמש״ל. וכבר דינו ית״ש מדוקדק על כל אדם לפי מה שהוא בכל בחינותיו, פירוש בכל פרטי מצבו באופן שלא יעמס לעולם על אדם לעוה״ב שהוא הטוב האמיתי אשמה שאין לו באמת, אבל יגיע לו מן המשא והפקודה בעוה״ז כפי מה שתפלג לו החכמה העליונה, וכפי זה ידונו מעשיו. והנה פרטי בחינות רבות ימצאו בענין זה של הגלגול איך יהיה האדם נידון לפי מה שהוא בגלגולו, ולפי מה שקדם בגלגול אחר, לשיהיה הכל על פי המשפט האמיתי והישר. ועל כל זה נאמר, הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וכו׳ (דברים לב ד), ואין בברואים ידיעה שתוכל לכלול מחשבותיו ית״ש ועומק עצתו, רק הכלל הזה ידענו ככל שאר הכללים, שאחד ממקורות מקריהם של בני האדם בעוה״ז הוא הגלגול על פי אותם החוקים והמשפטים הישרים שהוחקו לפניו ית׳ להשלמת זה הענין כלו.

המקרים אינם נמשכים מסבות שונות

(יא) נמצאו לפי כל מה שביארנו סבות שונות ומתחלפות למקרי בני האדם בעוה״ז אם לטוב ואם למוטב. ואמנם אין הענין שכל מקרה שיקרה ימשך מכל הסבות האלה, אבל הענין הוא שמכל אלה הסבות ימשכו מקרים לבני האדם בעולם, וימצאו מקרים נמשכים מסבה אחת ואחרים מסבה אחרת. ואמנם החכמה העליונה היודעת ומשקפת תמיד על כל מה שהוא נאות לתיקון כלל הבריאה, הנה היא שוקלת בעומק עצתה כל הדברים ביחד, ועל פי זה מנהגת את העולם בכל פרטיו, כי אולם אי אפשר לכל הסבות האלה שיולידו תולדותיהם תמיד בשוה, כי פעמים רבות אפשר לאחת שתכחיש את חברתה. כי הנה דרך משל אפשר שלפי זכות האבות יגיע לאדם אחד עושר, ולפי מעשיו עוני, ולפי החילוק הכללי עושר או עוני. ואפילו לפי המעשים עצמם, כבר יעשה איש מעשה אחד יהיה הדין בו שתבא לו טובה אחת, ומעשה אחר יהיה הדין בו שתחסר לו הטובה ההיא. ואולם החכמה העליונה שוקלת ומכרעת את הכל על הצד היותר טוב, ומזמנת לכל איש ואיש ענינים ממין אחד וענינים ממין אחר, פירוש ענינים נמשכים אחר אחת הסבות וענינים נמשכים אחר סבה אחרת. אמנם לא יקרה מקרה לאדם שלא יהיה כפי אחת מן הסבות שזכרנו, והפרטים אי אפשר לאדם שידעם כולם, וכבר ידענו הרבה כשידענו כללי הענינים למיניהם וכמ״ש.

מקרים אמצעיים ותכליתיים

(יב) ואולם צריך שתדע, שהמקרים הקורים לבני האדם יש בהם שני מינים: האחד מקרים תכליתיים, והשני אמצעיים. פירוש תכליתיים, מקרים שיהיו נגזרים על האדם להיותם ראוים לו מצד אחת מהסבות שזכרנו למעלה. ואמצעיים, מקרים שיקרו לו כדי שעל ידם יגיע לו מקרה אחר שראוי לו, והוא כענין, אודך ה׳ כי אנפת בי (ישעיה יב א) שפירשו ז״ל שנשברה רגל

מאיר הדרך

142. עי׳ שער הגלגולים (הקדמה ד): נבאר טעם ההפרש הנזכר שיש בין הצדיק לרשע, ויובן במ״ש ז״ל על אלישע אחר, לא מידן לדייניה, משום דעסק בתורה וכו׳. כי הנה הצדיק העוסק בתורה, ובפרט אם יהיה מן הקדמונים, אין דנים אותו בגיהנם. והנה מוכרח הוא שיתמרקו עונותיו כדי שיכנס בג״ע, ולכן אין לו תקנה אחרת אלא בגלגול, כי על כל עון ועון אשר יש לו שלא נתכפרו לו ע״י יסורין בחייו, וגם לא נכנס בגיהנם לקבל ענשו עליהם, צריך גלגול אחר לכל עון מהם לתקנו, ולכן הוא מתגלגל גלגולים רבים, לכפר ולתקן עונותיו. משא״כ ברשע, שנכנס לגיהנם, ומתמרקים שם כל עונותיו יחד, ואין לו צורך לחזור בגלגולים.

פרתו ונפלה ומצא סימא תחתיה[143], או שימלט ממקרה שראוי שלא יגיע לו, כגון שנתעכב ולא הלך בספינה שהיה רוצה לילך, וטבעה הספינה בים[144]. וגם אמצעיים אלה אפשר שיהיו לצורך עצמו של האדם שיקרו לו, ואפשר שיהיו לצורך זולתו, לשתבא על ידי זה טובה או רעה לזולתו. ואמנם החכמה העליונה כמו שתשער הענינים שראוי שיגיעו לאדם, תשער גם כן האמצעיים שעל ידם יגיעו לו, עד שימצא הכל נגזר בתכלית הדקדוק למה שהוא היותר טוב באמת.

פרק ד

בענין ישראל ואומות העולם

(א) מן הענינים העמוקים שבהנהגתו ית׳, הוא ענין ישראל ואומות העולם, שמצד טבע האנושי נראה היותם שוים באמת, ומצד עניני התורה הם שונים שינוי גדול, ונבדלים כמינים מתחלפים לגמרי. והנה עתה נבאר בענין זה ביאור מספיק, ונפרש מה שבו מתדמים זה לזה ומה שבו מתחלפים זה מזה.

מצב הראוי לאדם ותולדותיו וההוה להם

(ב) אדם הראשון קודם חטאו היה במצב עליון מאד ממה שהוא האדם עתה, וכבר ביארנו ענין זה [בחלק א פרק ג]. ומדריגת האנושיות לפי המצב ההוא היתה מדריגה נכבדת מאד, ראויה למעלה רמה נצחית כמו״ש. ואלו לא היה חוטא היה משתלם ומתעלה עוד עילוי על עילוי. והנה באותו המצב הטוב היה לו להוליד תולדות מספר משוער מחכמתו ית׳ על פי אמיתת מה שראוי לשלימות הנהנים בטובו ית׳, והיו כולם נהנים עמו בטוב ההוא[145]. ואמנם התולדות האלה שהיה ראוי שיוליד, נגזרו ושוערו מלפניו ית׳ משוערים בהדרגות מיוחדות. פירוש, שיהיה בהם ראשיים ונטפלים שרשים וענפים נמשכים זה אחר זה בסדר

מאיר הדרך

143. והוא ע״פ ויקרא רבה (פ״ה סי׳ ד): מעשה בר׳ אליעזר ור׳ יהושע ורבי עקיבא שהלכו לחולות אנטוכיא לעסק מגבת צדקה לחכמים. והוה תמן חד בר נש והוה שמיה אבא יודן. והוה יהיב פרנסה בעין טובה. פעם אחד, ירד מנכסיו וראה רבותינו שם, ונתכרכמו פניו. הלך לו אצל אשתו. אמרה לו אשתו, מפני מה פניך חולניות, אמר לה רבותי כאן ואיני יודע מה לעשות. אשתו, שהית׳ צדקת ממנו, אמרה לו, לא נשתייר לנו אלא שדה פלוני בלבד. לך מכור חציה, ותנה להן. הלך, ומכר חציה, ונתנה להן. נתפללו עליו ואמרו, המקום ימלא חסרונך. לאחר ימים הלך לחרוש בחצי שדהו. עם כשהוא חורש, נפתחה הארץ לפניו ונפלה פרתו שם ונשברה רגלה. ירד להעלותה, והאיר הקב״ה עינו, ומצא שם סימא. אמר, לטובתי נשברה רגל פרתי.

144. עי׳ נדה (לא ע״א): דרש רב יוסף, מאי דכתיב אודך ה׳ כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני, במה הכתוב מדבר, בשני בני אדם שיצאו לסחורה. ישב לו קוץ לאחד מהן, התחיל מחרף ומגדף. לימים שמע שטבעה ספינתו של חבירו בים, התחיל מודה ומשבח. לכך נאמר ישוב אפך ותנחמני. והיינו דאמר רבי אלעזר מאי דכתיב עושה נפלאות (גדולות) לבדו וברוך שם כבודו לעולם, אפילו בעל הנס אינו מכיר בניסו.

145. עי׳ עבודה זרה (ה ע״א): אמר ר״ל, בואו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא הן לא חטאו, אנו לא באנו לעולם. שנאמר (תהילים פב ו) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון וגו׳ למימרא דאי לא חטאו לא הוו מולדו והכתיב (בראשית ט ז) ואתם פרו ורבו עד סיני בסיני נמי כתיב (דברים ה ל) לך אמור להם שובו לכם לאהליכם לשמחת עונה. והכתיב (דברים ה כט) למען ייטב להם ולבניהם וגו׳ לאותן העומדים על הר סיני והאמר ר״ל מאי דכתיב (בראשית ה א) זה ספר תולדות אדם וגו׳ וכי ספר היה לו לאדם הראשון מלמד שהראה לו הקב״ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו כיון שהגיע לדורו של ר״ע שמח בתורתו ונתעצב במיתתו אמר (תהילים קלט יז) ולי מה יקרו רעיך אל [וגו׳] וא״ר יוסי אין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף שנאמר

מיוחד, כאילנות בענפיהם, ומספר האילנות ומספר הענפים הכל משוער בתכלית הדקדוק[146]. והנה בחטאו ירד מאד ממדריגתו ונכלל מן החשך והעכירות שיעור גדול וכמש״ל, וכלל המין האנושי ירד ממדריגתו ועמד במדרגה שפלה מאד בלתי ראויה למעלה הרמה הנצחית שהתעתד לה בראשונה, ולא נשאר מזומן ומוכן אלא למדריגה פחותה ממנה פחיתות רב. ובבחינה זאת הוליד תולדות בעולם כולם במדרגה השפלה הזאת שזכרנו. ואמנם אעפ״כ לא חדל מהמצא בכלל מדריגת המין האנושי מצד שרשו האמיתי בחינה עליונה מן הבחינה שהיה המין הזה אז בזמן קלקולו, ולא נדחה אדה״ר לגמרי שלא יוכל לשוב אל המדריגה העליונה, אבל נמצא בפועל במדריגה השפלה ובבחינה כחניות אל המדריגה העליונה. והנה נתן האדון ב״ה לפני התולדות ההם שנמצאו באותו הזמן את הבחירה שיתחזקו וישתדלו להתעלות מן המדריגה השפלה, ולשים עצמם במדריגה העליונה, והניח להם זמן לדבר כמו ששיערה החכמה העליונה היותו נאות להשתדלות הזה[147], ועל דרך מה שמנחת עתה לנו לשנהיה משיגים השלימות והמדריגה בקיבוץ בני העוה״ב כמש״ל, כי הנה כל מה שהוא השתדלות צריך שיהיה לו גבול.

ההשתדלות שניתנה לבני האדם מאחר החטא עד הפלגה וענין הפלגה

(ג) והנה ראתה החכמה העליונה היות ראוי שזה ההשתדלות יתחלק לשרשי וענפי, פירוש שיהיה בתחלה זמן ההשתדלות לשרשים שבתולדות, ואחר כך לענפים שבהם. והיינו כי המין האנושי כולו היה צריך עדיין שיקבע ענינו כראוי ויתוקן מן הקלקולים שנהיו בו, ולפי סדר ההדרגה הנה היה ראוי שיוקבעו בראשונה שרשיהם וראשיהם של תולדות האדם לעמוד במדריגה מתוקנת, ויעמדו בה הם וענפיהם, כי הענפים ימשכו תמיד אחר השרש. והנה הגביל הזמן להשתדלות השרשי הזה, שמי שיזכה [מכלל הנמצאים באותם הזמנים שהיה שער זה נפתח והיה בידם להגיע לזה הענין] ויכין את עצמו

מאיר הדרך

(ישעיה נז טז) [כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף] כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי לא תימא אנו לא באנו לעולם אלא כמי שלא באנו לעולם למימרא דאי לא חטאו לא הוו מייתי והכתיב פרשת יבמות ופרשת נחלות על תנאי ומי כתיבי קראי על תנאי אין דהכי אמר רבי שמעון בן לקיש מאי דכתיב (בראשית א לא) ויהי ערב ויהי בקר יום הששי מלמד שהתנה הקב״ה עם מעשה בראשית ואמר אם מקבלין ישראל את התורה מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לתוהו ובוהו מיתיבי (דברים ה כט) מי יתן והיה לבבם זה להם לבטל מהם מלאך המות א״א שכבר נגזרה גזרה הא לא קיבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא תהא אומה ולשון שולטת בהן שנאמר (דברים ה כט) למען ייטב להם ולבניהם עד עולם הוא דאמר כי האי תנא דתניא רבי יוסי אומר לא קיבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהן שנאמר (תהילים פב ו) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון ורבי יוסי נמי הכתיב למען ייטב להם ולבניהם עד עולם טובה הוא דהויא הא מיתה איכא (רבי יוסי) אמר לך כיון דליכא מיתה אין לך טובה גדולה מזו.

146. עי׳ שמות רבה (פ״מ סי׳ ג): ראה קראתי בשם בצלאל הה״ד (קהלת ז) מה שהיה כבר נקרא שמו אמר הקב״ה מי שהתקנתיו מראש שיעשה המשכן כבר קראתי לו שם. מהו ונודע אשר הוא אדם, עד שאדה״ר מוטל גולם, הראה לו הקב״ה כל צדיק וצדיק שעתיד לעמוד ממנו. יש שהוא תלוי בראשו של אדם, ויש שהוא תלוי בשערו, ויש שהוא תלוי במצחו, ויש בעיניו, ויש בחוטמו, ויש בפיו, ויש באזנו, ויש במלתין (זה מקום הנזם). ותדע לך, בשעה שהיה איוב מבקש להתווכח עם הקב״ה, ואמר (איוב כג) מי יתן ידעתי ואמצאהו אערכה לפניו משפט, הקב״ה משיבו, אתה מבקש להתוכח עמי (שם לח) איפה היית ביסדי ארץ מהו איפה א״ר שמעון בן לקיש אמר לו הקב״ה איוב אמור לי האיפה שלך באיזה מקום היתה תלויה בראשו או במצחו או באיזה אבר שלו, אם יודע אתה באיזה מקום היתה איפתך אתה מתוכח עמי, הוי איפה הייתי.

147. עי׳ אבות (פ״ה מ״ב): עשרה דורות מאדם ועד נח, להודיע כמה ארך אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול. עשרה דורות מנח ועד אברהם, להודיע כמה ארך אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין ובאין, עד שבא אברהם וקבל (עליו) שכר כלם.

כראוי, יקבע לשרש אחד טוב ויקר מוכן למעלה הרמה הראויה למי שהוא אדם במצב הטוב ולא אדם במצב המקולקל, וכן ישיג שיותן לו להוציא תולדותיו הראוים לו כולם בבחינתו. פירוש, באותה המדריגה והמצב שכבר השיג הוא בשרשיותו. והיה הזמן הזה מאדה״ר עד זמן הפלגה[148]. והנה כל אותו הזמן לא חדלו צדיקים דורשים האמת לרבים כגון חנוך, מתושלח, שם, ועבר[149], ומזהירים אותם שיתקנו את עצמם. וכיון שנתמלא סאתם של הבריות, בזמן הפלגה שפט במדת משפטו ית׳ היות ראוי שיגמר זמן ההשתדלות השרשי, ויהיה קצם של הדברים שיקבע מה שראוי ליקבע בבחינת השרשים לפי מה שכבר נתגלגל ונהיה עד עת הקץ ההוא. ואז השגיח ית״ש על כל בני האדם וראה כל המדריגות שהיה ראוי שיקבעו בם האנשים ההם כפי מעשיהם, וקבעם בם בבחינתם השרשיית כמ״ש. והנה כפי מה שהונחו הם, כן נגזר עליהם שיהיו מוציאים התולדות כפי מה שכבר שוער שהיה ראוי לשרש ההוא, ונמצאו כולם מינים קבועים בעולם כל אחד בחוקו וטבעו, ככל שאר המינים שבבריות, וניתן להם להוציא תולדותיהם בחקם ובחינתם ככל שאר המינים. ואמנם נמצאו כולם לפי המשפט העליון ראוים לישאר במדריגת האנושית השפלה שהגיעו לה אדה״ר ותולדותיו מפני החטא, ולא גבוהים מזה כלל. ואברהם לבדו נבחר במעשיו, ונתעלה ונקבע להיות אילן מעולה ויקר כפי מציאות האנושית במדריגתו העליונה, וניתן לו להוציא ענפיו כפי חקו.

ואז נתחלק העולם לע׳ אומות, כל אחד מהם במדריגה ידועה, אבל כולם בבחינה האנושיות בשפלותו, וישראל בבחינת האנושיות בעילויו[150].

והנה אחר הענין הזה נסתם שער השרשים, והתחיל הגלגול וההנהגה בענפים כל אחד לפי ענינו. ונמצא שאע״פ שלכאורה נראה ענינינו עתה וענין הקודמים שוה, באמת איננו כך, אלא עד הפלגה היה הזמן שרשי האנושיות, ונתגלגלו הדברים בבחינה זו, וכשהגיע קץ זמן זה, נקבע הדבר כפי המשפט, והתחיל זמן אחר שהוא זמן הענפים שעודנו בו עתה.

עשיית אברהם אב לגרים

(ד) ומרוב טובו וחסדו ית׳, גזר ונתן מקום אפילו לענפי שאר האומות שבבחירתם ומעשיהם יעקרו עצמם משרשם ויוכללו בענפיו של אברהם אבינו ע״ה אם ירצו, והוא מה שעשהו

מאיר הדרך

148. עי׳ הקדמה לשעה״כ: כי קודם דור המבול ודור הפלגה היה הקב״ה משפיע שפע נשמותיו הקדושות ששים רבוא נשמות קדושות, עד שדור המבול קלקלו כ״כ שבחר השי״ת לכלותם כדי לצרוף אותם בנח ובבניו כמו שנבאר אח״כ. וכן בדור הפלגה היו ג״כ שפע הנשמות הקדושות על דרך הכולל עד שפגמו בעון המגדל וחלקם הקב״ה לשבעים שרים ובירר לישראל לו. שנאמר כי חלק ד׳ עמו.

149. עי׳ משנה תורה הלכות עבודת כוכבים (פרק א הלכה ב): וכו׳ וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום ומדעתם ולא הכירוהו ונמצאו כל עם הארץ הנשים והקטנים אינם יודעים אלא הצורה של עץ ושל אבן וההיכל של אבנים שנתחנכו מקטנותם להשתחוות לה ולעבדה ולהשבע בשמה והחכמים שהיו בהם כגון כהניהם וכיוצא בהן מדמין שאין שם אלוה אלא הכוכבים והגלגלים שנעשו הצורות האלו בגללם ולדמותן, אבל צור העולמים לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא יודעו אלא יחידים בעולם כגון חנוך ומתושלח נח שם ועבר ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל וכו׳.

150. עי׳ פרקי דרבי אליעזר (פרק כד): ר׳ שמעון אומר, קרא הקב״ה לשבעים מלאכים הסובבים את כסא מלכותו, ואמר להם הב״ה, באו ונרד ונבלל את שבעים גוים ואת שבעים לשונות וכו׳ והפילו גורלות ביניהם שנ׳ בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם. ונפל גורלו של הקב״ה על אברהם ועל זרעו שנ׳ כי חלק ה׳ עמו יעקב חבל נחלתו. אמ׳ הב״ה חבל וגורל שנפל עלי שרתה נפשי בו, שנ׳ חבלים נפלו לי בנעימים וירד הב״ה ושבעים המלאכים הסובבים את כסא כבודו ובלבל לשונם לשבעים גוים ולשבעים לשון כל א׳ וא׳ גוי וכתבו ולשונו ומינה מלאך על כל אומה ואומה וישראל נפלו בחלקו וחבלו.

ית״ש לאברהם אב לגרים, ואמר לו, ונברכו בך כל משפחות האדמה (בראשית יב ג)[151]. ואולם אם לא ישתדלו בזה, ישארו תחת אילנותיהם השרשיים כפי ענינם הטבעי.

תכלית דין האומות עד מתן תורה

(ה) וצריך שתדע שכמו שכלל תולדות האדם מתחלק לאילנות שרשיים וענפיהם עמהם כמ״ש, כן כל אילן ואילן בפני עצמו יבחנו בו הענפים הראשיים, שמהם נמשכים ומתפרטים כל שאר הפרטים. ואמנם ענפי אילנו של אברהם אבינו ע״ה הכוללים, הנה הם עד ששים רבוא, שהם אותם שיצאו ממצרים ונעשית מהם האומה הישראלית[152], ולהם נחלקה ארץ ישראל, וכל הבאים אחריהם נחשבים פרטים לתולדות הכוללים האלה. והנה לאלה ניתנה התורה, ואז נקרא שעמד אילן זה על פרקו. ואולם חסד גדול עשה הקב״ה עם כל האומות שתלה דינם עוד עד זמן מתן התורה, והחזיר התורה על כולם שיקבלוה[153], ואם היו מקבלים אותה עדיין היה אפשר להם שיתעלו ממדריגתם השפלה, וכיון שלא רצו אז נגמר דינם לגמרי, ונסתם השער בפניהם סיתום שאין לו פתיחה. ואך זה נשאר לכל איש ואיש מן הענפים בפרטיהם שיתגייר בעצמו ויכנס בבחירתו תחת אילנו של אברהם אבינו.

החלק הניתן לאומות העולם

(ו) ואולם לא היתה הגזירה להאביד את האומות האלה, אבל היתה הגזירה שישארו במדריגה השפלה שזכרנו, והוא מין אנושיות שהיה ראוי שלא ימצא אילו לא חטא אדה״ר, והוא בחטאו גרם לו שימצא[154]. ואמנם כיון שיש בהם בחינה אנושיות, אע״פ שהיא שפלה, רצה הקב״ה שיהיה להם מעין מה שראוי לאנושיות האמיתי, והיינו שיהיה להם נשמה כעין נשמות בני ישראל, אע״פ

מאיר הדרך

151. עי׳ יבמות סג ע״א: ואמר ר׳ אלעזר מאי דכתיב ונברכו בך כל משפחות האדמה אמר ליה הקדוש ברוך הוא לאברהם שתי ברכות טובות יש לי להבריך בך רות המואביה ונעמה העמונית.

152. עי׳ שער הכוונות (דרושי ברכת השחר): קודם דור המבול ודור הפלגה היה הקב״ה משפיע שפע נשמותיו הקדושות ששים רבוא נשמות קדושות עד שדור המבול קלקלו כ״כ שבחר השי״ת לכלותם כדי לצרוף אותם בנח ובבניו כמו שנבאר אח״כ וכן בדור הפלגה היו ג״כ שפע הנשמות הקדושות על דרך הכולל עד שפגמו בעון המגדל וחלקם הקב״ה לשבעים שרים ובירר לישראל לו שנאמר כי חלק ד׳ עמו וכשישראל נכנסו לארץ והיו ששים רבוא נשמות קדושות.

ועי׳ ליקוטי הש״ס (פסחים): לזעיר יש שרשים של ס׳ רבוא נשמות בו והיו מתבררים במצרים והם ס׳ רבוא ענפים אשר הם יוצאים מן התפארת, ועי׳ לקמן הערה 154.

153. עי׳ תנחומא (וזאת הברכה סי׳ ד): ויאמר ה׳, מסיני בא, מלמד שהחזיר הקב״ה את התורה על כל האומות ולא קבלוה עד שבא אצל ישראל וקבלוה.

154. עי׳ ספר הגלגולים פרק א (ג ע״א): והנה אדה״ר היו נכללים בו בעת שנברא כל אלו בחי׳ הנזכר מן הנפש דאצילות עד יחידה דאצילות, וזש״ה אדם אתם אתם קרויין אדם ואין עע״ז קרויין אדם פירש הענין אם היה הדבר כפשוטו קשה שהרי כל עע״ז גם המה אנשים כמו ישראל בקומה זקופה עוד הל״ל אדם אתם או אנשים אתם אך הענין יובן ג״כ במה שארז״ל על פסוק איפה היית ביסדי ארץ שאמר הקב״ה לאיוב איפה שלך באדה״ר היכן היתה. והענין הוא כי כל הנשמות והרוחות והנפשות כולם היו כלולים באדה״ר בעת שנברא ויש נפש שתלו בראשו של אדם ויש בעיניו יש בנקביו וכן בכל אבריו כן בתחילת בריאת אדה״ר היו בו כל הנשמות שהם מצד הטוב כלולות בו ותלויות בו ואחר שחטא ועירב הטוב ברע, אז נתערבו טוב ורע ומהחלק הרע ההוא יצאו אח״כ עע״ז באופן שעיקר האדם הוא הטוב שהם נשמות ישראל. ולכן אמר אדם אתם, ר״ל כללות נשמותיכם אינם זולתי אדם שהוא אדה״ר, ואתם ניצוצות ואברים שלו, וגם לכן נקראו ישראל גוי א׳ כמש״ה ומי כעמך ישראל גוי א׳ בארץ וגו׳ אמנם עע״ז אינם קרוים אדם פירוש לא יצאו אלא מהחלק הרע שנתערב באדם הראשון. והנה כשאכל מעץ הדעת טוב ורע, עירב הטוב ברע ונתערב הטוב של אדה״ר ברע של קליפות הזכר של סמא״ל אדם בליעל וכן הטוב של חיה נתערב ברע של לילית שהוא זוהמת הנחש שבא על חוה.

שאין מדריגתה מדריגת נשמות ישראל, אלא שפלה מהם הרבה[155], ויהיה להם מצות, יקנו בהם הצלחה גופיית ונפשיית גם כן כפי מה שראוי לבחינתם, והם מצות בני נח[156]. והנה מתחלת הבריאה נזמנו כל הדברים להיותם כך, אם יהיה שיחטא אדם וכמו שנבראו כל שאר ההיזקים והעונשים על התנאי וכמאמרם ז״ל.

המוכן לאומות העולם לעוה״ב

(ז) ואולם לעוה״ב לא תמצאן אומות זולת ישראל, ולנפש חסידי אומות העולם ינתן מציאות בבחינה נוספת ונספחת על ישראל עצמם, ונטפלים להם כלבוש הנטפל לאדם, ובבחינה זו יגיע להם מה שיגיע מן הטוב, ואין בחקם שישיגו יותר מזה כלל.

ע׳ שרי אומות העולם

(ח) והנה בשעה שנחלק העולם כך, שם הקב״ה ע׳ פקידים מסוג המלאכי שיהיו הם הממונים על האומות האלה, ומשקיפים עליהם ומשגיחים על עניניהם[157]. והוא ית״ש לא ישגיח עליהם אלא בהשגחה כללית, והשר הוא ישגיח עליהם בהשגחה פרטית[158], בכח שמסר לו האדון ב״ה על זה. ועל דבר זה נאמר, רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה (עמוס ג ב). ואמנם לא מפני זה תעדר ח״ו ידיעתו ית׳ בפרטיהם, כי הכל צפוי וגלוי לפניו ית׳ מעולם, אבל הענין הוא שאינו משגיח ומשפיע לפרטיהם, ודבר זה תבינהו במה שנבאר עוד לפנים בס״ד.

תולדת מעשה אומות העולם

(ט) ואולם במעשיהם של ישראל תלה האדון ב״ה תיקון כל הבריאה ועילוייה כמו שכתבנו כבר, ושעבד כביכול את הנהגתו לפעלם להאיר ולהשפיע או ליסתר ולהתעלם ח״ו על פי מעשיהם[159]. אך מעשה האומות לא יוסיפו ולא יגרעו במציאות הבריאה ובגילויו ית״ש או הסתרו[160], אבל ימשיכו לעצמם תועלת או הפסד, אם בגוף ואם בנפש, ויוסיפו כח בְּשַׂר שלהם או יחלישוהו.

מאיר הדרך

155. עי׳ לעיל הערה 90. ועי׳ ע״ח (שער הקלי׳ פרק ב): הנפשין הם פירי הנוקבא יש לעכו״ם, נפש מהנוק׳ דקליפה, וזש״ה (משלי יט ב) גם בלא דעת נפש לא טוב, כי הנפשות של האומות הבאים מהקליפות הנקרא רע ולא טוב הם נעשין בלא דעת, לכן אין בהם רוחין ונשמתין ג״כ.

156. עי׳ משנה תורה הל׳ מלכים (פרק ט הלכה א): על ששה דברים נצטווה אדם הראשון על ע״ז ועל ברכת השם ועל שפיכות דמים ועל גילוי עריות ועל הגזל ועל הדינים אע״פ שכולן הן קבלה בידינו ממשה רבינו והדעת נוטה להן מכלל דברי תורה יראה שעל אלו נצטוה הוסיף לנח אבר מן החי שנאמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו נמצאו שבע מצות.

157. עי׳ לעיל הערה 150.

158. עי׳ לעיל הערה 107, וכן עי׳ הרמ״ע מפאנו (מאמר הנפש, חלק ב פרק י) יש לזרע ישראל השגחה אישית כקטן כגדול אין נגרע. ומלת אך מיעוטא הוא כי יש ויש לאחרים השגחה כוללת מליאה וגדושה רק המיוחדים שבהם מלכיהם ושריהם אשר המה מושגחים דרך פרט לתועלת הכלל מקבוץ העמים המונהגים בהם הכל כפי צורך ההנהגה הישרה. ועי׳ לעיל הערה 150, וכן לקמן הערה 177.

159. עי׳ איכה רבתי (בפסוק (איכה א ו) וילכו בלא כח גו׳): ר״ע בשם ריב״ס אומר בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה, כד״א באלקים נעשה חיל, ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה, דכתיב צור ילדך תשי גו׳.

עי׳ זהר בא לב ע״ב: רבי אלעזר פתח, ויהי היום ויבאו בני האלהי״ם להתיצב על יהו״ה, ויבא גם השטן בתוכם, ויהי היום, דא ראש השנה, דקודשא בריך הוא קאים למידן עלמא, כגוונא דא ויהי היום ויבא שמה (מ״ב ד יא), ההוא יומא יום טוב דראש השנה הוה, ויבאו בני האלהי״ם, אלין רברבין ממנן שליחן בעלמא, לאשגחא בעובדין דבני נשא, להתיצב על יהו״ה, כמה דאת אמר וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו (מ״א כב יט). אבל להתיצב על יהו״ה, בהאי קרא אשכחנא רחימותא דקודשא בריך הוא עלייהו דישראל, בגין דהני שליחן דאינון ממנן לאשגחא על עובדין דבני נשא, אזלין ושאטין, ונטלין אינון עובדין כלהו,

וביומא דקאי דינא למיקם למידן עלמא, אתעבידו קטיגורין למיקם עלייהו דבני נשא. ותא חזי, מכל עמין דעלמא לא קיימין לאשגחא בעובדיהון בר בישראל בלחודייהו, בגין דאלין בנין לקודשא בריך הוא, וכד לא אשתכחו עובדין דישראל כדקא יאות, כביכו״ל אינון ממנן שליחן כד בעאן לקיימא על אינון עובדין דישראל, על יהו״ה ודאי קיימין. דהא כד ישראל עבדין עובדין דלא כשרן, כביכו״ל מתישין חילא דקודשא בריך הוא, וכד עבדין עובדין דכשרן, יהבין תוקפא וחילא לקודשא בריך הוא, ועל דא כתיב תנו עז לאלהי״ם (תהלים סח לה), במה בעובדין דכשרן, ועל דא, בההוא יומא כלהו רברבן ממנן אתכנשו על יהו״ה, על יהו״ה ודאי, דהא כיון דעל ישראל אתכנשו עליה אתכנשו, עכ״ל.

[תרגום: ״ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על ה׳ ויבוא גם השטן בתוכם״. ״ויהי היום״ זה ראש השנה, שהקדוש ברוך הוא עומד לדון את העולם. כעין זה ״ויהי היום ויבא שמה״ אותו יום היה יום טוב של ראש השנה. ״ויבאו בני האלהים״ אלו הממונים הגדולים, שלוחים בעולם להשגיח על מעשי בני האדם, ״להתיצב על ה׳״ כמו שנאמר ״וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו״ (מלכים א כב). אבל ״להתיצב על ה׳״, בפסוק זה מצאנו את אהבת הקדוש ברוך הוא על ישראל, משום שהשלוחים הללו שממונים להשגיח על מעשי בני האדם, הולכים ומשוטטים ולוקחים את כל אותם המעשים, וביום שבא הדין לעמוד לדון את העולם, הם נעשים לקטגורים לעמוד על בני האדם. ובא ראה, מכל העמים שבעולם אין עומדים להשגחה על מעשיהם אלא בישראל לבדם, משום שאלה בנים של הקדוש ברוך הוא, וכשאין המעשים של ישראל נמצאים כראוי, כביכול אותם השלוחים הממונים כשרוצים לעמוד על אותם המעשים של ישראל, בודאי שעל ה׳ הם עומדים, שהרי כשישראל עושים מעשים שאינם הגונים כביכול מתישים את כחו של הקדוש ברוך הוא, וכשעושים מעשים הגונים נותנים כח ותוקף לקדוש, ברוך הוא. ועל זה נאמר ״תנו עז לאלהים״ (תהלים סח). במה, במעשים הגונים. ועל זה באותו היום כל השרים הגדולים הממונים התכנסו ״על ה׳״ על ה׳ ודאי, שכן מכיון שהתכנסו על ישראל, עליו הוא שהם התכנסו.]

ועי׳ הקדמת הזהר (ה ע״א): אמר רבי אלעזר מהו ובצל ידי כסיתיך אמר ליה בשעתא דאתמסר אורייתא למשה אתו כמה רבוא דמלאכי עלאין לאוקדא ליה בשלהובא דפומהון עד דחפא עליה קב״ה והשתא דהאי מלה סלקא ואתעטרא וקיימא קמי קב״ה איהו חפי על ההיא מלה וכסי על ההוא בר נש דלא ישתמודע לגבייהו אלא קב״ה ולא יקנאון לגביה עד דאתעביד מההיא מלה שמים חדשים וארץ חדשה הה״ד (שם) ובצל ידי כסיתיך לנטוע שמים וליסוד ארץ מכאן דכל מלה דסתים מעינא סלקא לתועלתא עלאה הה״ד ובצל ידי כסיתיך ואמאי אתחפי ואתכסי מעינא בגין לתועלתא עלאה הה״ד לנטוע שמים וליסוד ארץ כמה דאתמר ולאמר לציון עמי אתה ולאמר לאינון תרעין ומלין דמצויינין אלין על אלין עמי אתה אל תקרי עמי אתה אלא עִמי אתה למהוי שותפא עמי מה אנא במלולא דילי עבדית שמים וארץ כמה דאת אמר (תהלים לג ו) בדבר יהו״ה שמים נעשו אוף הכי את זכאין אינון דמשתדלי באורייתא.

תרגום: אמר רבי אלעזר, מה זה ״ובצל ידי כסיתיך״. אמר לו, בשעה שנמסרה התורה למשה, באו כמה רבואות של מלאכים עליונים לשרוף אותו בשלהבת פיהם, עד שכסה עליו הקדוש ברוך הוא. וכעת שהדיבור הזה עולה ומתעטר ועומד לפני הקדוש ברוך הוא, הוא מכסה על אותו הדיבור, ומכסה על אותו האדם שלא יוכר אליהם אלא הקדוש ברוך הוא, ולא יקנאו לו, עד שנעשה מהדיבור ההוא שמים חדשים וארץ חדשה. זהו שכתוב ״ובצל ידי כסיתיך לנטוע שמים וליסוד ארץ״. מכאן שכל דיבור שסתום מן העין עולה לתועלת עליונה. זהו שכתוב ״ובצל ידי כסיתיך״. ולמה מתכסה ונעלם מן העין, בשביל תועלת עליונה. זהו שכתוב ״לנטוע שמים וליסוד ארץ״ כמו שאמרנו. ״ולאמר לציון עמי אתה״, ״ולאמר״, לאותם השערים והדברים המצויינים אלו על אלו. ״עמי אתה״, אל תקרי עַמי אתה אלא עִמי אתה, להיות שותף עמי. מה אני בדיבור שלי עשיתי שמים וארץ, כמו שנאמר ״בדבר ה׳ שמים נעשו״, כך גם אתה. אשרי אותם שעוסקים בתורה.

160. עי׳ זהר (ויקרא ח ע״א): רבי אחא פתח (בראשית כ ג) ויבא אלהי״ם אל אבימלך בחלום הלילה וכתיב (שם ו) ויאמר אליו האלהי״ם בחלום גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת האי ויבא אלהי״ם אל אבימלך מאי שנא באומות העולם ויבא אלהי״ם ולישראל לא (אלא דא הוא רזא דאלהי״ם אחרים ואית לך למנדע דשמא דקודשא בריך הוא (ישעיה נז טו) רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו והיא בלחודוי מלכא על כל מה דאשתכח בין לעילא בין לתתא והיכלא קדישא דיליה באמצעיתא אתתקן וסחרניה אית שבעין כתרין ומנהון אתמשכו שבעין רברבין ואתמנו על שבעין עמין דעלמא למהוי כל חד וחד שליט על עמיה ועל ארעיה וקודשא בריך הוא יהב לישראל רזא דשמיה בלחודיהון והוא שליט על ישראל וירושלם הדא הוא דכתיב (דניאל ט יט) כי שמך נקרא על עירך ועל עמך ולית לעמא אחרא חולקא ביה בקודשא בריך הוא דכתיב (דברים כח י) וראו כל עמי הארץ כי שם יהו״ה נקרא עליך וכתיב (מיכה ד ה) כי כל העמים ילכו איש בשם אלהי״ו וגו׳ וכתיב (דברים לב ט) כי חלק יהו״ה עמו וגו׳) אלא הכי תנינן כל אלהי״ם דהכא ההוא חילא רברבא דממנא עלייהו הוה כגוונא דא (במדבר כב כ) ויבא אלהי״ם אל בלעם לילה ההוא חילא דאתפקד עליה ואי תימא ויאמר אליו האלהי״ם בחלום הכי הוא ודאי גם אנכי ידעתי גם אמאי הכא אלא לרבות קא אתא דאף על גב דלעילא מנאי ידיע גם אנכי ידעתי ואחשוך גם אנכי גם לרבות אותך מחטו לי מחטו חסר אל״ף כתיב מאי קאמר

ההשגחה עליהם

(י) ואמנם אע״פ שאין הקב״ה משגיח על האומות בפרטיהם, כבר אפשר שישגיח בהם לצורך יחיד או רבים מישראל, אמנם זה בבחינת המקרים האמצעיים שביארנו בפרק הקודם.

פרק ה

באופן ההשגחה

(א) הנה עד הנה ביארנו משפטי ההשגחה, עתה נדבר במה שבאופן ההשגחה, וענין זה יתחלק לשני עיקרים הא׳ בהשקפתו ית׳ והב׳ בהשפעתו.

ענין השגחתו יתברך

(ב) בהשקפתו ית׳ כבר ידענו שהוא ית״ש יודע כל, ואין אצלו חסרון ידיעה כלל, לא בעתיד ולא בהוה ולא בעבר, כי כל מה שהיה ויהיה כבר צפוי הוא לפניו מעולם ולא נעלם ממנו דבר, וכל ההוה גלוי הוא לפניו ונודע אצלו ית׳ בכל בחינותיו ולא נסתר ממנו כלל[161]. אמנם נקרא שהוא משקיף על הדברים מה שהוא דן אותם וגוזר עליהם גזירות מוגבלות בגבול הזמן שירצה הֵחָדְשָׁם בהם, ועוד נדבר מזה לפנים בעז״ה.

מאיר הדרך

בגין דחטאה לאו בחילא קיימא אלא הכי אוליפנא בחוביהון דעמא דלתתא אתפגים לעילא בחובי עמא דלתתא אתעבר רברבא דלהון דלעילא משולטניה הדא הוא דכתיב ואחשוך גם אנכי אותך דאף על גב דלעילא מנאי תליא מלתא גם אנכי לרבות לגרמיה מחטו לי בגין דלא ישתכחו גבאי כהאי מחט דנעיץ בבשרא דלא תגרום לי את בחובך לאעברא לי משולטני ויקוצון בי דלא תקוץ לי במחטך כמה דאת אמר (ויקרא כ כג) ואקץ בם כהני קוצין דנעיצין בבשרא.

תרגום: רבי אחא פתח (בראשית כ) ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה, וכתוב ויאמר אליו האלהים בחלום גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת. ויבא אלהים אל אבימלך הזה, מה שונה באומות העולם, ויבא אלהים, ולישראל לא. (אלא זהו סוד של אלהים אחרים, ויש לך לדעת שהשם של הקדוש ברוך הוא (ישעיה נז) רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו, והוא לבדו מלך על כל מה שנמצא, בין למעלה בין למטה, וההיכל הקדוש שלו באמצע נתקן, וסביבו יש שבעים כתרים, ומהם נמשכו שבעים שרים ונפקדו על שבעים עמי העולם, להיות כל אחד ואחד שולט על עמו ועל ארצו, והקדוש ברוך הוא נתן לישראל סוד של שמו, להם בלבד, והוא שולט על ישראל וירושלים, זהו שכתוב (דניאל ט׳) כי שמך נקרא על עירך ועל עמך, ואין לעם אחר חלק בו בקדוש ברוך הוא, שכתוב וראו כל עמי הארץ כי שם יי׳ נקרא עליך, וכתוב (מיכה ד׳) כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו וגו׳, וכתוב (דברים ל״ב) כי חלק יי׳ עמו וגו׳.) אלא כך שנינו, כל אלהים של כאן, היה אותו כח גדול שממונה עליהם, כדוגמא זה ויבא אלהים אל בלעם לילה, אותו כח שנפקד עליו. ואם תאמר ויאמר אליו האלהים בחלם, כך זה ודאי, גם אנכי ידעתי למה כאן גם, אלא שבא לרבות, שאף על גב שלמעלה ממני ידוע, גם אנכי ידעתי, ואחשוך גם אנכי, גם לרבות אותך. ״מחטו לי״ מחטו חסר אל״ף כתיב, מה אמר, משום שחטא אינו עומד בכח, אלא כך למדנו בחטאי העם שלמטה נפגם למעלה, בחטאי העם שלמטה מעבר (מעבירים) השר שלהם שלמעלה משלטונו, זהו שכתוב ואחשוך גם אנכי אותך, שאף על גב שלמעלה ממני תלוי הדבר, ״גם אנכי״ לרבות לעצמו. ״מחטו לי״ כדי שלא ימצאו אצלי כמו המחט הזו הנעוצה בבשר, שלא תגרום לי אתה בחטאך להעביר אותי משלטוני ויקוצו בי, שלא תקץ אותי במחטך, כמו שנאמר (ויקרא כ) ואקץ בם, כמו הקוצים הללו שנעוצים בבשר.

161. עי׳ משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק ב הלכה ט): כל הנמצאים חוץ מן הבורא מצורה הראשונה עד יתוש קטן שיהיה בטבור הארץ הכל מכח אמתתו נמצאו ולפי שהוא יודע עצמו ומכיר גדולתו ותפארתו ואמתתו הוא יודע הכל ואין דבר נעלם ממנו.

ענין השפעתו

(ג) אך השפעתו היא מה שיוציא רצונו ית׳ לפועל באותו הסדר וההדרגה שהוא חפץ. והנה בהיות שסידר בריותיו בסדר הדרגה והשתלשלות מפני שחפץ בסדר הזה, הנה כמו שרצה בהשתלשלות זה בבחינת מציאות הנבראים, כן רוצה בו בבחינת התמדתם ופעולותיהם בכל עניניהם, ובסדר זה מקיימם בכל בחינותיהם, ומשפיע בהם למה שרצה בענינם ויחסיהם. והנה הוא ית״ש ישפיע למלאך, והמלאך למלאך שתחתיו במדריגה, וכן מדריגה אחר מדריגה[162], עד שהמלאך האחרון יפעל בגשמיות[163], לקיים דבר או לחדש אותו כפי מה שיצאה גזירת רצונו ית׳. ואמנם קיום כל הוה בכל

מאיר הדרך

162. עי׳ משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק ב הלכה ז): שינוי שמות המלאכים על שם מעלתם הוא ולפיכך נקראים חיות הקדש והם למעלה מן הכל ואופנים וארלים וחשמלים ושרפים ומלאכים ואלהים ובני אלהים וכרובים ואישים כל אלו עשרה השמות שנקראו בהן המלאכים על שם עשר מעלות שלהן הן ומעלה שאין למעלה ממנה אלא מעלת האל ברוך הוא היא מעלת הצורה שנקראת חיות לפיכך נאמר בנבואה שהן תחת כסא הכבוד ומעלה עשירית היא מעלת הצורה שנקראת אישים והם המלאכים המדברים עם הנביאים ונראים להם במראה הנבואה לפיכך נקראו אישים שמעלתם קרובה למעלת דעת בני אדם.

163. עי׳ זהר בא מב ע״ב: הכי עלת העלות עביד עשר ספירות וקרא לכתר מקור וביה לית סוף לנביעו דנהוריה ובגין דא קרא לגרמיה אין סוף ולית ליה דמות וצורה ותמן לית מאנא למתפס ליה למנדע ביה ידיעא כלל ובגין דא אמרו ביה במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור לבתר עבד מאנא זעירא ודא י׳ ואתמליא מניה וקרא ליה מעין נובע חכמה וקרא גרמיה בה חכם ולההוא מאנא קרא ליה חכמ״ה ולבתר עבד מאנא רברבא וקרא ליה ים וקרא ליה בינה והוא קרא לגרמיה מבין בה חכם מעצמו ומבין מעצמו כי חכמה איהי לא אתקריאת חכמה מגרמה אלא בגין ההוא חכם דאמלי לה מנביעו דיליה ואיהי לא אתקריאת בינה מגרמה אלא על שם (נ״א בגין) ההוא מבין דאמלי לה מניה דאי הוה מסתלק מנה אשתארת יבשה הדא הוא דכתיב (שם יד יא) אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש לבתר (ישעיה יא טו) והכהו לשבעה נחלים ועבד ליה לשבעה מאנין יקירין וקרא לון גדול״ה גבור״ה תפאר״ת נצ״ח הו״ד יסו״ד מלכו״ת וקרא גרמיה גדול בגדול״ה וחסי״ד גבור בגבור״ה מפואר בתפאר״ת מארי נצחן קרבין בנצ״ח נצחים ובהו״ד קרא שמיה הוד יוצרנו וביסו״ד קרא שמיה צדיק ויסו״ד כלא סמיך ביה כל מאנין וכל עלמין ובמלכות קרא שמיה מלך ולו הגדול״ה והגבור״ה והתפאר״ת והנצ״ח וההו״ד כי כ״ל בשמים דאיהו צדי״ק ולו הממלכה דאיהו מלכו״ת כלא ברשותיה למחסר במאנין ולאוספא בהון נביעו ולמחסר כפום רעותיה (ס״א בהון) ביה ולית עליה אלהא דיוסיף ביה או יגרע ביה.

לבתר עבד משמשין לאלין מאנין כרסייא בארבע סמכין ושית דרגין לכרסייא הא עשר וכלא איהו כרסייא כגון כוס דברכה דתקינו ביה עשרה דברים בגין תורה דאתייהיבת בעשרה דברן בגין עלמא דאיהו מעשה בראשית דאתברי בעשרה מאמרות ותקין לכרסייא כתות לשמשא ליה דאינון מלאכים אראלים שרפים חיות אופנים חשמלים אלים אלהים בני אלהי״ם אישי״ם ולאלין עביד שמשין סמא״ל וכל כתות דיליה דאינון כעננים למרכב בהון לנחתא בארעא ואינון כסוסין לון.

תרגום: כך עלת העלות עשה עשר ספירות וקרא לכתר מקור ובו אין סוף לנביעת אורו ולכן קרא לעצמו אין סוף ואין לו דמות וצורה ושם אין כלי לתפוס אותו לדעת בו ידיעה כלל ולכן אמרו בו במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור. אחר כך עשה כלי קטן וזה י׳ והתמלא ממנו וקרא לו מעיין נובע חכמה וקרא את עצמו בו חכם ולאותו הכלי קרא לו חכמ״ה ואחר כך עשה כלי גדול וקרא לו ים וקרא לו בינה והוא קרא את עצמו מבין בה. חכם מעצמו ומבין מעצמו כי חכמה לא נקראת חכמה מעצמה אלא משום אותו חכם שמלא אותה ממעיינו והיא לא נקראת בינה מעצמה אלא על שם (בגלל) אותו מבין שמלא אותה ממנו שאם היה מסתלק ממנה היא תשאר יבשה זהו שכתוב אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש. אחר כך ״והכהו לשבעה נחלים״ ועשה אותו לשבעה כלים נכבדים וקרא להם גדולה גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות וקרא את עצמו גדול בגדולה וחסיד גבור בגבורה מפואר בתפארת בעל נצחון קרבות בנצח נצחים ובהוד קרא את שמו הוד יוצרנו וביסוד קרא שמו צדיק וביסוד הכל סמוך בו כל הכלים וכל העולמות ובמלכות קרא שמו מלך ולו הגדל״ה והגבור״ה והתפאר״ת והנצ״ח וההו״ד כי כל בשמים שהוא צדי״ק ולו הממלכה שהיא מלכו״ת. הכל ברשותו לחסר בכלים ולהוסיף בהם נביעה ולחסר כפי רצונו (בהם) בו ואין עליו אלוה שיוסיף בו או יגרע בו.

אחר כך עשה משמשים לכלים הללו כסא בארבעה עמודים ושש דרגות לכסא הרי עשר והכל הוא בכסא כמו

מדריגה שהוא, אינו אלא ממנו ית׳, כי הוא ית״ש מקיים בכחו הנבראים והשתלשלותם כל אחד כפי ענינו. אבל הוצאת הפעולות לגשמיות כפי סדר הנמצאים ויחסיהם שזכרנו למעלה, זה נעשה בהדרגה שזכרנו.

פעולת פקידי הטבע במשמרותם

(ד) והנה שם האדון ב״ה בטבע כל פקיד לעמוד על משמרתו[164], ולקיים בגבורה מה שנמסר בידו, ולא ידחה ממשמרתו אלא באותו הסדר שסידר האדון ב״ה. דרך משל, שר האילנות ישתדל ויתאמץ להחזיק אילנותיו, ואולם בהיות הגזירה מלפניו ית׳ יחזיק שר הרוח את הרוח כפי מה שיוגזר עליו, וידחה שר האילנות כפי זה, ויעקרו כפי זה מאילנותיו בכח הרוח. ויש בדברים האלה הדרגה רבה ופרטיות רב, כי יש המלאכים פקידי הטבע הגשמי המחזיקים כל חלקי הגשמיים בחוקותיהם הטבעיים, ועליהם שרי גזירות הגמול המניעים מלאכי הטבע לסבב הענינים לפי הגזירות, וכמה פרטים לפרטים כפי נפלאות סתרי הנהגתו ית׳.

(ה) ואולם הוא ית״ש משקיף על הכל, עליונים ותחתונים, שרשים וענפיהם, ומכוין תמיד אל השלימות הכללי, ולזה מסבב כל הבריאה. ונחלק הענין בפרטיה כפי מה שנמצא בהכנתם, אלה לידחות ואלה ליקרב, אלה ליצרף ואלה לנוח, כל אחד כפי מה שראוי שיגיע לו להקים כלל הבריאה על השלימות.

ענין הנסים

(ו) והנה הוא ית״ש ברצונו משנה סדרי בראשית בכל עת שירצה, ועושה ניסים ונפלאות כחפצו בדברים שונים, כמו שיגזור היותו נאות לתועלת הבריאה, לפי הענין ולפי הזמן, ומה הוא זה שאמרו ז״ל, תנאים התנה הקב״ה עם כל מעשה בראשית (ב״ר פ״ה סי׳ ה[165]) לא שלא ישנה הקב״ה דבר מעתה, כי ודאי משנה הוא בכל עת שירצה שינוי גמור. אבל הענין הוא, שבעת הבריאה הראה והודיע לכל שרשי הנבראים ענינם ואמיתת מציאותם והתכלית למה נבראו, ואל מה עתידים היו לסבוב בגלגוליהם, ומה יהיה סוף ענינם, והשיגו וידעו שהכל היה הולך לתכלית הטוב האמיתי. ונתרצו בדבר ושמחו בו, והוא מה שאמרו ז״ל במ״א, כל מעשי בראשית לדעתן נבראו (ר״ה יא ע״א). ואמנם כשהודיעם הקב״ה אמיתת ענינם וחוקם ואמיתת כל גלגולם, הראם כמו כן שממה שהיה מצטרך לשלימותם היה שיעשו בהם אותם הנסים לישראל או לצדיקים מהם באותם הזמנים[166]. ואמנם הדבר הזה נאמר

מאיר הדרך

כוס של ברכה שתקנו בו עשרה דברים משום התורה שנתנה בעשר דברות ומשום העולם שהוא מעשה בראשית שנברא בעשרה מאמרות. ותיקן לכסא כיתות לשמש אותו של אותם מלאכים אראלים שרפים חיות אופנים חשמלים אלים אלהים בני אלהי״ם אישי״ם ולאלה הוא עשה שמשים סמא״ל וכל הכיתות שלו שהם כמו עננים לרכוב בהם לרדת לארץ והם כמו סוסים להם.

164. עי׳ לעיל הערה 93.

165. עי׳ בראשית רבה (פ״ה סי׳ ה): אמר ר׳ יוחנן, תנאין התנה הקדוש ברוך הוא עם הים שיהא נקרע לפני ישראל הדא הוא דכתיב (שמות יד) וישב הים לאיתנו לתנאו שהתנה עמו. אמר רבי ירמיה בן אלעזר, לא עם הים בלבד התנה הקדוש ברוך הוא, אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית. הה״ד (ישעיה מה) אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי מידי נטו שמים וכל צבאם צויתי צויתי את הים שיהיה נקרע לפני ישראל, צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו לפני משה, שנאמר האזינו השמים וגו׳. צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע שנאמר (יהושע ו) שמש בגבעון דום. צויתי את העורבים שיכלכלו את אליהו שנאמר (מלכים א יז) והעורבים מביאים לו וגו׳ צויתי את האור שלא תזיק לחנניה מישאל ועזריה צויתי את האריות שלא יזיקו את דניאל צויתי את השמים שיפתחו לקול יחזקאל שנאמר (יחזקאל א) נפתחו השמים וגו׳, צויתי את הדג שיקיא את יונה שנא׳ (יונה ב) ויאמר ה׳ לדג ויקא את יונה.

166. עי׳ רמב״ם (אבות פ״ה מ״ו): עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן, פי הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן והמטה והשמיר והכתב והמכתב והלוחות וי״א אף המזיקין וקבורתו של משה ואילו של

בשרשים העליונים, ואחר כך על פי כל זה נשתלשלו בהשתלשלות, ונקבעו הדברים בגשמיות כראוי להם, והועמדו עליהם הפקידים המחזיקים אותם בחוקם הטבעי. ובעת שרוצה הקב״ה, יגזור על הפקידים האלה ויעמדו מתפקידם וישתנו ממהלכם הטבעי כפי מה שתהיה עליהם הגזירה, וכבר אפשר שהגעת הגזירה להם תהיה בדרכים שונים, פירוש שתגיע דרך משל כמצות מלך עליהם, או כגערת מושל שזעם, כענין שנאמר, ויגער בים סוף ויחרב וכו׳ (תהלים קו ט), וכיוצא בזה מן הדרכים הכל לפי הענין בזמנו.

פרק ו

בסדר ההשגחה

ענין הבתי דינין של מעלה

(א) סידר האדון ב״ה שהנהגת עולמו כולה, בין מה שלמשפט המעשים של בני הבחירה, ובין למה שראוי להתחדש בעולם ובריותיו, יעשה בסדר כעין מלכות הארץ. וכן אמרו ז״ל, מלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא (ברכות נח ע״א[167]), והיינו בבתי דינין וסנהדראות עם כל דרכיהם וחוקותיהם. וזה, כי הנה סידר בתי דינים שונים של נמצאים רוחניים במדריגות ידועות, ובסדרים ידועים שלפניהם יערכו כל הענינים הראוים לישפט, ובגזירתם יקומו כל הדברים, וכמו שאמר דניאל, בגזרת עירין פתגמא וכו׳ (דניאל ד יד)[168].

מאיר הדרך

אברהם אבינו ויש אומרים אף צבת בצבת עשויה - אף צבת בצבת עשויה. קמייתא מאן עבדה כבר זכרנו לך בפרק הח׳ שהם לא יאמינו בחידוש הרצון בכל עת, אבל בתחילת עשיית הדברים שם בטבע שיעשה בהם כל מה שיעשה הן יהיה הדבר שיעשה תמידי. והוא הדבר הטבעי. או יהיה חדוש לעתים רחוקים והוא המופת הכל בשוה על כל אמרו שביום השישי שם בטבע הארץ שתשתקע קרח ועדתו, ולבאר שיוציא המים, ולאתון שידבר, וכן השאר. וכתב הוא התורה הכתובה לפניו יתברך כמו שאמר ולא נודע איך הוא, והוא אמרו ואתנה לך את לוחות האבן, והמכתב הוא הכתיבה שעל הלוחות כמו שאמר והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות. ואולי תאמר אחרי שכל הנפלאות כולם הושמו בטבעי הדברים ההם מששת ימי בראשית למה ייחד אלו העשרה, דע שלא ייחדם לומר שאין שום מופת שהושם בטבע הדברים רק אלו אבל אמר שאלו נעשו בין השמשות לבד ושאר הנפלאות והמופתים הושמו בטבעי הדברים אשר נעשו בו בעת העשותם תחילה, ואמרו על דרך משל שיום שני בהחלק המים הושם בטבע שיחלק ים סוף למשה והירדן ליהושע וכן לאלישע, ויום רביעי כשנברא השמש הושם בטבעו שיעמוד בזמן פלוני בדבר יהושע אליו, וכן שאר הנפלאות מלבד אלו העשרה שהושמו בטבעי הדברים ההם בין השמשות.

167. והנה הגמ׳ בברכות איירי בעניין היות המלך בא בשקט ולא ברעש. אמנם עי׳ זהר שמות ו ע״א מפרט יותר: בספרא דרב ייבא סבא הכי אמר, כתיב (דניאל ד יד) בגזרת עירין פתגמא, ומאמר קדישין שאלתא, כל דינין דהאי עלמא וכל גזרין וכל שאלתין, כלהו קיימי בחד היכלא דתמן ע״ב סנהדרין מעיינין בדינין דעלמא, וההוא היכלא אקרי היכל זכותא, בגין דכד דיינין דינא מהפכין בזכותא דבר נש בקדמיתא, מה דלאו הכי בדרגא דההוא סטרא אחרא, דתמן איהו אתר דאקרי חובה, בגין דכל עובדוי דההוא אתר דנחש אשת זנונים, לא איהו אלא למהפכא בחובה דבר נש, ולמלשן עבדא למאריה, ע״כ.

[תרגום: בספרו של רב ייבא סבא כך אמר כתוב בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין [בגזרת מלאכים דבר ומאמר קדושים] שאלה כל דיני העולם הזה וכל הגזרות וכל הבקשות כולם עומדים בהיכל אחד ששם שבעים ושנים סנהדרין מעיינים בדיני העולם ואותו היכל נקרא היכל הזכות משום שכשדנים דין מהפכים בזכות האדם בראשונה מה שאין כן בדרגת אותו הצד האחר ששם הוא מקום שנקרא חובה משום שכל מעשי אותו המקום של נחש אשת זנונים אינו אלא להפוך בחטאו של האדם ולהלשין עבד לאדונו.]

ועי׳ לקמן ח״ד פרק ו אות טו.

168. ז״ל הפסוק בשלימות: ״בגזרת עירין פתגמא ומאמר

הדין בב״ד שלמעלה

(ב) והנה הוא ית״ש מופיע בכל הסנהדראות האלה, ומשפיע בם, ומעמידם על תוכן הענין באמת, שיצא המשפט לאמתו. ויש מן הסנהדראות שהקב״ה שם לראש, וכענין שנאמר, ראיתי את ה׳ יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו (מלכים א׳ כב יט), ופירשו ז״ל, אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה[169], ואמר דניאל, עד די כרסוון רמיו ועתיק יומין יתיב וכו׳, דינא יתיב וספרין פתיחו (דניאל ז ט[170]). ואמנם עיקר הדבר כך הוא, הנה כבר ביארנו למעלה כמה מן הדקדוק נמצא בדינו של כל איש ואיש, כי הנה בכלל איש מן האנשים ימצאו טענות רבות לפי סבות שונות להיות נידון האיש ההוא לדרכים רבים מדרכי המשפט. ובפרט גם כן בכל מעשה ומעשה ממנו, הנה ימצאו בו בחינה לזכות ובחינה לחובה לכמה צדדין רבים, כי כל עניני העולם מורכבים בהרכבות רבות באמת ונמשכים בדרכים שונים. ואולם כל הבחינות האמיתיות האלה מתגלים בבתי דינין העליונים האלה לאמתם, וכל אחד מן הצבא הנמצא באותו הבית דין מתגלה לו לפי ענינו אחת מן הבחינות, עד שבין כולם מתגלות הבחינות כולם, לא נכחד דבר. ואז ישקל הענין לפי כל הבחינות האמיתיות ההם, ותצא הגזירה כפי הנאות. ואולם הגמר הזה יעשהו מי שהוא ראש בבית דין ההוא, ואם הוא מהבתי דינים שהאדון ב״ה רוצה ויושב שם לראש, הנה אע״פ שהכל צפוי לפניו, יניח לכל המשרתים הצבא שלפניו שיטענו כפי המתגלה להם מבחינות הענין באמת, ויגמור הדבר כפי הראוי וכמ״ש.

ענין העדים בב״ד שלמעלה

(ג) נמצא לפי שרש זה שאין הקב״ה דן את העולם בבחינת ידיעתו אלא בבחינת הסדרים שרצה וסידר לענין, וממה שסידר עוד בזה הוא שלא יבא לישפט ענין מהענינים בשום בית דין מאלה עד שיובא לפניו מפקידים שהפקיד לענין זה, והיינו שהנה הפקיד בחפצו ית׳ פקידים מן הסוג המלאכי שישגיחו על כל הענינים ההוים בעולם, ואלה יבואו לבית דין שלמעלה ויעידו על הדברים שהשיגו ונגלה להם, ואז יבואו הענינים במשפט[171]. וכבר זכרתי פעמים שאין הענינים האלה נמשכים אחר ידיעתו ית׳, כי לא היו שום אחד מהענינים האלה צריכים לו, שהכל צפוי לפניו מעולם, אלא שכן גזר וסידר בחכמתו הנפלאה, ועל פי אלה הסדרים מתנהג העולם באמת, ועל אלה הדרכים והענינים הוא שירמזו

מאיר הדרך

קדישין שאלתא עד דברת די ינדעון חייא די שליט עליא במלכות אנושא ולמן די יצבא יתננה ושפל אנשים יקים עליה״.

תרגום: הדבר נעשה בגזירת מלאכים, ומשפט במאמר קדושים, כך כל בעלי חיים יודעים שהאדון כל שולט על מלכות בני אדם, ליתן למי שרוצה למנות הקטנים ביותר עליו.

ועי׳ סנהדרין (דף לח ע״ב): אמר רבי יוחנן, אין הקדוש ברוך הוא עושה דבר אלא אם כן נמלך בפמליא של מעלה. שנאמר בגזירת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאילתא.

169. עי׳ שמות רבה (פל״א סי׳ יד): אדם שחטא אחת מכל העבירות ועומד לפני הקב״ה בדין, המלאכים עומדין אלו מלמדים זכות ואלו מלמדים חובה, שנאמר (ד״ה ב יח) ראיתי את ה׳ יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים על ימינו ושמאלו.

ועי׳ ירושלמי סנהדרין (פרק א הלכה א) א״ר יהודה בן פזי אף הקב״ה אינו דן יחידי שנאמר וכל צבא השמי׳ עומדי׳ עליו מימינו ומשמאלו אילו מטין לכף זכות ואילו מטין לכף חובה.

170. ז״ל: חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתב לבושה כתלג חור ושער ראשה כעמר נקא כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דלק.

תרגום: הייתי רואה עד שהכסא עלה ועתיק הימים ישב, לבושו כשלג לבן ושער ראשו כצמר נקי כסאו ניצוצין של אש גלגוליו אש בוער.

171. עי׳ איוב (לג כג): אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו.

ועי׳ זהר (וישלח קעד ע״ב): אמר רבי אבא, בשעתא דבר נש אזיל בארחי דאורייתא, וכל ארחוי מתתקנן כדקא יאות, כמה סניגורין קיימין עליה לאדכרא ליה לטב, פתח ואמר אם

הכתובים במליצותיהם, כענין שנאמר וירד ה׳ לראות וכו׳ (בראשית יא ה), ויבאו בני האלקים להתיצב וכו׳ (איוב א ו), עיני ה׳ המה משוטטות בכל הארץ (זכריה ד י), אלה אשר שלח ה׳ להתהלך בארץ (זכריה א י), ואחרים כאלה, הכל נאמר על דרכי ההנהגה הזאת, כפי הסדרים שסידר[172], ואותם המלאכים המופקדים להשגיח על עניני העולם ולהעיד עליהם יקראו עיני ה׳[173]. ובהגלותו ית״ש על אחד מהבתי דינים לשפוט ענין מהענינים, כגון ענין בוני המגדל, בזמנו נאמר וירד ה׳ לראות וכו׳, וכן כל כיוצא בזה. ואולם צריך שתתבונן שאין הדמיון באלה הענינים עם מה שנעשה במלכות הארץ אלא בסדרים, אך באופן העשות הדברים אין הדמיון אמיתי, כי בגשמים נעשים כפי מה ששייך בהם בהשגתם ובכל עניניהם, וברוחניים כפי מה ששייך בהם בהשגתם ובעניניהם.

ענין הקטיגור

(ד) והנה שם האדון ב״ה את הקטיגור, והוא השטן שנאמר בו, ויבא גם השטן בתוכם (איוב א ו, ב א[174]), ופקודתו לתבוע דין בבתי הדין, וכשהוא תובע יתעוררו הדיינים וישפוטו, וממדת טובו ית׳ שלא יתפוס בדין עד שיקטרג המקטרג. ואע״פ שחטאי החוטא גלוים לפניו, ואולם גם לזה חקק חוקים וסידר סדרים, פירוש לקטרוגו של המקטרג איך יהיה ומתי יהיה, וכענין מה שכתבו ז״ל, השטן מקטרג בשעת הסכנה (בראשית רבה צא ט), וכן מ״ש ז״ל, שלשה מזכירים עונותיו של אדם (ברכות נה ע״א[175]), ופרטים רבים כיוצא בזה.

חוקות הדין שלמעלה

(ה) ואולם לכל עניני המשפטים האלה בכללם ובפרטיהם חוקים ודרכים מסודרים כמו שגזרה חכמתו ית׳, לזמני המשפט ולבחינותיו, כגון מה שאמרו ז״ל בארבעה פרקים העולם נידון (ר״ה טז ע״א), ומה שאמרו מלך נכנס תחלה מקמי דליפוש חרון אף (שם), וכן מה שאמרו תבואה תרי דיני מתדנא (שם), וההפרשים שבין קודם גזר דין ולאחר גזר דין[176], וכמה פרטים אחרים כיוצא באלו.

מאיר הדרך

יש עליו מלאך מליץ, אחד מני אלף, להגיד לאדם ישרו, ויחוננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר (איוב לג כג). הני קראי אית לאסתכלא בהו, וכי לא אתגלי כלא קמי קב״ה, דאיהו צריך למלאכא דיימא קמיה טב או ביש, אלא ודאי אצטריך, דכד אית ליה לבר נש סניגורין לאדכרא זכו דידיה קמיה, ולא אית ליה (לבר נש) קטיגורין, כדין ויחננו, ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר.

תרגום: אמר רבי אבא, בשעה שאדם הולך בדרכי התורה וכל דרכיו מתוקנות כראוי, כמה סנגורים עומדים עליו להזכירו לטוב. פתח ואמר, ״אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחוננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר״. בפסוקים הללו יש להתבונן, וכי לא גלוי הכל לפני הקדוש ברוך הוא שהוא צריך מלאך שיאמר לפניו טוב או רע. אלא ודאי שצריך, שכאשר יש לאדם סנגורים להזכיר זכות שלו לפניו ואין לו (לאדם) קטגורים, אז ״ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר״.

172. עי׳ מורה הנבוכים ח״א פרק מד.

173. עי׳ תיקו״ז קנג ע״ב: אית (אלין) דתליין מרישא ואית (ואלין) דתליין בעיינין וכמה מלאכין ומשריין עלאין דאינון עיני ה׳ ממנן עלייהו ואית פקודין דתליין מן אודנין וכמה מלאכין דאתקריאו אזני ה׳ ממנן עלייהו.

תרגום: יש (אלה) שתלויים מהראש, ויש (ואלה) שתלויים בעיניים, וכמה מלאכים ומחנות עליונים שהם עיני ה׳ ממונים עליהם.

174. כפי הפשט באיוב שם. אמנם עי׳ זהר בא (לב ע״ב) שדורשים את זה על הדין של ראש השנה.

175. ז״ל: שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה ומוסר דין על חבירו לשמים.

176. עי׳ ר״ה יז ע״ב ויח ע״א שציבור יכולים לקרוע דין בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין, ויחיד אינו יכול לקרוע דינו כי אם קודם גזר דין, עיי״ש כל העניין.

ועי׳ נדה ע ע״ב: כתוב אחד אומר כי לא ישא פנים ולא יקח שוחד וכתוב אחד אומר ישא ה׳ פניו אליך, כאן, קודם גזר דין, כאן, לאחר גזר דין.

פרק ז

בענין השפעת הכוכבים

שימוש הכוכבים לצורך העצמים השפלים

(א) הנה כבר ביארנו בחלק א׳ שכל עניני הגשמים שרשם הוא בכחות הנבדלים. ואמנם שם משתרשים הענינים האלה בכל הדרכים שצריכים להשתרש, ואחר כך צריכים ליעתק ולימשך אל הגשמיות בצורה שצריכים לימצא בו. והנה לצורך זה הוכנו הגלגלים וכוכביהם, שבהם ובסיבוביהם נמשכים ונעתקים כל אותם הענינים שנשתרשו ונזמנו למעלה ברוחניות אל הגשמיות פה למטה, ועומדים פה בצורה הראויה[177]. ואמנם מנין הכוכבים ומדריגותיהם וכל מחלקותיהם היו כפי מה שראתה החכמה העליונה היותו צריך ונאות אל ההעתק הזה שזכרנו. והנה נשפע מן הכוכבים כח הקיום אל העצמים הגשמים שתחתיהם, שעל ידיהם נעתק ענינם מבחינתו למעלה בשרשים אל בחינתו למטה[178].

השפעת הכוכבים למקרים

(ב) ואולם עוד ענין אחר חקק הבורא ית׳ בכוכבים האלה. והוא, שגם כל עניני מקרי הגשמים ומשיגיהם אחרי שהוכנו למעלה, ימשכו על ידיהם למטה באותה הצורה שצריכים לקרות להם. דרך משל, החיים העושר החכמה הזרע[179] וכיוצא כל אלה הענינים, מוכנים למעלה בשרשים ונעתקים למטה בענפים בצורה הראויה על ידי הכוכבים, וזה במחלקות ידועות ובקיבוצים מיוחדים שהוחקו להם וסיבובים ידועים. ונתפלגו ביניהם כל המקרים הקורים את הגשמים למיניהם, ונקשרו הגשמים כולם תחת שליטתם כפי סדריהם

מאיר הדרך

177. עי׳ לעיל הערה 150, ועי׳ רמב״ן דברים יח י: ודע והבן בענין הכשפים, כי הבורא יתעלה כשברא הכל מאין, עשה העליונים מנהיגי התחתונים אשר למטה מהם, נתן כח הארץ וכל אשר לפניה בכוכבים ובמזלות לפי הנהגתם, ועשה עוד על הכוכבים והמזלות מנהיגים מלאכים ושרים שהם נפש להם. ועי׳ זהר חדש צב ע״ג.

178. עי׳ לעיל הערה 93.

179. עי׳ ספר יצירה (פ״ד מ״ב): שבע כפולות בג״ד כפר״ת יסודן [שעל זה נתיסדו הבג״ד כפר״ת להנהיג את העולם על ידיהם באלו הז׳ (ביאורים ח״א פו ע״א)] חכמה עושר זרע חיים ממשלה שלום וחן. (פ״ד מ״ג): שבע כפולות בג״ד כפר״ת בדבור ובתמורה, תמורת חכמה אולת, תמורת עושר עוני, תמורת זרע שממה, תמורת חיים מות, תמורת ממשלה עבדות, תמורת שלום מלחמה, תמורת חן כיעור. שם (פ״ד מ״ח): (בבא א׳) המליך אות ב׳ בחכמה וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהם לבנה בעולם יום ראשון בשנה ועין ימין בנפש זכר ונקבה. (פ״ד מ״ט) (בבא ב׳): המליך אות ג׳ בעושר וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהם מאדים בעולם יום שני בשנה ואוזן ימין בנפש זכר ונקבה. (פ״ד מ״י) (בבא ג׳) המליך אות ד׳ בזרע וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהם חמה בעולם יום שלישי בשנה ונחיר ימין בנפש זכר ונקבה. (פ״ד מי״א) (בבא ד׳) המליך אות כ׳ בחיים וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהם נוגה בעולם יום רביעי בשנה ועין שמאל בנפש זכר ונקבה. (פ״ד מי״ב) (בבא ה׳) המליך אות פ׳ בממשלה וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהם כוכב בעולם יום חמישי בשנה ואוזן שמאל בנפש זכר ונקבה. (פ״ד מי״ג) (בבא ו׳) המליך אות ר׳ בשלום וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהם שבתאי בעולם יום ששי בשנה ונחיר שמאל בנפש זכר ונקבה. (פ״ד מי״ד) (בבא ז׳) המליך אות ת׳ בחן וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהם צדק בעולם יום שבת בשנה ופה בנפש זכר ונקבה.

להתחדש בהם כפי מה שיושפע מן המערכה, לפי הקישור שיתקשר בה כל איש ואיש.

שעבוד התחתונים להשפעת הכוכבים וביטול זה לישראל

(ג) והנה נשתעבדו לזה הסדר כל בני אדם גם כן להתחדש בהם כפי מה שימשך להם מן המערכה. אמנם כבר אפשר שתבוטל תולדת הכוכבים מכח חזק ועליון מהם, ועל יסוד זה אמרו אין מזל לישראל (שבת קנו ע״א), כי כח גזירתו ית׳ והשפעתו גובר על הכח המוטבע בהשפעת המערכה, ותהיה התולדה לפי ההשפעה העליונה ולא לפי השפעת המערכה[180].

מאיר הדרך

180. עי׳ זו״ח (לב ע״ג): מאן דאתיליד בפלוגתא דשעתא קדמאה דיומא תניינא יהא בינוני בעותרא. מאן דאתיליד בסופא דשעתא האי איהו בזנבא דשור יהא עני. ויומין דכל חד מתפלגין לתלת סטרין כגוונא דנשמתא ורוחא ונפשא. נשמתא איהו מכרסייא יקירא ואיהי מרכבה בריש כל כוכב ומזל. רוחא איהי מן מלאכייא ואיהי מרכבה במציעות כל כוכב ומזל. ונפשא שותפי דבעיראן ועופין וכל אילין דתאוה דעלמא שפלה ואיהי מרכבה בסופא דכל שעתא ובסופא דכל כוכב ומזל.

ומסטרא דנפשא דבעירא יומוי דב״נ קצירין ואינון מעט ורעים. דכל יומי דב״נ דאינון בעניותא בצערא ובדוחקא לאו אינון חיים וכל שכן אי אינון יומין בלא תורה ומצוה דלאו אינון חיים.

אם חזר בתיובתא אע״ג דאיהו בזנב טלה או שור בכל מזל ומזל קב״ה אוסיף ביה רוחא יתירא דמלאכין וסליק מזנבא למהוי בינוני. זכה יתיר למיהדר בתיובתא במחשבתיה קב״ה יהיב ליה נשמתא מכורסייא וסליק למהוי רישא בריש כל כוכב ומזל.

ובג״ד אין מזל לישראל. ואע״ג דאתיליד בריש שעתא, וקלקל עובדוי, קב״ה נחית ליה מרישא לגופא, למהוי בנוני. ואי מקלקל יתיר בעובדוי, נחית ליה לסופא דכל מזל ומזל. והאי איהו תלוי במזל, ומזל רכיב עליה ושליט עליה. אבל בזמנא דנשמתיה שליט ורכיב על מזלא, מזלא איהו טפילא לרוכב עליו. ואם מזלא דאיהו טפלה לרוכב שליט עליה, איתמר ביה הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה הוא ילוך ואתה לא תלונו הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב. ואיתמר על נשמתיה ורוחיה, והיו חייך תלוים לך מנגד.

ואם חזר בתיובתא, יחזרון ליה רוחיה ונשמתיה, ואתקיים ביה קרא דכתיב, ונתנך ה׳ לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה כי תשמע אל מצות ה׳ אלקיך. במצות זכי לרוחא. באורייתא זכי לנשמתא.

תרגום: מי שנולד בחצי שעה ראשונה של יום השני, יהיה בינוני בעושר, ומי שנולד בסוף השעה, זהו בזנב שור, יהיה עני.

והימים שכל אחד, מתחלקים לשלשה אופנים, הנשמה והרוח והנפש, והיא רוכבת בראש של כל כוכב ומזל, הרוח הוא מן המלאכים, והיא רוכבת באמצע כל כוכב ומזל, ונפשו משותפת עם הבהמות והעופות, כל אלו החושקות של עולם השפל, והיא רוכבת בסופם של כל כוכב ומזל, ומצד הנפש הבהמית, ימיו של אדם הם קצרים ומעטים ורעים, כי כל הימים של האדם שהם בעניות בצער ובדוחק, אינם חיים, וכל כן אם הם ימים בלא תורה ומצות, שאינם חיים.

ואם חזר בתשובה, אף על פי שהוא בזנב טלה או שור שבכל מזל ומזל, הקב״ה מוסיף בו רוח יתירה מן המלאכים, ועולה מזנב להיות בינוני, [אם] זכה יותר לחזור בתשובה במחשבות, נותן לו נשמה מהכסא, ועולה להיות ראש בראש כל כוכב ומזל.

ובעבור זה אין מזל לישראל, אל על פי שנולד בתחילת השעה, וקלקל את מעשיו, הקב״ה מוריד אותו מראש לגוף להיות בינוני, ואם מקלקל את מעשיו יותר, מוריד אותו לסוף כל מזל ומזל, וזה תלוי במזל, והמזל רוכב עליו ושולט עליו, אבל בזמן שנשמתו שולטת ורוכבת על המזל, אז המזל הוא טפל לרוכבת עליו.

ואם המזל שהוא טפל לרוכב השולט עליו, נאמר בו הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה, הוא ילוך ואתה לא תלונו, הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב, ונאמר על נשמתו ורוחו והיו חייך תלואים לך מנגד, ואם חזר בתשובה, יחזרו לו רוחו ונשמתו, ויתקיים בו המקרא שכתוב ונתנך יהו״ה לראש ולא לזנב, והיית רק למעלה ולא תהיה למטה, כי תשמע אל מצות יהו״ה אלהי״ך, במצות זוכה לרוח, בתורה זוכה לנשמה.

עינים ירוקות של הסטרא אחרא, מדידה שנמשכת ממנו סוד תהו, שהוא קו ירוק קליפה של האגוז, שלש קליפות הם הנראות בעינים של הסטרא אחרא, תהו צבע ירוק קליפה הראשונה, בהו צבע לבן קליפה השניה של האגוז, והיא גוון הלבן שבעינים, חשך הוא קליפה השלישית של האגוז והיא אדומה, כעשן שנצטבע אדום של האש, והיא אדום חשוך. מרה שחורה תהום, והיא חלל האגוז, וזה הוא הלבוש של היצר הרע.

ידיעת העתידות ע״י הכוכבים

(ד) ואמנם משפטי ההשפעה הזאת של הכוכבים גם הם מוגבלים כפי מה שגזרה החכמה העליונה היותו נאות, וקצת מדרכיה נודעים לפי סדרי המבטים, והוא מה שמשיגים הוברי השמים[181]. אכן לא כל אמיתת סדריה מתגלית בזה, על כן לא ישיגו החוזים בכוכבים אלא קצת מהענינים העתידים ולא בשלימות, וכל שכן שכבר יש ביטול לתולדותם כמ״ש, ועל זה אמרו ז״ל (ב״ר פרשה פה סי׳ ב) מאשר ולא כל אשר[182].

פרק ח

בהבחנות פרטיות בהשגחה

(א) ממה שיבחן מאד בהשגחתו ית׳, הוא היות יסוד כל סדרי ההשגחה ודרכיה יושר המשפט וקו הדין. וכענין שנאמר, שבט מישור שבט מלכותך (תהלים מה ז), וכתוב מלך במשפט יעמיד ארץ (משלי כט ד). ואמנם ידענו באמת שאין חפצו של הקב״ה אלא להטיב[183], והנה הוא אוהב את ברואיו כאב האוהב את בנו, אלא שמטעם האהבה עצמה ראוי שייסר האב את בנו להטיבו באחריתו, וכענין שנאמר, כי כאשר ייסר איש את בנו ה׳ אלקיך מיסרך (דברים ח ה). ונמצא שהמשפט והדין עצמו ממקור האהבה הוא נובע, ואין מוסרו של הקב״ה מכת אויב ומתנקם, אלא מוסר אב הרוצה בטובת בנו וכמ״ש. ואולם משורש זה נולדים שני ענינים: האחד, שהמוסר עצמו יהיה ממותק ולא קשה ואכזרי, כי האהבה עצמה תמזוג את הדין ברחמים[184]. והשני,

מאיר הדרך

181. עי׳ ישעיה (מז יג): נלאית ברב עצתיך יעמדו נא ויושיעך הוברי שמים החזים בכוכבים מודעים לחדשים מאשר יבאו עליך.

פי׳ רש״י ד״ה הוברי שמים: יונתן תרגם כמו צופי שמים דמסכן למזלת שמיא דימהו לברה כחמה (שיר השירים ו) ולברור מללו (איוב לג) וכן חברו מנחם עמהם מבררי הליכת המזלות וכה פתרונו יען אשר לא יוכלון הקוסמים לעמוד על דעת רגעי היום ולילה עד ברור להם השמים לטוהר וגם מיכה אמר בנבואה (מיכה ג) חשכם להם מקסום לימד כי ביום מחשך יחתמו הכוכבים ולא יוכלו לקסום.

182. עי׳ ב״ר (פרשה פה פסקה ב) א״ר יהושע בן לוי רואה היתה [אשת פוטיפר] באסטרולוגין שלה שהיא עתידה להעמיד ממנו בן, ולא היתה יודעת אם ממנה אם מבתה, הה״ד (שם מז) מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך. ר׳ איבו אמר מאשר ולא כל אשר.

עי׳ משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק י הלכה ג): והלא המעוננים והקוסמים אומרים מה שעתיד להיות ומה הפרש יש בין הנביא ובינם, אלא שהמעוננים והקוסמים וכיוצא בהן מקצת דבריהם מתקיימין ומקצתן אין מתקיימין, כענין שנאמר יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים החוזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך, מאשר ולא כל אשר. ואפשר שלא יתקיים מדבריהם כלום, אלא יטעו בכל, כענין שנאמר מפר אותות בדים וקוסמים יהולל. אבל הנביא כל דבריו קיימין שנאמר כי לא יפול מדבר ה׳ ארצה וכן הוא אומר הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה.

183. עי׳ לעיל ח״א פ״ב אות א, ובדברינו שם.

184. עי׳ זהר פקודי רנד ע״א: גבריא״ל איהו האי נהורא דבסטרא דצפון, ובכל אתר דאיהו מחי, שרי ביה חסד, בגין דגבריא״ל בתרין סטרין, כליל בתרווייהו, ועל דא מחייא ואסוותא ביה, בסטרא דא קיימא רזא דכתיב (דברים ח ה) כי כאשר ייסר איש את בנו יהו״ה אלהיך מיסרך, ואלין יסורין דרחימותא, דכלילן בסטרא דא ובסטרא דא.

תרגום: גבריא״ל הוא האור הזה שבצד צפון, ובכל מקום שהוא מכה שרוי בו חסד משום שגבריא״ל בשני צדדים כלול בשניהם, ולכן מכה ובו רפואות בצד הזה עומד סוד שכתוב (דברים ח) כי כאשר ייסר איש את בנו ה׳ אלהיך מיסרך, ואלו הם יסורים של אהבה שכלולים בצד זה ובצד זה.

עי׳ יהל אור (ח״ב כו ע״ג), שמיכאל (מלאך החסד)

שלפעמים כשהשעה צריכה לכך, יעבור האדון ב״ה על שורת הדין לגמרי וינהג ברחמים, וכענין שנאמר, וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם (שמות לג יט)[185]. והנה בהיות שרצה הקב״ה בבחירת האדם במעשיו וביושר משפט הגמול לשלם לאיש כמעשהו, הנה כביכול משעבד הוא את הנהגתו למעשה האדם[186] שלא ייטיב לו ולא ירע לו אלא כפי מעשיו. אך באמת הנה האדון ב״ה אינו משועבד לשום חק, ואינו צריך לזולתו, ולא מתפעל משום דבר, ועל כן כשירצה להשתמש מרוממותו, הנה יפעל וינהג כפי רצונו בלי הכרח או עיכוב כלל. ואולם להנהגת המשפט, ינהג כפי השעבוד שזכרנו. אך כשתגזור חכמתו היות נאות העברה על שורת הדין, הנה ישתמש מרוממותו ויחוד שליטתו[187], ויעבור על פשע, ויתקן כל קלקול בעוצם כחו. נמצאו כאן שני מיני השגחה: השגחת השכר ועונש, והשגחת השליטה והיחוד. ובשני הדרכים משגיח כבודו ית׳ תמיד על ברואיו, כי הנה הוא משגיח בהשגחת המשפט לשפוט תמיד את כל המעשה, ומשגיח בהשגחת השליטה לקיים בכחו ויכלתו את הבריאה, ולא תחרב ברוע מעללי בני האדם.

במצב הטוב והרע של עוה״ז

(ב) וממה שצריך שתדע עוד, כי הנה גם השפעתו תחלק לשני מינים: האחד הוא למה שלגוף, והשני למה שלנפש. למה שלגוף כבר ביארנו ענינה, דהיינו למה שלהצלחת האדם ושלותו בעוה״ז. למה שלנשמה, הוא במה שבהשכלה וידיעה ובקרבת האדם אליו ית׳, ויקרו ומעלתו הנפשית. כי הנה המצב הטוב של העוה״ז באמת הוא שיהיו בני האדם דבקים לחכמה ועוסקים בעבודת בוראם[188], ויהיה האמת גלוי וברור, ויהיה הרשע נרדף ונכנע והתרמית מושלך, ולא תמצא עבודה בעולם בלתי אליו ית׳, וכל המדות הטובות תמצאנה ותגברנה ותרחקנה המדות הרעות ותמאסנה. וכנגד זה תרבה השלוה וההשקט, ולא ימצאו יסורים ומכאובים ונזקים, ויהיה האדון ב״ה משרה כבודו[189] בגילוי בעולמו ושמח על מעשיו, ומעשיו שמחים ועליזים לפניו[190].

וההפך לכל זה, בהיות בני האדם שטופים אחרי התאוה, ומואסים בחכמה ורחוקים ממנה, ולא פונים לעבודה כי אם מעט או

מאיר הדרך

וגבריאל (מלאך הדין) נכללים זה בזה, ומבין שניהם נשפעים יסורים של אהבה, ״יסורים״ מצד הדין ו״אהבה״ מצד החסד. ועוד עי׳ זו״ח מא ע״ד, בעניין מהות שם ״הוי״ה אלקיך״ ששם ״הוי״ה״עניינו מצד החסד ו״אלקיך״ מצד הדין, דהיינו חיבור של דין ורחמים יחד.

185. עי׳ ברכות ז ע״א: אמר לפניו רבונו של עולם מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו וכו׳ ואחת לא נתנו לו שנאמר וחנתי את אשר אחון אף על פי שאינו הגון, ורחמתי את אשר ארחם, אף על פי שאינו הגון.

ועי׳ ספר הפליאה (שצט): לשאינו ראוי נותנת לו דרך צדקה שנאמר וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם, וכו׳ דאל״כ יחריב העולם.

ועי׳ שערי אורה (ק ע״א): דע כי פעולת השם העליון שהוא אהי״ה הוא פעולת הרחמים הגמורים, והוא השם המטיב והנותן מתנת חינם ומרחם שלא מצד הדין אלא מצד הרחמים הגמורים, כמו שאמר. וקראתי בשם יהו״ה לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם (שמות לג, יט). והיינו ג״ר (עי׳ פרדס שער כג פרק כב) ולא ו״ק.

186. עי׳ לעיל הערה 159.

187. עי׳ לעיל הערה 95.

188. עי׳ לעיל ח״א פרק ג אות ב.

189. עי׳ רמב״ן בראשית (מו א) שכבוד הוא בחי׳ שכינה.

190. עי׳ רבינו בחיי (שמות כ א): השם המיוחד המפורסם על ידי הכבוד הנה הכבוד מקבל תוספת רוח הקודש וזהו (תהלים קד) יהי כבוד ה׳ לעולם ישמח ה׳ במעשיו ולכך יש להם כח לישראל להיות מחלישין או מוסיפים כח בגבורה של מעלה כפי מעשיהם שכן כתוב (דברים לב) צור ילדך.

ועי׳ עוד (בראשית ו ו): מפני שכבר נתברר אצלנו שהקב״ה חפץ בטוב כענין שכתוב (ישעיה מב) ה׳ חפץ למען צדקו, ולא חפץ ברע כענין שכתוב (תהלים ה) כי לא אל חפץ רשע אתה וגו׳. מפני זה כשהכתוב רצה להודיענו כי כשנעשה מה שהקב״ה חפץ יאמר בו שישמח, כענין שכתוב (שם קד) ישמח ה׳ במעשיו, וכשנעשה מה שלא חפץ

כלום. והאמת ארצה והרשע גובר, ומצליח התרמית והטעות רבה, ועבודות נכריות בעולם, והמדות הטובות נעדרות, והמדות רעות נמצאות מאד. וכנגד זה ההשקט חסר, ואין שלוה, והיסורין והנזקים רבים, והאדון ב״ה מסתיר כבודו מעולמו, והעולם הולך כאלו נעזב למקרה ומשולח לטבע, ואין הקב״ה שמח על מעשיו, ואין בני האדם שמחים לפניו, ולא מכירים ויודעים מה היא שמחת הבריות לפני בוראם. ובזמן כזה הרעים גוברים והטובים נשפלים. ונמצא שהנה יושפע ממנו ית׳ למה שבכל הענינים השייכים לגוף בחלקי המצב שזכרנו, ולמה שבכל הענינים שבו השייכים לנפש.

השפעת הארת פנים והשפעת הסתר פנים

(ג) והנה כבר נתבאר בחלק א׳ פרק ד׳, שאולם מצבו של האדם בעוה״ז הוא מצב שהחומריות והחשך שרשי בו, וההארה נרכבת ומשתתפת בו, שממנה הדעת והשכל. והנה בראשית תולדתו של האדם, סכלותו רב ודעתו מועט, וכפי התגדל הנער, כך ירבה דעתו. ואמנם הסבה לכל המציאיות האלה היא השפעתו ית׳, כי כפי מה שיושפע על האדם כן ימצא בו מציאות וענין בכלל ובפרט, ושרש הכל הוא ענין הארת פניו ית׳ והסתרם שביארנו למעלה בחלק א׳ פרק ד׳, שהוא שרש מציאות הטוב והרע בכל מקום שהם. והנה ההשפעה נמשכת על פי הארת הפנים או הסתרם, כפי מה שתגזור החכמה העליונה. ומהשפעת ההארה יולד הריבוי הזכות והיקר, ומהשפעת ההסתר יולד החסרון העביות והשפלות. ובהיות שמציאות הנמצאים וההנהגה הראויה להם מורכבים מהענינים האלה הרכבה רבה, כי בנמצא אחד עצמו ובמה שראוי להמצא בו יהיו עניני חסרון בבחינה אחת, ועניני ריבוי בבחינה אחרת עניני עביות ועניני זכות עניני שפלות ועניני יקר, על כן ההשפעה שתושפע להם לפי מה שראוי המצא בם צריך שיהיה בענינה הרכבות מן ההארה ומן ההסתר כפי מה שראוי שיולד במושפעים, וכפי מה שישתרש בה, וכפי הסדר שיוסדר. וההדרגה שיושרשו הענינים בהשפעה, כן תצא התולדה בכל בחינותיה וגבולותיה, וזה כלל גדול לכל המציאויות והמקרים בכל מקום שהם.

דרגה רביעית במצבי העולם

(ד) כשנביט אל כלל מצבי העולם, מאז הִבָּרְאוּ כפי המקרים שקרו בו ומה שיעדו עליהם הנביאים, נמצא בדבר הדרגה רביעית, ונחשוב המין האנושי כלו כאדם אחד מעת הולדו עד עמדו על פרקו כראוי. והנה נמצא מצב אחד שהסכלות והחשך גבר בו תגבורת גדול, שנעדרה ממנו הידיעה האמיתית בבורא ית׳ ובשלימותו העדר גדול, והוא מה שקראו החז״ל שני אלפים תהו (סנהדרין צז ע״א). המצב השני הוא מצב טוב מזה שזכרנו, והוא כמצב זמננו זה, שהנה יש לנו, תהלה לאל, ידיעת מציאותו ית׳ ושלימותו, ותורת ה׳ אתנו, ולפניו אנחנו עובדים. אמנם אין אות ואין נביא, וחסרה ההשכלה האמיתית שהיא רוה״ק, כי אמנם מה שהאדם משכיל בשכלו על ידי עסקו האנושי, לגבי מה שמשכיל ברוח שכל נשפע, אינו אלא כערך הגוף אל הנשמה. מצב שלישי, טוב מזה, הוא כמצב זמן בית המקדש, שכבר היו אותות ומופתים ונבואה במין האדם, אך לא נמצא השפע הזה מתפשט בכולו אלא ביחידים, וגם להם בקושי, כי כבר נמצא לדבר מניעה ועיכוב. מצב רביעי, טוב מכלם, והוא מה שיעדו עליו הנביאים

מאיר הדרך

יאמר בו ויתעצב אל לבו, כי א״א לנו לעמוד על רצונו לעשות מצותו ולהזהר מעברות בלתי אם ישמיענו כן במדות הללו שהן מדות בני האדם, וע״כ כשהוא יתברך מחשב בו בעצמו ממקום מחשבתו יזכיר בו הכתוב לבו כי הלב באדם כלי המחשבה הבאה אליו מן המוח. וכן תראה כי הרוצה להתבודד ולמשיך שפע.

עי׳ זהר תולדות קלה ע״א: אמר רב יהודה אמר רב, עתיד הקדוש ברוך הוא לשמוח באותו זמן עם הצדיקים, להשרות שכינתו עמהם, והכל ישמחו באותה שמחה, הדא הוא דכתיב (שם קד לא) ישמח יהו״ה במעשיו.

לעתיד לבא, שלא ימצא הסכלות כלל ורוה״ק יהיה שפוך על כל המין האנושי בלא קושי כלל[191]. והנה אז יקרא שנגמר בנינו של המין האנושי, כי משם והלאה עילויים יהיו לו ועד נצח נצחים יתענג[192].

גבולי ההשפעה הנפשיית

(ה) ובבחינת ההשפעה הנפשית שזכרנו, נמצאו עוד גבולים בבחינת הזמן והמקום ושאר התנאים. כי הנה חקק וסידר האדון ב״ה להיות נמצא ומתגלה בעתים מן העתים, בדרכים ידועים זולת מה שיתגלה בעתים אחרים, וכן במקום זולת מה שיתגלה במקום אחר. וכל זה בבחינות רבות, ופרטים משוערים בתכלית הדקדוק, כפי הראוי לתיקונן של הבריות. ובזה נתלית קדושת הימים והמקומות הקדושים שבהם יושפעו בני האדם שפע יותר גדול, ויקבלו יותר הארה זכות ומעלה כפי ההדרגה המשוערת.

מאיר הדרך

191. עי׳ יואל (ג א): והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנתיכם זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חזינות יראו.

עי׳ זהר פנחס רמב ע״ב: בההוא זמנא יתער רוח יתירה תוספת על ישראל, הה״ד אשפוך את רוחי על כל בשר ויהוי נייחא לישראל מאומין דעלמא ונוח מאויביהם כגוונא דשבת דאתוסף בב״נ נפש יתירה בשבת ואית לון בה נייחא אי בנפש יתירה אית לון נייחא דאיהי נוקבא כל שכן ברוחא דאיהו דכורא.

תרגום: באותו זמן תתעורר רוח יתרה, תוספת על ישראל, זהו שכתוב ״אשפוך את רוחי על כל בשר״, ויהיה מנוחה לישראל מאומות העולם, ״ונוח מאויביהם״, כדוגמת השבת שנוספת באדם נפש יתרה בשבת, ויש להם בה נחת, אם בנפש יתרה יש להם נחת שהיא נקבה, כל שכן ברוח שהוא זכר.

192. עי׳ הק׳ ברית מנוחה בענין ג׳ אלפי שנין דהיינו האלפים השמיני תשיעי ועשירי.